

Speciale

Forside til specialet

Afleveringsfrist (sæt x)	Januar: [2019] X	Juni: [Årstal]	Andet: [Dato]
Vejleder: Rasmus Glenthøj		Institut: Historie	02.01.2019

Titel, dansk: Politisk skandinavisme i efterkrigstidens Danmark, 1864-1870/71	
Titel, engelsk: Political Scandinavianism in Post-war Denmark, 1864-1870/71	
Min./max. antal typeenheder: 144.000 – 192.000 (60 – 80 normalsider) (1 normalside = 2400 typeenheder)	Din besvarelses antal typeenheder¹: 191,963 anslag = 79,9 sider
Du skal være opmærksom på, såfremt din besvarelse ikke lever op til det angivne (min./max) antal typeenheder (normalsider) vil din opgave blive afvist, og du har brugt et forsøg.	

Tro og love-erklæring		
Det erklæres herved på tro og love, at undertegnede egenhændigt og selvstændigt har udformet denne eksamensopgave. Alle citater i teksten er markeret som sådanne, og eksamensopgaven, eller væsentlige dele af den, har ikke tidligere været fremlagt i anden bedømmelsessammenhæng. Læs mere her: http://www.sdu.dk/Information_til/Studerende_ved_SDU/Eksamen.aspx		
Afleveret af: Søren Skov		
Fornavn: Søren	Efternavn: Skov	Fødselsdato: 08.04.1992

¹ Tælles fra første tegn i indledningen til sidste tegn i konklusionen, inkl. fodnoter. Tabeller tælles med deres antal typeenheder. Følgende tælles *ikke* med: resumé, indholdsfortegnelse, litteraturliste og bilag. Se i øvrigt eksamensbestemmelserne for disciplinen i studieordningen.

Master of Arts thesis (“Cand. mag. speciale”)

Politisk skandinavisme i efterkrigstidens
Danmark, 1864-1870/71

Political Scandinavianism in Post-war
Denmark, 1864-1870/71

Søren Skov

Supervisor - Rasmus Glenthøj

Department of History
University of Southern Denmark
Odense, Denmark
02. January 2019

Indholdsfortegnelse

Indledning og problemstilling	6
Specialets struktur	9
Forskningsoversigt	10
Julius Clausen – Skandinavismen: Historisk fremstillet	10
Ruth Hemstad – Fra indian summer til nordisk vinter m.m.	11
Jonas Harvard og Magdalena Hillström - Communicating the North.....	12
Rasmus Glenthøj – 1864: Sønnen af de slagne m.m.	13
Placering og begrundelse	14
Kildemateriale og metode	16
Aviserne i datidens Danmark	16
Pamfletter.....	18
Uddrag fra Rigsdagen og Rigsrådet.....	19
Kildegennemgang af aviserne benyttet i specialet.....	21
<i>Dagstelegrafen</i>	21
<i>Fyens Stiftstidende</i>	21
<i>Flyveposten</i>	21
<i>Dagbladet</i>	22
<i>Fædrelandet</i>	22
<i>Aarhus Amtstidende</i>	23
<i>Lolland-Falsters Stiftstidende</i>	23
<i>Morgenposten</i>	23
Teori	25
Nation og nationalisme	25
Forestillede fællesskaber	27
Etniske myter og deres ophav	29
Tærskelprincippet	30
Pannationalisme	33

Skandinavismens ansigt og udvikling.....	36
Nordisk renæssance – en proto-skandinavisme (ca. 1750-1800).....	36
Tre riger, én konge - den dynastiske skandinavisme 1800-1810.....	40
Den nordiske romantisme – 1810-1830.....	43
Åndelig og litterær skandinavisme – 1830’erne	45
Studentermøder og togter - Studenterskandinavismen 1840’erne	46
Skandinavismen i krig og fred – 1848-1855	50
En ny mulighed - Skandinavismen i præ-krigens Skandinavien 1855-1860.....	52
Optræk til storm – 1860-1864.....	56
Krigen og skandinavismen – januar 1864 – september 1864	60
Dansk politik efter 1864.....	62
Det politiske spektrum i Danmark 1864-1871	62
Bondevennerne - Venstre	62
De Nationalliberale - Centrum.....	63
De Konservative - Højre	64
Analyse.....	66
1864 - Fredens nederlag (17 artikler)	66
1865 - Uro på hjemmefronten (40 artikler)	70
1866 – Det jyske problem (42 artikler)	77
1867 - Oppositionen styrkes (25 artikler)	82
1868 - Skandinavismen på fremmarch (29 artikler)	84
1869 – Skyer på horisonten (13 artikler).....	86
1870 - Så tæt på, og alligevel så langt fra (11 artikler).....	89
1871 – den begivenhedsløse måned	93
Konklusion.....	94
Perspektivering	96
Abstract.....	97
Litteraturliste	98

Monografier.....	98
Antologier & Artikler.....	100
Samtidige Kilder	101
Internettet.....	102

Indledning og problemstilling

Dette speciale ønsker at undersøge, hvorvidt forestillingen om den politiske skandinavismes død i 1864 er blevet overdrevet. Specialets hypotese lyder således, at den politiske skandinavisme som minimum overlevede frem til Frankrigs nederlag i den fransk-preussiske krig (1870-1871). Denne hypotese vil blive testet ved en gennemgang af den offentlige diskurs i Danmark. Dette vil gøres ved at benytte samtidige fremtrædende aviser, politiske diskussioner i Landstinget og Rigsrådet samt udgivne pjecer. Disse vil selvfølgelig underkastes den påkrævede kildekritik, da disse på dette tidspunkt var stærkt partisk. Til at hjælpe med at give den nødvendige forståelse for samtiden vil jeg benytte mig af relevante teorier, mere specifikt nationalismeteori. Her kan bl.a. nævnes Hobsbawms tærskelprincip samt Snyders teorier om pannationalisme. Det er således ikke speciales mål at diskutere og undersøge, hvorfor skandinavismen ikke blev til noget i 1864, hvorfor Sverige og Norge ikke kom til hjælp, eller at lave en dybdegående gennemgang af krigen. Den redegørende del af specialet vil dog give en kort gennemgang af årsagerne til krigens udbrud, men primært med fokus på den rolle, som skandinavismen spillede. Den analyserende del vil undersøge det danske samfunds holdning til den politiske skandinavisme i perioden 1864-1871. På den baggrund diskuterer jeg mulige årsager til denne holdning.

Den 20. juli 1864 endte den 2. slesvigske krig med et dansk nederlag. Dette markerede ligeledes afslutningen på den politiske skandinavisme, som indtil da havde haft som mål at samle hele Skandinavien i én stat. Men døde denne ide vitterligt i 1864, eller har det blot været en påstand, der har bidt sig fast gennem mange års historieskrivning?

Tesen opstod som følge af, at Sverige-Norge ikke som forventet kastede sig ind i krigen på dansk side. Dette medførte en delvis anti-skandinavistisk stemning i Danmark, hvilket man siden hen har fortolket som den politiske skandinavismes død. Den blev derfor erstattet af den kulturelle skandinavisme, hvilket var en kulturel tilnærmelse de tre riger imellem. Mange andre historikere støttede op om denne tese. Det gjorde, at det blev den almene opfattelse indenfor

skandinavismens historiografi², som kom til udtryk i både brede og smalle historievidenskabelige værker. Ruth Hemstad påviste imidlertid allerede i 2008, at denne opfattelse er uholdbar i forhold til den kulturelle skandinavisme og den såkaldte praktiske skandinavisme.³ Dette fangede min interesse. Det undrede mig, at flere forskere har stillet sig bag denne tese uden at have gennemgået den offentlige diskurs i Danmark i samtiden. Derfor kunne det være et interessant projekt at undersøge, da dette er en periode der er knap så undersøgt indenfor skandinavismeforskningen. Det vil derfor være interessant at efterprøve, om dette faktisk var sandt, altså om den politiske skandinavisme stadigvæk havde tilhængere i Danmark, eller om den ældre forskning havde ret.

Som så mange andre historiske emner er der allerede skrevet en del om skandinavismen i Danmark. Meget af den tidligere forskning har fokuseret på den redegørende del, såsom Julius Clausens *Skandinavismen: Historisk fremstillet* (1900). Andre, såsom Henrik Becker-Christensen, har fokuseret mere på skandinavismen i en dansk kontekst, mere specifikt på hvordan den udviklede sig i tiden 1830-1850. Til trods for at meget af den nyere forskning stadig beskæftiger sig med skandinavismen, er det ikke ofte, at disse værker går i dybden med at undersøge tiden umiddelbart efter det danske nederlag i 1864.

Når denne undersøgelse begrænser sig til Danmark, skyldes det for det første, at den politiske skandinavisme stod stærkest i dette land; for det andet, at bevægelsen ifølge den nyere forskning blev fremmet af national eksistensangst, der byggede på frygten for, at de skandinaviske kongeriger ville blive slugt af Tyskland og/eller Rusland.⁴ Såfremt den politiske skandinavisme overlevede det

² For eksempler jf. bl.a Uffe Østergaard, "The Geopolitics of Nordic Identity", i *The Cultural Construction of Norden, redigeret af Sørensen, Øystein og Bo Stråht* (Oslo: Scandinavian University Press, 1997) s. 13 & 42. Steen Bo Frandsen, "De store tabere I 1864: De Nationalliberales glemte modstandere", I *1864 – og historiens lange skygger*, udgivet af Carsten Jahnke og Jes Fabricious Møller (Husum: Ihleo forlag, 2011) s.263. & Palle Lauring "Danmarks Historie – andet bind" (København: Forum, 1979) s. 145, Sannes, John. *Patrioter, intelligens og skandinaver*. Oslo, universitetsforlaget, 1959. S. 10 & Bull, E. Hagerup. "Det Nordiske Samarbejde i de sidste halvhundrede år – et tilbageblik". *Nordisk Tidsskrift for vetenskap, konst och industri*. 1928. årg. 4: 1-3. Print.

³ Hemstad, 2008, s. 68-70

⁴ Glenthøj, 2014, s. 115-116

danske nederlag i den 2. slesvigske krig, bør den således kunne findes i Danmark, da den som udgangspunktet stod stærkest her. Desuden blev Danmarks nationale eksistensangst næppe svækket med nederlaget i 1864, men derimod om muligt forstærket.

Såfremt hypotesen kan bekræftes, dvs. at der fandtes en politisk skandinavisme i den danske offentlighed, er specialets mål at analysere og vurdere dens beskaffenhed og påvirkning som følge af nederlaget I 1864.

Denne afhandling vil derfor være todelt. Den redegørende del af specialet vil undersøge skandinavismens udvikling fra dens spirende frø i slutningen af det 18. århundrede til dens politiske form i Danmark i 1864. Jeg vil her komme ind på dens udvikling og alle de stadier, den gennemgik. De tre involverede lande, Danmark, Norge og Sverige, vil indgå i denne del, da skandinavismens historie er Skandinaviens historie. Der vil dog blive lagt vægt på dens indflydelse og udvikling i Danmark. I den analyserende del vil jeg gøre brug af samtidens kilder, for at analysere den offentlige diskurs og vurdere skandinavismens udbredelse i Danmark. Disse kilder kommer primært til at bestå af aviser, men også pamfletter og undersøgelser af, hvilke lovforslag, diskussioner og taler, der blev holdt i rigsdagen og rigsrådet.

Specialets struktur

Jeg vil i mit speciale se nærmere på den politiske skandinavismes stilling i Danmark i efterkrigstiden. Dette forudsætter, at man ved, hvad skandinavismen er samt kender til dens udvikling og forskellige former. Af denne grund har jeg valgt at skrive om dette i mit redegørende afsnit. Dette vil give læseren den nødvendige baggrundsviden og derigennem gøre det mere klart, hvad min problemstilling egentlig går ud på, og hvorfor det er interessant at undersøge. Jeg vil derfor i det redegørende afsnit gennemgå de forskellige udviklinger, som skandinavismen undergik. Dette afsnit vil slutte med kulminationen på den dansk-tyske krig i 1864. Til denne redegørelse vil jeg benytte mig af den relevante forskningslitteratur. Her er inkluderet både de værker, der blev nævnt i forskningsoversigten, men også andre, der ikke er nævnt deri.

Analyseafsnittet vil omhandle min undersøgelse, hvori jeg forsøge at besvare min problemstilling. Heri vil jeg gennemgå kilderne år-til-år, og i slutningen af hvert delafsnit vil jeg diskutere resultatet og derved indflette diskussionen i analysen. Der vil derfor ikke være et specifikt afsnit dedikeret til dette. Jeg vil benytte mig af det tidligere nævnte kildemateriale, der vil forhindre at give en entydig opfattelse, men derimod et nuanceret svar på min problemstilling. Aviserne som jeg har benyttet mig til at skrive denne analyse, er at finde i sin fulde form på det tilhørende bilag. Grundet den store mængde af aviser, har jeg valgt ikke at indsætte hver artikel som jeg har benyttet mig af, i litteraturlisten. Grundet manglende information om skribenterne/forfatterne til artiklerne, er det ikke noget som jeg har opført, hverken under henvisningerne eller i bilaget.

Forskningsoversigt

Emnet "Skandinavisme" har gennem de sidste 100 år været genstand for megen undersøgelse og forskning, og det er stadigvæk et aktivt felt indenfor historieforskningen. Da emnet omhandler hele Skandinavien, har det haft interesse for både svenskere, nordmænd og danskere. Det er ligeledes et bredt emne at begive sig ud i, hvilket sandsynligvis er grunden til, at mange af disse værker har valgt at holde sig til specialiserede og afgrænsede perioder, frem for at fokusere på skandinavismen som helhed.⁵ Meget af den nuværende skandinavismeforskning har behandlet emnet i årrækken 1830-1864, men knap så meget i tiden umiddelbart derefter.⁶ Jeg har som tidligere nævnt valgt at beskæftige mig med sidstnævnte, da hovedfokusset i mit speciale er på den politiske skandinavismes stilling i Danmark i 1864-1871. Emnet har fået mere opmærksomhed i de senere år. Dette er den primære årsag til, at mange af de værker, som jeg benytter, er af en nyere årgang. Dette afsnit vil gennemgå udvikling indenfor skandinavismen, hvor fokuset vil ligge på den nyere forskning, der er foretaget på feltet.

Julius Clausen – Skandinavismen: Historisk fremstillet

Selve forskningen i skandinavismen, deriblandt den politiske, strækker sig tilbage til begyndelse af det 20. århundrede, og har derved beskæftiget flere generationer af historikere. Det første og mest kendte værk er Julius Clausens: *Skandinavismen: Historisk fremstillet* (1900), som udkom blot 36 år efter det store nederlag i 1864. En senere forsker, Henrik Becker Christensen, beskriver den som følgende: "*Der er imidlertid her tale om et rent oversigtsværk, som ikke går i detaljer*".⁷ Til trods for dette fortsætter den med at være en grundsten i skandinavisk historieskrivning, da den kronologisk beskriver skandinavismens udvikling fra de spæde barnsben i den litterære skandinavisme i slutningen af det 18. århundrede til den politiske skandinavismes antagelige nederlag i 1864. Dette værk har til dels fokus på hele Skandinavien, men især med en stærk dansk kontekst. Grundet det dybdegående

⁵ Eksempler kan være Becker-Christensen, Henrik: *Skandinaviske drømme og politiske realiteter* (Viborg, 1981). Hedin Einar: *Den skandinaviske alliansfrågan - 1857-1863 intill Ulriksdalskonferencen* (Stockholm, 1953)

⁶ Hemstad, 2008, s. 31

⁷ Becker-Christensen, 1981, s. 10

arbejde, Clausen lagde i det, bliver værket således stadigvæk brugt i dag. Det har endnu relevans som et redegørende bredt værk, som mange af skandinavismens forskere stadig læner sig op ad. Dette kan skyldes, at der ikke er kommet et bedre og mere fyldestgørende værk siden dennes udgivelse. I denne kontekst bør det også nævnes, at Clausen ikke stopper med sit værk i 1864, men derimod bevæger sig ud over denne periode op i 1860'-70'erne. I dette sidste afsnit beskriver han den generelle holdning til skandinavismen i Danmark, Norge og Sverige, og han stiller spørgsmålet: "*var det da alt sammen kun en sæbeboble?*"⁸ Clausen gennemgår i dette afsnit skandinavismens udvikling i de tre lande i et post-1864 Skandinavien, samt hvilke tiltag, der blev taget for både at udbrede og indskrænke den. Han benytter sig i den forbindelse af samtidige aviser, tidsskrifter samt uddrag fra politiske møder. Han gør et godt forsøg på dette, og han påpeger således også, at skandinavismen nu skiftede ansigt og gik fra en politisk bevægelse til en mere folkelig udgave. Dog valgte han kun at dedikere knap 30 sider til at afrunde skandinavismen og dens eftermæle, både i Danmark, Norge og Sverige. Det er et ambitiøst projekt at afrunde Danmark, men endnu mere at inkludere de to andre lande på så få sider.

Der har været udgivet mange værker siden Clausens værk i 1900, og flere af dem har behandlet Danmark. Som eksempler kan Uffe Østergaards artikel "The Geopolitics of Nordic Identity" (1997) eller Henrik Becker-Christensens bog, *Skandinaviske drømme og politiske realiteter* (1981) nævnes. Meget af det, som denne ældre forskning har til fælles, er opfattelsen af, at den politiske skandinavisme døde i 1864. Den blev ifølge disse erstattet med en mere folkelig version af skandinavismen, og dens politiske form blev derved begravet for en tid.

Ruth Hemstad – Fra indian summer til nordisk vinter m.m.

i 2008 blev et nyt værk udgivet, som fik megen opmærksomhed indenfor skandinavismeforskningen. Den norske historiker, Ruth Hemstads *Fra indian summer til nordisk vinter* (2008) blev udgivet, hvilket er en revideret udgave af hendes ph.d.-afhandling. Værket er et af de nyere indenfor forskningen, hvori den

⁸ Clausen, 1900, s. 202

transnationale fortælling om skandinavismens udvikling og det nordiske samarbejde bliver undersøgt. Til trods for, at hendes undersøgelse mest omhandler de sidste årtier af den svensk-norske union, er Danmark også inkluderet heri, herunder tiden lige efter 1864. Her peger Hemstad på, at den dansk-politiske skandinavisme ikke døde efter den 2. slesvigske krig, da der stadigvæk befandt sig tilhængere af dette i Danmark, i hvert fald op til 1870.⁹ Det er dog ikke noget, som hun går yderligere i dybden med. Hun gør det også ganske klart, at der ikke altid var enighed om, hvad den politiske skandinavisme indebar, og at der ikke altid var bred enighed mellem de forskellige grupperinger af skandinavisere, og slet ikke mellem de tre lande. Hemstad bryder med den ordinære tilgang, hvor 1840-1864 er i rampelyset, og hun har valgt at undersøge "det sorte hul" mellem årene 1864 og 1905.¹⁰ Udover dette værk har hun udgivet mange værker og artikler, hvoraf flere af disse vil blive benyttet i dette speciale. Heriblandt kan antologien *Skandinavismen – vision og virkning* (2017) nævnes, hvor flere kendte skandinavismeforskere skriver om den politiske, kulturelle og dynastiske skandinavisme, der alle har relevans for dette speciale.

Jonas Harvard og Magdalena Hillström - Communicating the North

Et anderledes værk, hvori dansk skandinavisme undersøges, udkom i 2013. Mange tidligere forskere har gerne set på skandinavismens udbredelse i Danmark som et resultat af de intellektuelle, der udbredte deres tanker og politiske motiver i tidsskrifter samt mødtes til studentermøder rundt omkring i Norden. Jonas Harvard og Magdalena Hillström har i værket *Communicating the North* (2013) analyseret og redegjort for, hvordan og hvorfor medierne (aviser, pamfletter m.m.) gjorde skandinavismen så populær, samt det skift, som mediedækningen tog efter nederlaget i 1864. De argumenterer for, at portrætteringen af skandinavismen og dens ideer til dels lå til grund for den store tilslutning, som den nød i tiden op til den 2. slesvigske krig, og at denne ændrede sig efter nederlaget. Ligesom Hemstad, har de argumenteret mod den gængse opfattelse af, at den politiske skandinavisme døde i 1864. I stedet fremfører de, at dens tilhængere anerkendte, at den politiske

⁹ Hemstad, 2008, s. 21

¹⁰ Hemstad, 2008, s. 27

skandinavismes fundament ikke var stærk nok, hvilket førte til at den fejlede. Af denne grund adopterede de den "folkkelige skandinavisme" med henblik på at danne grundlaget for en politisk forening på længere sigt.¹¹ Det, der adskiller dette værk i forhold til andre medie-historiske værker, er, at det tager en anden tilgang til emnet. Harvard og Hillström har mere fokus på det tværnationale samarbejde mellem pressen, i stedet for at fokusere udelukkende på ét af de tre lande, som primært har været tilgangen.

Rasmus Glenthøj – 1864: Sønner af de slagne m.m.

Med mit valg om at sætte fokus på skandinavismen i Danmark har jeg derfor haft brug for et oversigtsværk, der netop omhandler Danmark i denne tidsperiode. Derfor har jeg valgt at benytte mig af Rasmus Glenthøjs *1864: Sønner af de slagne* (2014), som netop er en af de nyere værker indenfor dansk forskning. Med fokus på Danmarks turbulente år før, under og efter 1864 har dette værk en stor redegørende værdi. Til trods for, at det ikke er skandinavismen, der ligger som fokus i værket, bliver den ikke desto mindre undersøgt i sine forskellige former. Dette inkluderer den politiske situation i Danmark fra afståelsen af Norge i 1814 til nederlaget i 1864. Her bliver større skandinaviske forskningsværker ligeledes benyttet, såsom Clausen og Hemstad. Da mit speciale i sit redegørende afsnit kommer til at belyse skandinavismen op til 1864, er dette værk state-of-the-art til at give en forforståelse, der vil være nødvendig for at kunne skrive et sådan redegørende afsnit indenfor dansk skandinavisme. Glenthøj har ligeledes udgivet flere relevante artikler indenfor de seneste år. Blandt disse kan hans artikel "*Skandinavismen som en politisk nødvendighed*" (2017) med fordel nævnes. Denne dækker den historiografiske fortælling og om den politiske skandinavisme. Især bliver der gjort med de ældre anskuelser, hvilket præcist også er meningen med dette speciale. Artiklen er derved med til at give et overskueligt overblik over den historiografiske udvikling indenfor den politiske skandinavisme, hvilket ligeledes er vigtig at have i mente, når man skriver indenfor samme emne.

¹¹ Harvard & Hillström, 2013, s. 90

I den redegørende del af specialet skal Sverige også belyses. Til dette har jeg benyttet Erik Møllers *Skandinavisk Stræben og svensk politik omkring 1860* (1948). Selvom dette værk tilhører den ældre generation af forskningsværker, er den stadigvæk ligeså relevant, som de andre nævnte. Da det er i specialets interesse at inkludere de andre relevante lande i den redegørende del, er Møllers værk et dybdegående redegørende værk. Dette har som fokus den svenske politik overfor Danmark i denne periode, samt hvilken indflydelse, som den politiske-dynastiske skandinavisme havde på denne.

Placering og begrundelse

Man kan se på valget af forskere samt litteratur, at størstedelen af de værker, som jeg benytter mig af, er udgivet indenfor de seneste 10-20 år. Dette har jeg bevidst valgt at gøre, da der indenfor denne tidsperiode er udgivet meget ny forskning indenfor skandinavismen. Jeg har derfor valgt at benytte mig primært af nogle af disse værker. Med det skal ikke betyde, at jeg har fravalgt at bruge ældre, eller flere værker, end dem, jeg har oplistet i forskningsoversigten. Disse jeg nævner heri, er blot de nyeste af slagsen, og de viser, hvor den nyere forskning ligger i dag.

De ældre værker, som selvfølgelig også er udmærkede, har jeg fravalgt i min forskningsoversigt, da de repræsenterer den tidligere nævnte ældre anskuelse, nemlig at den politiske skandinavisme blev begravet efter krigen i 1864. Vi ved derfor på baggrund af den eksisterende litteratur, at der er modstridende svar på min problemstilling. Den ældre forskning konkluderer, at den politiske skandinavisme døde efter 1864, hvorimod den nyere forskning accepterer, at der i hvert fald var nogle tilhængere af den politiske skandinavisme efter 1864. Det er mit speciales mål at specificere præcist, hvor udbredt denne var i efterkrigstidens Danmark.

Derfor vil mit speciale placere sig i starten af "det sorte hul", som starter efter krigen i 1864 og slutter umiddelbart syv år efter. Problemstilling er undersøgt før, som vi kan se i Hemstads værk, men kun i et yderst begrænset omfang, i et meget kort afsnit. Mange af de andre værker har ellers svævet i udkanten, og de har ikke

haft dette som en specifik problemstilling. Clausen har således også undersøgt det, men han gik slet ikke nok i dybden med det i sit afsnit.

Kildemateriale og metode

Til udarbejdelsen af dette speciale har jeg benyttet mig af forskellige typer af kildematerialer for at opnå den bedst mulige forståelse af den offentlige debat om den politiske skandinavisme i Danmark. Jeg har primært benyttet mig af tre kildetyper, der netop afspejler den politiske diskurs på området. Disse er aviser, pamfletter samt uddrag fra rigsdagen og rigsrådet. Disse tre kildetyper vil udgøre kernen af det kildemateriale, der vil blive benyttet i afhandlingens analytiske afsnit. Ingen af kilderne kan som sådan sige, hvad den almene dansker mente, eller hvad han specifikt følte for skandinavismen. Til gengæld har de udsagnskraft om, hvordan disse kilder forsøgte at påvirke befolkningen i den ene eller anden retning. Man kan således også sige noget om, hvilke holdninger, der kom til udtryk i offentligheden, og hvor mere eller mindre fremtrædende forskellige ideer var.

Aviserne i datidens Danmark

Størstedelen af den danske befolkning havde i løbet af det 17. århundrede lært at læse og skrive dansk.¹² Grundet disse øgede læsefærdigheder var tidsskrifter, politiske pamfletter og aviser blevet et middel, som kunne bruges til politisk mobilisering, og derved kunne de være med til at udbrede visse holdninger og politiske standpunkter. Denne type af medier, som havde en politisk agenda, blev kaldt for opinionspresse. Disse blev mere og mere fremtrædende, især efter 1848, hvor Danmark fik sin første frie forfatning, hvor bl.a. trykkefriheden blev sikret. Herefter blev mange nye aviser grundlagt, heriblandt politiske aviser. Dette førte til en begyndende kamp mellem de forskellige politiske grupperinger, da hvert af disse nu kunne have deres egen avis, som de kunne bruge til at tale deres egen sag.¹³ Dette giver os mange forskellige kilder til samtiden, samt hvilke politiske stridigheder, der må have udfoldet sig. Det giver også en god indsigt i, hvordan de enkelte politiske grupperinger forholdte sig til forskellige emner, deriblandt skandinavismen. I forhold til min problemformulering vil disse aviser være pålidelige, da de giver en ide om i hvilken retning de hver især prøvede at påvirke dele af befolkningen - deres læsere. Som min analyse vil vise, vil der være mange

¹² Sjøllinge & Thomsen, 1989, s. 27

¹³ Engberg, 2005, s. 311

forskellige aviser, der har en klar tendens, som de arbejder efter. Det kan være kritik rettet imod skandinavismen – altså de kan tage fat i emner og begivenheder, der taler imod denne, men også ignorere begivenheder, der taler for denne. Hvis man derfor kun forholdte sig til én avis, vil det give en forkert opfattelse af den offentlige diskurs. Derfor skal man tage et vis forbehold overfor disse forskellige kilder, da de ofte bærer præg af en klar tendens.

Til udarbejdelsen af min analyse, har jeg valgt at benytte mig af otte forskellige aviser. For at kunne få den mest korrekte fremstilling har jeg valgt aviser, der har tilhørsforhold forskellige steder på det politiske spektrum. Dette kan selvfølgelig ikke decideret fortælle, hvordan den brede befolkning opfattede skandinavismen. Det er dog den bedste måde at forsøge at opnå en fornemmelse for dette grundet mangel af meningsmålinger på denne tid. Hvad vi kan udlede af aviserne, er, i hvilken retning de har forsøgt at påvirke læseren. Flere af disse aviser havde en stor læserskare, og disse er om muligt blevet påvirket på den ene eller anden måde af avisernes fremstillinger. Hvis det er et emne, der skrives meget om i en periode, kan man gå ud fra, at dette emne har fyldt meget i den offentlige debat. Dette vil så kunne give et indblik i, hvordan folks holdninger har været. I den kontekst, som jeg undersøger, vil det kunne give en vis ide om, hvordan en del af Danmarks befolkning må have forholdt sig til den politiske skandinavisme. Nogle af disse havde en klar agenda, når det kom til skandinavisme, hvorimod andre var mere neutrale. Dette skyldes den historiske kontekst, som disse er blevet skrevet i. Indenfor denne tidsperiode var det ofte tilfældet, at aviserne havde en eller anden form for tendens og holdning, som de prøvede at projicere ud på læserne. Dette er især fremtrædende blandt enkelte af de politiske aviser, som jeg har valgt at benytte i mit speciale. Disse viser en klar tilbøjelighed til at føre egen agenda.

For at kunne holde styr på samtlige aviser har jeg vedhæftet et bilag. I dette bilag har jeg nedskrevet alle de artikler, som jeg har fundet relevante, og som jeg har benyttet mig af i analysedelen. Disse er skrevet i kronologisk orden, med dato, resume af artiklen samt en henvisning til den specifikke artikel. Da artiklernes forfattere ikke fremgår på artiklerne, er disse således ikke medtaget i skemaet/henvisningerne.

Aviserne er blevet udvalgt på baggrund af deres antal af tilgængelige artikler, der omhandler skandinavismen. Jeg vil længere nede i dette afsnit præsentere de forskellige aviser, min begrundelse for, at jeg har valgt netop disse, samt deres tilhørsforhold. Der fandtes selvfølgelig mange flere aviser end dem, jeg har nævnt her. Disse andre aviser har dog hverken været udbredte eller relevante i forhold til min afgrænsning. Mange af de aviser, som ligger til grund for analysen, har jeg fundet frem til gennem hjemmesiden *Mediestream*.¹⁴ Denne hjemmeside har digitaliserede mange af de aviser, der var fremtrædende indenfor min tidsperiode, og det er derfra, jeg henter mine kilder. For at finde frem til, hvilke af aviserne, der behandler skandinavismen, har jeg måttet søge ordret på "skandinavismen" inde på hjemmesiden. Det er selvfølgelig altid muligt at overse relevante aviser, deriblandt ved at man ikke søger på det korrekte ord, eller at ordet har haft en anderledes stavemåde i datiden. Af denne grund har jeg muligvis misset nogle aviser, der kunne have haft relevans for mit speciale. Det har jeg prøvet at komme udenom ved at søge både på "skandinavismen" og "skandinavisme". Således har jeg fået flest mulige hits på min søgelist. Disse har jeg læst igennem, og dem, som jeg har ment var relevante, har jeg nedskrevet i bilaget.

Pamfletter

Pamfletter er den mindste kildegruppe, som jeg vil benytte mig af i dette speciale. Pamfletter er små, lette og billige at producere. Dette gør dem til et vigtigt redskab i videreformidling af politiske budskaber og kampagner. Af denne grund var de et meget populært redskab for politikere til at sprede deres holdninger. Især i den tid, jeg fokuserer på, er pamfletter stadig i brug.

De pamfletter, som jeg vil benytte mig af, har navnet *Blade til menigmand – fra Danske Skandinaver*, og de er skrevet af Carl Rosenberg. Rosenberg var selverklæret skandinavist, og udgav mange artikler for de nationalliberales avis *Fædrelandet*. Ligeledes havde han i 1864 forfattet et forslag til en skandinavisk

¹⁴ <http://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/avis> .

unionspagt.¹⁵ Efter nederlaget blev han dog klar over, at før skandinavismen kunne lykkes, skulle den udbredes. Dette gjorde han gennem *Blade til Menigmand – fra danske skandinaver*. Disse er således henvendt til den ordinære dansker, som ikke besad den nødvendige viden eller dannelse til at kende til skandinavismen og dens ideer. Der findes mange forskellige versioner af pamfletter, men størstedelen har dog en tendens, da forfatterne oftest har haft en politisk agenda at udbrede. I dette tilfælde er det Rosenberg, der havde skandinavismen som agenda. Dette medfører, at disse pamfletter ikke har en synderlig høj troværdighed, men det giver os et indblik i, hvordan skandinavisterne, og især Rosenberg, anskuede den politiske situation i Danmark, og deres forhold til forskellige politiske begivenheder. Selvom den ikke giver os et indblik i den almene befolknings holdning, er de alligevel med til at vise, at skandinavisterne stadig holdt fast i tanken om at den politiske skandinavisme var mulig. Dette var herefter deres måde at udbrede en pro-skandinavistisk holdning blandt den brede befolkning.

Uddrag fra Rigsdagen og Rigsrådet

Den sidste af kildegrupperne, som jeg vil beskæftige mig med, er parlamentariske forhandlinger. Denne samling af kilder stammer fra rigsdagen og rigsrådet.

Rigsdagen var kongeriget Danmarks parlament, og det bestod derved af to kamre – Landstinget og Folketinget. Folketinget repræsenterede den brede befolkning – her menes uafhængige landmænd, købmand, og de veluddannede borgere.¹⁶

Landstinget var en lidt anden sag. Op indtil 1866 skulle man opfylde en række krav for at kunne være valgbar til Landstinget. Man skulle være fyldt 40 år samt have en indtægt på mindst 1.200 rigsdaler om året eller betale minimum 200 af disse i skat.¹⁷ Dette indskrænkede den valgbare del af befolkningen, hvilket var en fordel for de nationalliberale. Hvorfor? Fordi at de bestod primært af embedsmænd, og de levede derfor gerne op til disse kriterier. Landstinget bestod i denne periode af

¹⁵ Gyldendal (red). "C. Rosenberg". *Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi*. Web. 10.12.2018.

http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Litteraturhistoriker/C._Rosenberg

¹⁶ Gyldendal (red). "Folketinget". *Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi*. Web. 20.10.2018. http://denstoredanske.dk/Samfund%2c_jura_og_politik/Samfund/Folketinget_og_parlamentarisme_generelt/Folketinget

¹⁷ Fabricius, 1949, s. 36

51 medlemmer. Med grundlovsændringen i 1866 blev dette dog ændret, og fra deraf bestod landstinget af 66 medlemmer, hvoraf 12 var kongevalgte.

Rigsrådet var et føderativt helstatsparlament. Denne var en institution, der varetog helstatens interesser, hvilket indtil 1858 omfattede Danmark, Slesvig, Holsten og Lauenborg. De to sidstnævnte udtrådte dog i 1858, og efter grundloven i 1863 gjaldt denne kun for Danmark og Slesvig.¹⁸ Institutionen blev opløst i 1866, efter Danmark havde mistet sidstnævnte og derfor havde brug for en ny grundlov.¹⁹ Derfor vil jeg kun benytte mig af kilder fra denne i tiden 1864-1866. Hvis der opstod sager, der vedkom hele staten, skulle det løses og diskuteres i Rigsrådet. Hvis det kun vedkom kongeriget Danmark, skulle dette diskuteres og afklares i rigsdagen. Det var dog ikke altid klart, om det var det ene og det andet, og derfor var det den daværende regering, der besluttede i hvilket parlament, som det hørte til.

Alle de taler og lovforslag, som blev diskuteret i henholdsvis rigsdagen og rigsrådet, blev der taget referater af, og de blev ligeledes skrevet ned ordret. Jeg vil benytte mig af dem. hvori skandinavismen har indgået, som der er blevet afholdt i disse to institutioner. Denne kildegruppe vil jeg benytte mig af til at understøtte politikernes forhold til skandinavismen, og derved vil jeg heraf kunne udlede, om den politiske skandinavisme havde overlevet blandt disse, eller om denne kun var at finde blandt aviserne og pamfletterne. Til dette vil jeg benytte mig af *Rigsdagstidende* til at undersøge diskursen i rigsdagen og *Rigsrådstidende* til at undersøge det i rigsrådet. Disse indeholder referater af alle møderne, der fandt sted heri. Man skal dog altid være opmærksom, når man benytter afskrifter af politikere og deres taler, da de ofte siger det ene, men rent faktisk mener det andet. Derfor er det ikke helt muligt specifikt at afklare deres holdninger i visse tilfælde, men jeg vil gøre et forsøg herpå. Disse taler og diskussioner i rigsdagen har jeg fundet frem til ved at have gennemgået de bøger, der omhandler de år, som jeg beskæftiger mig med. Dette er foregået ved at slå op i de relevante årgange for

¹⁸ Glenthøj, 2014, s. 284-285

¹⁹ Gyldendal (red). "Rigsråd". *Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi*. Web. 20.10.2018 http://denstoredanske.dk/Samfund._jura_og_politik/Samfund/Centraladministrationen/rigsr%C3%A5d

Rigsdagstidende og gennemse indekset. Dette kan godt have resulteret i, at jeg derved har misset nogle af disse diskussioner, da de i enkelte tilfælde kan have været placeret under andre henvisninger end specifikt "skandinavismen" eller andet.

Alle de kilder, som jeg har valgt at benytte mig af i mit speciale, vil blive underkastet en kildekritisk vurdering af deres indhold for at kunne tage hensyn til en eventuel tendens. I analyseafsnittet, hvor disse kilder vil blive brugt, vil jeg være opmærksom på dette.

Kildegennemgang af aviserne benyttet i specialet

Dagstelegrafen

Dagstelegrafen var en avis med tilknytning til de konservative. Redaktøren for denne avis var C. V. Rimestad, som var dansk politiker. Han var tidligere medlem af Bondevennerne, men gik senere over til de nationalliberale. Avisen fik anlagt sig en "moderat-konservativ linje på det politiske stof, uden dog at markere sig stærkt."²⁰ Denne avis havde base i København, og den var en af de største af sin slags i slutningen af 1860'erne, mest udbredt i København og omegn. Dette skyldtes den høje kvalitet af nyheder, deriblandt politiske artikler og kommentarer.

Fyens Stiftstidende

Fyens Stiftstidende var et konservativt dagblad. Det startede ud som en apolitisk avis, men fulgte en konservativ linje fra 1852. Denne avis var den største på Fyn i årrækken 1864-1870. Denne har jeg medtaget i min liste, da den sammen med *Flyveposten* og *Dagstelegrafen* repræsenterer de konservative grupperinger.

Flyveposten

Flyveposten var en royalistisk og helstatskonservativ avis. Den var en populær og udbredt konservativ avis, der henvendte sig til den almene borger. Derudover var den meget letlæseligt, og den nød derfor også meget udbredelse i "småborgerskabet" og de bredere befolkningslag. Den var mest udbredt i

²⁰ Søllinge & Thomsen, 1989, s 137

København og omegn. Den var meget populær op til midten af 1850'erne, og den faldt derefter i popularitet under den nationalliberale regering. Den blev dog stadig udgivet op til 1870'erne, men blev aldrig så populær, som den tidligere havde været.²¹ Jeg har valgt at inkludere denne, da den repræsenterer den yderste højrefløj blandt aviserne på dette tidspunkt i Danmark og kørte en meget anti-skandinavistisk vinkel.

Dagbladet

Dagbladet var en nationalliberal højrefløjsavis, som var erhvervsvenlig. Under ledelse af den danske politiker Carl Steen Andersen Bille, blev *Dagbladet* en af de førende aviser i Danmark i 1850'-60'erne, og den støttede den nationalliberale regering. Den stod tæt på den nationalliberale politiker (og tidligere konseilspræsident) C .C. Hall. Avisen beskæftigede sig derudover også med den politiske del, men det var nærmere praktisk-politisk end ideologisk.²² Avisen var mest udbredt og populær blandt det københavnske borgerskab, embedsmænd og handelsfolk. Provinssalget var overraskende højt, i forhold til dens målgruppe. Jeg har valgt at inddrage denne avis, da den repræsenterer den højre fløj af de nationalliberale, og da den derfor ofte stillede sig skeptisk overfor skandinavismen.

Fædrelandet

Fædrelandet var avisen for den nationalliberal venstrefløj, og den blev udgivet fra 1842-1877 af den danske politiker Carl Ploug. Avisen henvendte sig primært til de nationalliberale, men bevægede sig i perioder hen imod Bondevennerne. Avisen var meget præget af Plougs ideer og holdninger under hans tid som redaktør, da han var dybt involveret i den skandinaviske bevægelse og deres planer. Den havde til tider et anstrengt forhold til de nationalliberales spidser, deriblandt Lehmann og C. C. Hall.²³ Den var meget populær blandt det nationalliberale borgerskab samt de højere akademiske kredse. Avisen havde base i København, men var udbredt i

²¹ Ibid. 56

²² Ibid. 120-121

²³ Glenthøj & Nordhagen, 2020

meget af landet. Den forblev populær efter 1864, hvorefter de fortsat kæmpede for en udbredelse af skandinavismen og andre nationalliberale holdninger. Den var stadig relevant i perioden 1864-1870'erne.²⁴ Denne har jeg valgt at tage med, da den repræsenterer den venstrefløj for de nationalliberale, hvori at skandinavismen var en målsætning for avisen.

Aarhus Amtstidende

Avisen var tilknyttet den rationalistiske fløj af Bondevennerne. Redaktøren var Lars Bjørnbak, der havde sin egen fløj af venstre. Avisen blev grundlagt i 1866, og den ekspanderede i de følgende år til hele Øst- og Midtjylland. I mange småbyer var denne avis dominerende.²⁵ Avisen appellerede til bønderne og den menige mand, hvilket gjorde den særdeles populær i Jylland og provinsen. Den var en af de største af stiftstidende, som primært henvendte sig til provinsbyerne. Den har jeg valgt at tage med, da Bondevennerne på dette tidspunkt var en bred forsamling med flere fløje. Denne tælles dog med under den Tscherniske fløj, da de delte mange af de samme politiske holdninger med denne, deriblandt deres anti-skandinavisme.

Lolland-Falsters Stiftstidende

Avisen var tilknyttet Bondevennerne. Den var det største dagblad på Lolland-Falster i årene 1864-1870. Avisen beskæftigede sig mest med lokale og generelle nyheder, men blev i 1860'erne præget af redaktørens politiske standpunkt, hvilket nærmerede sig Bondevennerne og Tscherning.

Morgenposten²⁶

Morgenposten var tilknyttet den grundtvigianske fløj af Bondevennerne. Den var ledet af venstremanden J. A. Hansen i årene 1856-1872. Et taleorgan for Hansens politiske virke, da han samtidig var partileder frem til 1870. Grundet at det var en overvejende partipolitisk avis, var det primært hans partis politiske tilhængere,

²⁴ Søllinge & Thomsen, 1989, s. 109

²⁵ Ibid. S. 469

²⁶ Ibid. S. 113

der holdt avisen. Denne avis har jeg valgt at benytte, da Hansen tidligere i sin politiske karriere var grundtvigianer. Til trods for at han senere havde en politisk konflikt med sine tidligere grundtvigianske kammerater, fortsatte hans tidligere overbevisning med at præge hans politiske virke, hvilket kommer til udtryk i *Morgenposten*.²⁷

²⁷ Kirchhoff-Larsen, 1962, s. 345-346

Teori

For mange danskere i tiden op til 1864 endte dansk nationalisme og dansk politisk skandinavisme med at være det samme,²⁸ hvilket til dels er grunden til, at skandinavismen stod så stærkt i Danmark som den gjorde. Dertil kommer det, at det 19. århundrede var den tid, hvor nationen begyndte at spille en større rolle og derved fik en større betydning blandt indbyggerne. Det var i denne periode, at man begyndte at stille spørgsmålstejn ved, hvad nationer egentlig var, og hvor stor en betydning disse skulle have.²⁹ Dette medførte, at der i nogle lag af befolkningen opstod en stærk national identitet, og disse begyndte at føle et vist tilhørsforhold med sine landsfæller. Dette indvarslede starten på nationalismens tidsalder. Derfor har det i denne sammenhæng været oplagt at inddrage forskellige former for nationalismeteorier, der vil kunne bruges til at give en bedre forståelse for skandinavismen, og hvorfor den til dels appellerede og frastødte forskellige folkegrupper. I dette afsnit vil jeg redegøre de teorier, som jeg har valgt at benytte mig af. Jeg vil i redegørelsen og analysen benytte mig af disse og sætte dem ind i en dansk/skandinavisk kontekst.

For at kunne hjælpe læseren på vej vil jeg lave en begrebsafklaring af nationalisme og nationen, og hvordan andre forskere har forstået disse begreber.

Nation og nationalisme

Hvad er nationalisme? Teoretikeren Ernest Gellner definerer det på en kort og delvist simpel måde: "*Nationalism is primarily a political principle, which holds that the political and the national unit should be congruent*".³⁰ Oversat betyder dette, at den politiske og nationale enhed skal være sammenfaldende. Hvis den ikke er det, vil det ikke kunne fungere.

Når det kommer til en nation, er der forskellige opfattelser af, hvad dette egentlig er. Gellner, som jeg lige før brugte til at forklare, hvad nationalisme er, opstiller her to forskellige definitioner til at beskrive det koncept, der er en nation. Her opstiller

²⁸ Glenthøj, 2014, s.112

²⁹ Bisgaard, Jensen & Friis. 2018, s. 227

³⁰ Gellner, 1983, s. 1

han to forskellige definitioner af en nation, og hver af disse har sine styrker og svagheder. Den første klassificeres folk som medlemmer af samme nation, men kun hvis de deler den samme kultur. Her forstås ved kultur, at man har en fælles måde at opføre sig på samt en fælles måde at kommunikere på. I tilfælde af, at man ikke kan sproget eller kender kulturen, vil man derfor ikke kunne tilpasse sig og derved ikke være et medlem af den pågældende nation. Den anden definition foreskriver, at man kun tilhører samme nation, hvis man anerkender hinanden som tilhørende samme nation. Her behøver kultur og sprog ikke som sådan at spille ind som i den første definition. En nation er derfor resultatet af folks loyalitet over for og solidaritet med hinanden.³¹ Eksempelvis kan det ses, hvis en tysker kommer til Danmark, så vil han kun kunne være en del af nationen, hvis han bliver accepteret af danskerne. Han kan hverken sproget eller kulturen, men vil alligevel kunne være dansker. Dette udelukker den anden definition, der påkræver vedkommende at dele disse ting med hinanden. I starten af det 19. århundrede havde Danmark flere tyske hertugdømmer under sig. Slesvig er et eksempel på et område, der ikke var helt dansk, men alligevel blev opfattet som en del af Danmark og som danskere.

En anden definition kan findes i teoretikeren Hobsbawms bog *Nations and Nationalism Since 1780* (1990). Gennem brug af sin teori om et tærskelprincip, oplister han tre kriterier, der skal opfyldes for at et folk kan klassificeres som en nation. Det første kriterie kræver, at folket har en historisk association med den stat, som de befinder sig under. Det kan være fælles sprog, historie eller kultur. Eksempler, som bliver nævnt, er Frankrig, da der findes mange forskellige folkeslag i landet. Alle disse folkeslag identificerer sig dog med dét at være fransk. Det samme kan siges om Spanien, hvori der både indgår aragonere, cataloniere, castilianere, mv., i et samlet spansk rige. Det andet kriterie kræver, at der eksisterer en kulturel elite, der har et tilhørsforhold med den pågældende stat og derved deler samme kultur og sprog. Da et fælles sprog er et af kendetegnene for, at en befolkningsgruppe hører sammen, styrker det kravet om en fælles nation. I eksemplet med Frankrig og Spanien taler mange muligvis med forskellige

³¹ Ibid. S. 7

dialekter, men disse har stadig rødder i et fælles sprog. Det sidste basiskrav er kapaciteten til at føre krig og derved også at kunne underlægge sig andre folkeslag. Dette imperialistiske verdenssyn passer godt med det socialdarwinistiske udsyn, der var fremtrædende i det 19. århundrede, da det er den stærkeste og største stat, der overlever, hvorimod de mindre ville gå til grunde.³²

Selvom Hobsbawms tærskelprincip har mange gode pointer, så har den ligeledes sine begrænsninger. Man kan dog også være underlagt en nation, uden at opfylde de førnævnte kriterier. Et eksempel er Danmark før 1864. Danmark var stadig i besiddelse af de tyske fyrstedømmer, Slesvig, Holsten og Lauenburg. Derved bestod en god del af befolkningen af tyskere, som snakkede tysk og havde en kultur, der adskilte dem fra danskerne. Disse blev dog behandlet som ligeværdige i det danske samfund og kunne derved få tildelt danske embeder, "*da de alle var kongens børn, uafhængigt af sprog og kultur*".³³ Her spiller national identitet ind. Glenthøj skelner her mellem et "statsborgerligt fædreland" samt et "naturligt" fædreland.³⁴ I dette tilfælde havde tyskerne et statsborgerligt fædreland, Danmark, og et naturligt fædreland, deres tyske fyrstedømmer. Så længe både fyrstendømmernes og Danmarks interesser blev varetaget, ville tilliden til staten fortsætte med at være stærk. Hvis dette ændrede sig, vil det føre til problemer, hvilket det endte med at gøre. Da Danmark havde mistet fyrstedømmerne efter 1864, blev landet således til en nationalstat uden andre minoriteter.

Forestillede fællesskaber

Benedict Anderson var engelsk historiker og samfundsforsker. Han så ikke nationen som noget, der var flere tusinde år gammel, men nærmere noget lignende et *forestillede fællesskab*, som var en social konstruktion. Fællesskabet er *forestillede* i den forstand at vi aldrig kommer til at møde alle vores landsfolk. Om man er et land på 1 million eller 900 millioner er ligegyldigt, da vi stadig har

³² Hobsbawm, 1992, s. 37-38

³³ Glenthøj, 2014, s. 39

³⁴ Ibid. 39

forestillingen om, at vi tilhører samme nationale gruppe og derigennem har et *fællesskab*.³⁵

Det er et *fællesskab*, fordi uanset hvor stor ulighed og udnyttelse, der finder sted i hver nation, er nationen altid opfattet som et altgennembrydende fællesskab. Det er, som Anderson nævner, bl.a. dette tilhørsforhold, der har præget de krige, som man oplevede i den anden halvdel af det 19. århundrede samt det 20. århundrede.

Meget kort fortalt går teorien ud på følgende: Samlingspunktet for mennesker har indtil den industrielle revolution været religion. Religion og latin gav mennesket noget at kunne samle sig omkring. Disse store religiøse fællesskaber var splittet i mindre nationer, hvor konger og adelige regerede over sprogligt og etnisk fragmenterede grupper, hvilket de gjorde med guds velsignelse. Det var kun de gejstlige og adelige, der kunne læse og kommunikere på latin, og de havde derfor en dybere forståelse for verden, som den almene befolkning manglede.

Dette varede ikke ved. Bogtrykkeriets opfindelse medførte, at verden fik mange bøger, skrifter og lignende, som derefter blev oversat til forskellige sprog. Dét kombineret med en øget læsefærdighed betød, at folk begyndte at kunne identificere sig med hinanden gennem deres fælles sprog. Det kan godt være, at folk havde forskellige dialekter, men disse litterære værker gav dem ligesom deres "modersmål". Disse værker gav befolkningen en forestilling om et fællesskab, baseret på de rammer af territorie og sprog, som de befandt sig i.³⁶ I den forstand er nationen begrænset, da den afgrænser sig til et politisk område, hvori befolkningen identificer sig med hinanden. Det var således kapitalismen og den udbud af printteknologi, der medførte den store adskillelse af menneskeheden, så folket blev lukket inde i forskellige nationer.

Et eksempel kan være Danmark, hvor historier og skriftlige værker på dansk netop omhandler danskernes historier, helte, sang og myter. Dette begyndte folk indenfor Danmarks grænser at identificere sig med. Regenter begyndte derefter at legitimere deres ret til magt ved at forbinde magten til det nationale fællesskab,

³⁵ Anderson, 1983, s. 6

³⁶ Ibid. S. 44

symboler og historie, hvilket blev til nationalisme. Derfor vil folk som regel altid foretrække sine egne landsmand frem for andre og skabe et os-imod-dem overfor andre nationaliteter. Anderson beskriver det som følgende:

“Finally, it is imagined as a community, because, regardless of the actual inequality and exploitation that may prevail in each (nation), the nation is always conceived as a deep, horizontal comradeship”³⁷

Denne følelse af nationalt fællesskab er kun blevet stærkere, jo større medierne er blevet. Det er en banal tanke, at man identificerer sig med en gruppe, som man kun kender ud fra et fællesskab, man har fået gennem medier på tværs af lange afstande og tid. Anderson forklarer det med, at man aldrig i sit liv vil kunne komme til at møde alle sine medborgere. Alligevel kan man forholde sig til dette fællesskab og føle et nationalt tilhørsforhold, såsom hvis ens land repræsenteres til OL eller VM.

Etniske myter og deres ophav

I sin bog *Myths and Memories of the Nation* (1999) frembringer Anthony D. Smith en mulig forklaring på, hvordan myter og symboler kan føre til en national fællesskabsfølelse og derved styrke og præge nationalisme. Alle nationer har deres egne unikke myter om deres afstamning, og hver af dem kan forklares gennem en række mytedefinitioner. Det er dog ikke alle, der er lige relevante for mit speciale så jeg forholder mig til dem, der er. Denne er myten om et fælles ophav og et slægtskab, som danskere besidder med svenskere og nordmænd. Heri skal forstås, at mytedannelsen stammer fra det tidspunkt, hvor alle tilhørte det samme folk. I danskernes tilfælde er det angående det fælles ophav af alle skandinaverne. Her bliver det glorificeret, så det fremgår, at alle stammer fra det samme folk, og de derfor føler et vist slægtskab med disses efterkommere.³⁸

Et fokus på disse myteoprindelser dukker som regel frem, når nogle specielle kriterier opfyldes på forskellige tidspunkter. Disse omhandler ofte kultursammenstød, økonomisk opsving og social forandring. Men hvorfor og

³⁷ Ibid. S. 7

³⁸ Smith, 1999, s. 83

hvordan dukker disse mytefortællinger frem? Det sker gerne gennem de intellektuelle. Disse folk begynder at finde spor af den formodede fælles fortid og guldalder, hvilket appellerer til flere lærde, som derefter opbygger en mytefortælling om disse. Andre samfundsgrupper såsom borgerskabet bliver ligeledes tiltrukket af det. Dette skyldes mest den kulturelle udvikling, som denne bevægelse inspirerer indenfor litteratur og kunst, som vil kunne tilfredsstille borgerskabet og kultivere deres status.³⁹ Dette medfører som regel, at disse medlemmer af intelligentsiaen gerne omformer og manipulerer disse myter, så det nærmest bliver en idyllisk fjern fortid. Sandheden er som regel, at dette ikke var tilfældet. Denne teori har jeg valgt at inddrage, da den forklarer, hvordan at romantikken og derigennem den begyndende skandinavisme opstod og spredte sig.

Tærskelprincippet

Blandt de mange forskellige nationalismeteorier kan Eric Hobsbawms teori om eksistensen af et *tærskelprincip* indenfor det 19. århundredes nationalisme bruges. Selve tanken indenfor denne teori går ud på, at verden tilhørte større stater, og at små stater ingen plads havde på den internationale scene. Princippet bygger på et socialdarwinistisk syn på den politiske udvikling af stater. Stater, der er for små og svage, er dømt til at gå til grunde, hvorimod store stater overlever. Belgien og Portugal er eksempler på stater, der blev anset for at være for små til at overleve. Ifølge teorien burde de mindre altså lade sig integrere i en gruppering af større stater.⁴⁰ Disse mindre stater, hvis de faldt under denne tærskel, havde ingen begrundelse for at eksistere. Hobsbawm opsummerer det således:

*It had to be of sufficient size to form a viable unit of development. If it fell below this threshold, it had no historic justification.*⁴¹

Denne teori kan ses som en indskrænkning af *nationalitetsprincippet*, hvis hovedpointe er, at alle nationaliteter har ret til eget selvstyre og stat, uanset hvor

³⁹ Ibid. s. 85

⁴⁰ Hobsbawm, 1992, s. 30

⁴¹ Ibid. S. 30

små deres stater må være. I denne teori gælder *nationalitetsprincippet* kun for de nationer, der lever op til tærskelprincippet. Jeg har valgt at bruge den mindre kendte teori om *tærskelprincip*, da den giver en god forståelse for det generelle verdenssyn, der var udbredt i især Europa på dette tidspunkt.

Tærskelprincippet var ikke et begreb, som blev brugt i samtiden, men er (senere) blevet opfundet af Hobsbawm til at give navn til en samling af forskellige tanker og verdenssyn, der bredte sig i Europa, ca. 1830-1870.⁴² Disse tanker byggede primært på erfaringerne fra Napoleonskrigene, hvor de mindre stater blev opslugt af de større. En af de personer, som Hobsbawm hentede inspiration fra, var Friedrich List (1789-1846). List var en tysk økonom, der anskuede stateres udvikling ud fra deres økonomiske potentiale. Efter at have tilbragt tid i USA blev han inspireret af den amerikanske industrielle udvikling. Her gik det op for ham, at hvis Tyskland (som en samlet enhed) skulle have en chance i fremtiden, skulle de kunne måle sig industrielt med resten af verden. Mindre stater uden nogen økonomiske kræfter ville ikke være konkurrencedygtige og derfor ikke relevante. Derfra kom ideen om, at stateres udvikling og fortsatte eksistens hører sammen med deres økonomi. List konkluderede derved, at uden en stærk økonomi vil stater ikke kunne udvikle sig.⁴³

*A nation restricted in the number of its population and its territory, especially if it has a separate language, can only possess a crippled literature, crippled institutions for promoting art and science.*⁴⁴

Tærskelprincippet giver derfor nogle kriterier, der skulle opfyldes for at kunne blive taget seriøst på den internationale scene. For at industrien kunne vokse, krævede det, at man havde naturlige ressourcer. For at kunne føre krig, krævede det, at man havde en ordentlig industri samt de nødvendige ressourcer. Hvis disse kriterier blev opfyldt, ville det give afkast til befolkningen, hvor resultatet vil være øget velstand samt en forbedring af kultur, kunst og litteratur. Et selvstændigt land skulle derfor gerne være selvforsynende på industri og resurser. Hvis man intet

⁴² Ibid. S. 31-32

⁴³ Hemstad, Møller & Thorkildsen, 2018, s. 239

⁴⁴ Hobsbawm, 1992, s. 30-31

havde af ovenstående, ville man blive affærdiget som et land af lavere rang, hvori intet af interesse kunne blive produceret. Hvis man var fattig på de førnævnte ressourcer, ville man ikke kunne føre krig og underlægge sig andre folkeslag. Dette var et krav, hvis man skulle blive taget seriøst i en tid, hvor evnen til at underlægge sig andre nationer blev set som prestigefyldt.⁴⁵ Dette var imperialismens tidsalder.

Et eksempel på tærskelprincippet i aktion er Italiens samling. Den norditalienske stat, Sardinien-Piemonte, udkæmpede en række krige fra 1859-1861, hvor målet var at samle Italien, hvilket den gjorde succesfuldt. Dette italienske kongedømme havde forstået, at hvis man vil overleve i en socialdarwinistisk verden, så må man enten underlægge sig en anden magt, ellers måtte man udvide sig på bekostning af sine naboer. Samlingen af Italien resulterede i, at Sardinien udviklede sig til en større stat og derved, at risikoen for at blive udslettet blev betragteligt formindsket.⁴⁶

Grunden til, at denne teori er relevant er, at Danmark tilhørte en af disse småstater og derfor lå under tærsklen. Landets redning lå i en union med Sverige-Norge, hvilket ville have resulteret i dannelsen af et stærkere Skandinavien, der kunne have haft en større chance til at rivalisere andre større stater, såsom Rusland eller Preussen. Hele ideen om skandinavismen passer derfor ind i Hobsbawms teori om tærskelprincip, da Danmark alene var et svagt og småt land og derved befandt sig under tærsklen, men sammen med resten af Nordens kongeriger ville de have befundet sig over denne. Selvom Hobsbawms teori er yderst brugbar i dette speciale, har denne teori også sine begrænsninger, som han også selv kommer ind på. Denne teori forudsætter, at lande har en interesse i at underlægge sig andre folkeslag, hvilket ikke altid er korrekt. Derudover fandtes der netop mindre nationer, der ikke havde kapaciteten til at opfylde de førnævnte kriterier. Disse inkluderer Portugal, Danmark, (og fra 1830) Belgien, der alle trods alt stadigvæk overlevede.

⁴⁵ Ibid. s. 38

⁴⁶ Glenthøj, 2014, s. 109

Pannationalisme

Et af det 19. århundredes kendetegn, udover de mange krige, er, at mange mindre lande samlede sig til ét land. De mest kendte af disse er Italiens samling i 1861 samt Tysklands samling i 1871. Denne samlingsbevægelse, som fandt sted forskellige steder i Europa, frembragte ligeledes ideen om pannationalisme.⁴⁷ Ifølge Louis L. Snyder er verden opdelt i forskellige kulturelle og sproglige sfærer.

Denne teori kan godt minde meget om den ordinære nationalisme, men der er visse forskelle. Disse ligger i, at hvor nationalisme ofte kun forholder sig til nationens egen daværende kultur, sprog og befolkning, så vælger pannationalisme, at inkludere alle dem, der deler samme historie, etnicitet, religion og sprog.⁴⁸ Altså dem, som man har et dybere tilhørsforhold til. Danskerne tilhører således den panskandinaviske gruppe, som inkluderer Norge, Sverige, Finland og Island. Makronationalisme er derfor også et synonym for pan-nationalisme, da det er nationalisme, men på en meget større skala. Den forsøger således ikke at forene en nation, men derimod at forene flere nærtbeslægtede nationer.⁴⁹

Pannationalismen har ligeledes mange afarter. Pangermanisme, panslavisme, samt panskandinaviske kan heraf nævnes.⁵⁰ Resultatet af disse strømninger var forsøget på at realisere dem – altså realisere i den forstand, at de opnåede deres mål ved at samle sig. Man kunne samle sig i én stor nationalstat, såsom Tyskland gjorde i 1871. Unioner og føderationer var ligeledes en måde for flere nationer at samle sig. Heri dyrkede man det, som man havde tilfælles nationerne imellem, men der var stadig plads til forskellighed. Et eksempel kan være, at Norden samledes i én skandinavisk union. Her vil nordboerne dyrke det, som de havde tilfælles, men også det som adskilte dem.⁵¹ Som dansker vil man ifølge denne teori være mere tætbeslægtet med en nordmand eller svensker, frem for en tysker. Af den grund vil en skandinav være mere kompatibel med disse end med folkene syd for Danmark.

⁴⁷ Leerssen, 2006, s. 154

⁴⁸ Ibid. S. 4

⁴⁹ Hemstad, Møller & Thorkildsen, 2018, s.236

⁵⁰ Glenthøj, 2014, s. 108-109

⁵¹ Gyldendal (red). "Føderation". *Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi*. Web. 22.11.2018. http://denstoredanske.dk/Samfund._jura_og_politik/Samfund/Statsbegrebet_og_suver%C3%A6nit%C3%B8deration

Nogle af disse, såsom pangermanisme lykkedes efter den fransk-tyske krig i 1871, hvorimod andre, deriblandt den politiske skandinavisme, fejlede. Den fejlede i den forstand, at Skandinavien aldrig blev samlet i en enhedsstat, union eller føderation.

Mange bevægelser kan relateres til panbevægelsen, og mange af disse forholder sig til det kulturelle, der er den fællesnævner, som mange af disse bevægelser benytter sig af. En fælles historie, kultur og sprog medfører en grobund for digtere, forfattere og lignende. I Skandinavien kan vi se, at digtere og forfattere begyndte at skrive værker, der omhandlede Nordens fælles historie – et eksempel kan være H.C. Andersens digt "Jeg er en Skandinav", hvori han understreger, at Danmark, Norge og Sverige har en fælles historie og kultur, og derved er de et broderfolk. Eksempler såsom dette blev brugt mange andre steder, og de var med til at styrke og vedligeholde den følelse af sammenhold og traditioner, som de omfattede lande delte.⁵²

Snyder påpeger dog også, at denne bevægelse ofte mislykkedes i at opnå de mål, som nationerne havde. Ikke nok med at det om muligt er ambitiøst at forene flere stater, findes der ofte andre nationer, der modsætter sig dette. Dette kan skyldes, at et land, der begyndte at udvide sig gennem krig, ofte medfører, at der opstår et mod-pres fra en anden nation.⁵³ Dette kan være fordi, at nationen føler sig truet, eller at den måske også har interesse i det omstridte område. Et eksempel kan være Frankrig, der i 1870 erklærede krig imod Preussen i håb om til dels at forhindre et samlet Tyskland i at opstå.

Snyders teori om pannationalisme afspejler skandinavismens tiltrækningskraft i Norden. I den politiske skandinavisme blev der lagt vægt på, at det netop var fælles sprog, kultur og historie, der bandt Norden sammen i en stat fremfor at være delt i tre. Som Snyder allerede har gjort klart, har denne teori også sine begrænsninger. Der er jo for eksempel flere lande, der ikke fik forenet sig, såsom Danmark-Norge-Sverige eller Portugal-Spanien.

⁵² Snyder, 1984, s. 7

⁵³ Ibid. s. 6

Denne teori vil derfor være brugbar til at kaste lys over, hvordan den politiske skandinavisme udviklede sig, som den gjorde, og hvordan Danmark langsomt opfyldte de kriterier, som Snyder har opstillet i jagten på en panskandinavisk forening med Sverige-Norge.

Skandinavismens ansigt og udvikling

For at kunne forstå, hvorfor Skandinavismen fik så stor opbakning, som den gjorde i Danmark, er vi nødt til at forstå dens udvikling, hvem den appellerede til, og hvordan den begyndte. Dette afsnit vil klarlægge udviklingen af skandinavismen fra dens spæde form i slutningen af det 18. århundrede til dens politiske skikkelse, som den så ud i 1864.

Nordisk renæssance – en proto-skandinavisme (ca. 1750-1800).

Renæssance og proto-skandinavisme er to vidt forskellige koncepter men er begge lige relevante. Renæssance er et ord, der er taget fra fransk, og det betyder "genfødsel"⁵⁴ og hentyder i en nordisk kontekst til den periode, hvor den kulturelle udvikling fandt sted i Skandinavien i årene 1750-1800. Proto-skandinavisme er et begreb, som bliver brugt af Ruth Hemstad, og er en betegnelse for et forstadie til den kulturelle skandinavisme. Denne ville dog senere også komme til at præge Skandinavien, dog i en mere politisk og national kontekst.⁵⁵

Det er svært at præcisere, hvor denne renæssance præcist begyndte, for det skete ikke fra den ene dag til den anden.⁵⁶ Dette var tværtimod en løbende proces. Ifølge Clausen startede den med et latinsk digt, der blev skrevet af Bolle Willum Luxdorff i 1753. Luxdorff var dansk historiker, digter og embedsmand, og han interesserede sig især for dansk historie.⁵⁷ I det førnævnte digt blev Carl Gustavs overgang over Storebælt beskrevet, men med en eftertænksom undren over den fortsatte fjendtlighed mellem Danmark og Sverige.⁵⁸ Det, der lå til grund for denne undren, var, at to folkeslag med så meget tilfælles alligevel havde ført til adskillige krige og rivalisering.⁵⁹ Det, som gør dette usædvanligt, var, at Luxdorff var

⁵⁴ Gyldendal (red). "Renæssance". *Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi*. Web. 01.10.2018. http://denstoredanske.dk/Geografi_og_historie/Italien_og_Malta/Italien_600-1530/ren%C3%A6ssancen

⁵⁵ Skougaard, 2004, s. 201

⁵⁶ Jeg har valgt at sætte årrækken 1750-1800 som den nordiske renæssance, da det er i imellem disse år at Clausen og Hemstad behandler denne periode i skandinavistisk historie, men også i den periode hvor Danmark bliver påvirket af oplysningstidens idealer og landboreformerne.

⁵⁷ Gyldendal (red). "B. W. Luxdorff". *Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi*. Web. 01.10.2018. http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_1536-1849/Bolle_Willum_Luxdorff

⁵⁸ Omhandler Carl Gustav Xs overgang fra Jylland til Fyn under den 2. Nordiske krig, 1657-1658.

dansker. Danskere og svenskere havde et anspændt forhold med hverandre, til dels grundet de mange krige som de førte imod hinanden. Derfor kan det virke besynderligt at en dansker skulle rose en svensk konge.

Luxdorph var dog ikke den eneste i denne periode med denne opfattelse. Otte år efter udkom en ny udgave af tidsskriftet *Den Patriotiske Tilskuer*. Tidsskriftet blev skrevet og udgivet af den danske professor og forfatter, Jens Schneedorff. I tidsskriftet efterspurgtes en forening af det danske og svenske sprog, da det ville gøre det lettere at udveksle tanker og ideer landende imellem. Øget handel og videnskabelig fremgang var temaet, hvilket ville være til begge landes fordel. Den danske professor, Peter Frederik Suhm, udtalte ligeledes i 1761: "... *De tre nordiske folk bør betragte hverandre som brødre*". Schneedorff fremlagde ligeledes sin holdning under en tale i London i 1792, hvor han udtrykte sit håb for en samlet skandinavisk stat.⁶⁰ Allerede her kan man se en begyndende "forbrødring" og "proto-skandinavisme" mellem de tre nationer. Dette var noget, som ville udvikle sig gennem det følgende århundrede.

I 1798 blev et litteraturselskab *Skandinaviske Litteratur-selskab* stiftet. Formålet var at fremme den litterære udveksling mellem Danmark og Sverige. Der havde været tidligere forsøg, men disse var fejlet efter en kort periode. Deres tidsskrift, *Skandinavisk Museum*, havde både dansk-norske, danske og svenske medlemmer. Succesen var i første omgang begrænset til en kort årrække, da det allerede blev nedlagt i 1803. Men tidsskriftet blev startet op igen i 1805, men i en mere dansk end skandinavisk form, da størstedelen af bidragene kom fra danskere. Denne litterære tilnærmelse i form af tidsskrifter var det første forsøg på at skabe en fælles intellektuel infrastruktur mellem de tre nationer. Dette skete primært gennem fælles selskaber, såsom tidligere nævnte *Skandinavisk Museum*.

1750-1800 var en periode, hvor man som skandinavisk intellektuel tænkte tilbage på en tid, hvor man ikke var fjender, men havde et godt forhold. Dette var en fælles nordisk fortid, hvor sagalitteraturen og den nordiske mytologi bandt de tre lande

⁶⁰ Hillström, Magdalena & Sanders, 2014, s. 21-22

sammen.⁶¹ Denne guldalder havde derved en effekt og betydning for den begyndende nationale bevægelse i de tre lande. Historikeren A. D. Smith argumenterer for, at uden denne fælles historiske arv ville den stigende samhørighed ikke kunne finde sted. Sammenholdet, som de tre lande begyndte at få øjnene op for i denne periode, var baseret på en fælles myte om, at de var et broderfolk. Det, at landene havde en fælles historisk fortid i vikingetiden og kalmarunionen, var med til at gøre denne følelse stærkere sammen med tanken om, at de engang var ét nordisk folk.⁶² Myteskabningen og ideen om en fælles nordisk fortid skyldtes intellektuelle såsom Schneedorff, Luxdorph og Sum samt de svenskere og nordmænd, der tilsluttede sig den skandinaviske bevægelse. Den proces, som Danmark gennemgik i denne periode, kan beskrives med en anden teori af historikeren A. D. Smith. Han argumenterer for, at mange af de nationale bevægelser, som Skandinavien oplevede i disse år, skete gennem opfyldelsen af en række kriterier. Disse er kultursammenstød, social forandring samt økonomisk opsving.⁶³ Disse førnævnte intellektuelle var med til at grave denne tabte "guldalder" op indenfor en periode i Danmarkshistorien, der netop var præget af de førnævnte kriterier, som følge af oplysningstidens udfordring af kirken og kongemagten. Bevægelsen appellerede til andre lærde, men også gerne til borgerskabet i en vis grad. Mytedannelsen, som tog form af Danmarks svundne fortid, har været mulig for de intellektuelle at ophøje og forme, som de havde lyst til. I dette tilfælde "genopdagede" de Danmark, Norges og Sveriges samhørighed som et broderfolk, der eksisterede i en fjern og idyllisk fortid. Det skal dog siges, at disse mytedannelser som regel har været ophøjet og derefter formet til at præsentere et mere idyllisk billede af denne, end den højest sandsynligt har været.⁶⁴

Guldalderens traditioner og myter blev derfor benyttet i denne periode til at samle danskere, svenskere og nordmænd og gøre dem bevidste om den fælles arv, som adskilte dem fra alle andre end hinanden.⁶⁵ Derudover begyndte kunst og lignende

⁶¹ Hemstad, 2008, s. 47

⁶² Hemstad, Møller & Thorkildsen, 2018, s. 46

⁶³ Smith, 1999, s. 83

⁶⁴ Ibid. S. 85

⁶⁵ Smith, 1998, s. 45-46

afspejlinger af kultur at være tilgængeligt for borgerskabet, der gned sig i hænderne ved udsigten til at kultivere denne nye litteratur og kunst, der udsprang fra denne nationale opvågning. Nu var det ikke kun de rige adelige, der havde råd til at købe malerier, hvilket skabte en efterspørgsel på national kunst.⁶⁶ Det var ikke den tidligere fransk-patriotiske kunst, der blev efterspurgt, men derimod kunstværker, der bare egne nationale præg. Man ville gerne adskille sig fra resten af Europa, hvilket man gjorde ved at benytte "danske" og "nordiske" motiver.⁶⁷ Dette kan beskrives som en tidlig form for kulturel skandinavisme, da de her fik skabt litteratur og kunst, der tilhørte Norden.⁶⁸

Alle disse begivenheder foregik dog spredt udover en årrække, og det involverede kun en håndfuld mennesker (som også var af den højere, lærde klasse). Den gængse opfattelse var dog stadigvæk, at Sverige var, hvor svenskerne var; Danmark var, hvor danskerne var, og sådan skulle det gerne forblive.

Det skal dog ligeledes siges, at denne nationalisme var af en kosmopolitisk art. Heri skal forstås, at det ikke udelukkende var folk, der var født i Danmark, der kunne blive dansker. Danmark havde på dette tidspunkt kontrol over de tyske hertugdømmer, Slesvig, Holsten og Lauenborg, som kunne føle sig ligeså dansk som en dansker. Derfor var det muligt for en tysker at bosætte sig i Danmark for derefter at blive og føle sig dansk. De ville herefter kunne forholde sig til denne tidlige form for skandinavisme og se det som en del af deres fortid, ligeså vel som den almene dansker, der var født og opvokset i landet. Det betyder, kort sagt, at nationalisme i denne periode var knap så etnisk forankret, som den blev senere.

Den nordiske renæssance var en vigtig proces, der markerede den begyndende bevægelse imellem de gamle arvefjender og ikke mindst en begyndende form for kulturel skandinavisme. Den blev ikke opfattet som et forsøg på at fordanske svenskerne eller omvendt, men nærmere som et supplement til det nationale.⁶⁹ Mistroen, der eksisterede mellem de to folkefærd, var en mistro, der byggede på

⁶⁶ Glenthøj, 2012, s. 61

⁶⁷ Ibid. S. 62

⁶⁸ Hemstad, Møller & Thorkildsen, 2018, s. 68-69

⁶⁹ Hemstad, 2008, s. 121

resultatet af mange krige samt flere års politiske og dynastiske uenigheder, og den var ikke noget, der hurtigt blev glemt. Selvom det ikke mærkedes med det samme, begyndte den skandinavistiske tankegang dog at spire frem, og det var et frø, som man først vil kunne høste frugterne af i det næste århundrede.

Tre riger, én konge - den dynastiske skandinavisme 1800-1810

Den dynastiske skandinavisme anvendes normalt til at betegne forsøgene på at forene de tre nationer i en dynastisk union under enten Frederik VI, den danske tronfølger og norske konge Christian VIII eller en Augustenborg med forbindelse til det danske kongedynasti. Idéerne, der kan spores tilbage til det danske hof i 1790'erne, blev for alvor relevante efter de skandinaviske staters involvering i Napoleonskrigene.

Denne periode er en meget turbulent tid i Nordens historie. Europa var delt i to lejre: en, der blev ledet af Napoleons Frankrig; og en anden ledet af Storbritannien. Danmark-Norge blev presset ind i Frankrigs alliance, efter at briterne havde bombarderet København og stjålet den danske flåde, hvilket kong Frederik ikke kunne tilgive. I Sverige gik det ikke meget bedre. En række politiske brølere fra Gustav IV's side resulterede i, at Rusland og Danmark-Norge erklærede Sverige krig i 1808.⁷⁰ Sveriges ineffektive forsvar af Finland samt Gustavs mislykkede felttog imod Norge endte med at styrke adelens og militærets modvilje mod den svenske monark.⁷¹

Den danske kong Frederik havde ambitioner om at forene de tre kongeriger i Norden for derefter at blive erklæret for konge af Skandinavien. Han ville i den korte tid mellem 1808-1810 forsøge at realisere sine ambitioner. Dette skete af flere omgange. Den første af disse var under den svensk-danske krig i 1808-1809, hvor Frederik havde ambitioner om at tilbageerobre de skånske provinser med hjælp fra sine franske allierede. Her udsendte han flyveblade fra en luftballon over Skåne, hvorfra han prøvede at skabe sympati for projektet. Støtten var dog ikke stor, da den brede befolkning hverken følte for eller imod, men derimod gerne ville

⁷⁰ Saather, 2015, s. 76-77

⁷¹ Ibid. S. 115

pas sig selv og deres marker.⁷² Overgangen fra Sjælland til Skåne blev ligeledes forhindret. Dette skyldtes misforståelser, manglende fransk forståelse og kendskab til skandinaviske forhold samt store forsinkelser, hvilket resulterede i, at den britiske flåde nåede at spærre sundet, inden en landgang kunne begynde.⁷³ Den svenske konge blev væltet i marts 1809 af svenske officerer samt hans onkel grev Carl. Dette åbnede tronen for Frederik. Både Danmark og Norge (under statholder Christian August) arbejdede for at få valgt Frederik som svensk konge. Dette mislykkedes dog af flere grunde. For det første havde svenskerne ikke interesse i endnu en enevældig konge. Denne forhindring betød, at hvis Frederik ønskede tronen, måtte han opgive enevælden som styreform. Næste problem omfattede nationalfølelserne mellem de tre lande. Svenskerne var hverken glade for danskere eller nordmænd, og følelsen var dertil gengældt. Den sidste forhindring var kongen selv. Frederik blev i Sverige set som snæversynet og svenskerfjendtlig.⁷⁴

Christian Augusts ønske om at forene de tre riger fredeligt lå bundet i, at hvis Sverige blev påtvunget unionen, ville det føre til krig mellem Danmark-Norge og Sverige. Det var en krig, som ingen af parterne havde råd til. Krigen ville destabilisere alle tre lande, og de ville som følge deraf kollapse og blive parteret af ekspansionslystne naboer. Den eneste fremtid for alle tre lande var en fredelig union, der ville skabe et samlet Skandinavien, og som kunne overleve uafhængigt af de større stater.⁷⁵ Der, hvor Christian August og kong Frederik adskilte sig i synet på en union, var i villigheden til at gennemføre en statsændring for det fælles gode. Saathers argumenterer for, at Frederik stadig så på en union med konservative øjne, som havde basis i kongens konservative statsopfattelse. Svenskerne skulle acceptere hans regeringsform, da de var underlagt ham, og det var hans lod, som enevældig konge at gøre, som han ville. Christian August baserede sit syn på en skandinavisk union, hvori Sverige frivilligt underlagde sig på baggrund af afskaffelse af enevælden. I stedet for denne skulle der indføres et

⁷² Clausen, 1900, s. 21

⁷³ Glenthøj, 2012, s. 80

⁷⁴ Ibid. S. 80

⁷⁵ Saather, 2015, s. 232-233

konstitutionelt monarki samt en mere ligeværdig behandling de tre riger imellem.

76

Christian Augusts syn på et samlet Skandinavien, der ville kunne overleve uafhængigt, passer meget godt ind i Hobsbawms teori om *tærskelprincip*. Denne prædiker, at en stat, der ikke er resursestærk og befolkningsmæssig stor til at kunne klare sig selv, vil ikke have nogen eksistensgrund i et Europa domineret af stormagter. Hvis de forsøgte at klare sig selv individuelt, ville de i sidste ende blive opslugt af deres større naboer. I Danmarks tilfælde: Rusland og Preussen. Dette var præcist det, der var sket med Polen 15-20 år tidligere. Sammen vil de tværtimod kunne stå imod de større stater og derved sikre sin egen uafhængighed.

Da det ikke lykkedes at opnå en forståelse mellem kong Frederik og svenskerne måtte andre alternativer overvejes. Da Christian August valgte heller ikke at tage imod kronen, blev den svenske regent kronet til Carl XIII den 6. juni 1809. Da kong Carl var 61 år og led af dårligt helbred, krævede svenskerne, at der blev valgt en kronprins. Her valgte de Christian August uden at have forhørt ham om dette. Christian August endte med at acceptere kronen, men kun efter at have sikret sig, at Norge ville forblive i danske hænder, samt at han havde fået kong Frederiks velsignelse. Han blev kronet til svensk kronprins den 7. januar og tog navnet Carl August.

Carl August var svensk kronprins i fire måneder, indtil han døde den 28. maj. Frederik forsøgte at få sig valgt til svensk kronprins endnu engang i 1810. Frederik fik sine udsendinge i Sverige til at uddele flyveskrifter, med det formål at udbrede en pro-dansk følelse i byerne. Dette foregik mest i Stockholm og byer i den sydlige del af Sverige. Disse pamfletter og flyvebreve talte varmt om en eventuel union under den danske konge. Resultatet blev en skuffelse for Frederik. Svenskerne valgte den franske general, Jean-Baptiste Bernadotte til kronprins i 1810 under navnet Karl XIV Denne konges regeringstid blev præget af et ønske om at forholde sig på god fod med Rusland, nedtone tabet af Finland og fokusere på

⁷⁶ Ibid. S. 237-238

inkorporeringen af Norge.⁷⁷ Endnu engang slog det fejl for Frederik, og med dette faldt den dynastiske skandinavisme sammen, og den danske konge fik ikke en chance til.

Definitionen af *dynastisk skandinavisme* er en union baseret på anerkendelse af en fælles monark flere kongeriger imellem. Forsøget på at opnå dette var ikke unikt for Frederik og Christian August. Denne idé havde rødder længere tilbage, og den er forsøgt flere gange. Kalmarunionen er et eksempel, hvor den lykkes, men der var også Christian VI's forsøg på at krone sin søn, Frederik V, som arving til den svenske trone i 1743. Han blev dog valgt fra til fordel for den tyske Adolf Frederik. Frederik VI havde håbet på at gennemføre en sådan union i forlængelse af sin overgang til Sverige i januar-februar 1809. Forsøget lykkedes ikke til trods for hans forsøg på at appellere til svenskerne med en union, der støttede ham som konge over hele Skandinavien.⁷⁸

Christian Augusts politik og planer for en eventuel skandinavisk union viser skandinavismen i en form, man ikke havde set før. Den indeholdte politiske elementer og et specifikt program, som skandinavismen ikke havde haft tidligere. Den dynastiske skandinavisme havde en mulighed i Christian August. Her skal det forstås, at han tilhørte det danske kongehus, og han ville måske endda have kunnet samle Skandinavien til én stat i tilfælde af, at Frederik valgte ham som arving. Han anså skandinavismen som et politisk projekt og en mulighed for at gøre det fredeligt ved at tage hensyn til alle parter. Det er dog ikke til at kunne sige, om Christian Augusts skandinavistiske projekt ville have lykkedes, havde han overlevet.

Den nordiske romantisme – 1810-1830

Nederlaget i Napoleonskrigene og skilsmissen fra Norge i 1814 tog hårdt på Danmark, og troen på Frederik VI vaklede.⁷⁹ Til trods for at landet nu havde fred, var det ikke ensbetydende med, at det gik godt, og man kan nærmere kalde disse

⁷⁷ Hillström, Magdalena & Sanders, 2014., s. 17

⁷⁸ Saather, 2015, s. 224

⁷⁹ Glenthøj, 2014, s. 30

år for en "fredskrise". Danmark blev lemlæstet i fredstraktaten og var nu blevet til en småstat. Derudover gik det ikke godt med den danske økonomi, og landet gik statsbankerot i 1813. Forholdet mellem Danmark og Sverige forblev køligt de mange år efter freden i Kiel i 1814 og udviklede sig til pasforbud og rejserestriktioner mellem de to lande.⁸⁰ Grundet den mørke tid, som Danmark var gået i møde, begyndte man i stedet at tænke tilbage – tilbage til Danmarks storhedstid, hvor vi var herre over hele Norden. Den periode, som stadig stod i frisk erindring i Norge og Sverige, nemlig kalmarunionen, blev nu forherliget. Glemte var den utilfredshed og rivalisering, der havde præget forholdet mellem de tre lande. Denne periode var forløberen for den kendte "*studentskandinavisme*", der slog ud i lys lue i 1830'erne og 1840'erne. Dog skete der ikke så meget i denne periode for skandinaverne, så var det her, at grobunden for det gode forhold blev lagt.

Det var i denne tid, hvor store digtere fik fremgang – danskernes Oehlenschläger og Grundtvig, som begge dyrkede Danmarks guldalder. Gamle danske folkehelte blev ophøjet og dyrket.⁸¹ Absalon, Valdemar, Holger Danske og andre sagn blev fokuset for en tilbedelse, hvilket fik danskerne til at glemme Danmarks fald fra magtens tinder. I Sverige blev andre digtere ligeledes kendte. Svenskerne Tegnér, Geijer og Ling var digtere, der ligesom deres danske modpart begyndte at skrive om Nordens fælles fortid. Meget berømt er hændelsen, hvori Tegnér giver Oehlenschläger en krans på hovedet, og han bliver kronet til "Nordens digterkonge". Her udtalte han følgende: "*Söndringens tid är förbi*",⁸² hvilket groft oversat betyder "splittelsens tid er forbi". Dette giver endnu bedre mening, når man husker på, at skandinavismen i denne tid var under opsejling. De svenske navne siger måske ikke så meget for den danske læser i denne periode, og det samme kunne siges om de danske navne for den svenske læser. Det var dog ikke desto mindre i denne tid, at disse værker så småt blev oversat til henholdsvis dansk og svensk. Dette medførte, at værkerne blev lettere tilgængelige i de to

⁸⁰ Christensen, 1981, s. 33

⁸¹ Glenthøj, 2014 s. 51

⁸² Ekman, 2010, s. 37

lande. Denne åndelige genrejsning var primært dansk, og den var resultatet af en gryende dansk kulturnationalisme.

Norge var dog lidt bagud i denne periode, og der begyndte først at opstå en norsk romantik i 1820'erne, hvilket var lidt senere end i de andre to riger. Dette skyldtes de politiske udviklinger, som fandt sted i kølvandet af Napoleonskrigene samt landets overdragelse til Sverige.⁸³

Åndelig og litterær skandinavisme – 1830'erne

Det var dog ikke kun de litterære værker, der samlede danskere med svensker. I denne proces spillede dampmaskinen en stor rolle. I slutningen af august i 1828, da det danske dampskib *Caledonia* sejlede til Malmø fra København, var det en succes, og en fast forbindelse mellem de to byer blev oprettet kort efter.⁸⁴ Mange danskere og svenskere var ombord, og de fik derved en indsigt i hinandens liv. Disse tidligere rivaler mødtes nu og opbyggede et socialt, litterært og personligt forhold med hinanden. Tidligere havde den almene svensker gerne omtalt danskerne som *danska våldkräktare*, da det jo var det, de havde lært om danskerne. På den modsatte side af sundet var kammertonen ikke bedre. Her blev svenskerne omtalt som *lumske ræve* og *svenske gavtyve*.⁸⁵ Dette ændrede sig (i hvert fald blandt nogle), og de fælles oplevelser hjalp mere på de to landes forhold, end den litterære udveksling i årene forinden.

Det skal dog siges, at disse udvekslinger indtil videre kun foregik mellem Skåneområdet og København, og disse besøg var endnu kun af lokal karakter. Andre steder i henholdsvis Danmark og Sverige var man enten uvidende om denne udveksling, eller også interesserede man sig ikke for den. Det var endnu for tidligt at snakke om en decideret "broderskabsfølelse" de to lande imellem.⁸⁶ Det kan teoretiseres som et spirende forsøg på at skabe den fælles offentlighed og derigennem et *forestillet fællesskab*, som Andersons teori nævner. Ifølge denne foregår nationsopbygning gerne gennem medierne, som i dette tilfælde er

⁸³ Glenthøj m.a, 2016, s. 113

⁸⁴ Christensen, 1981, s. 34

⁸⁵ Clausen, 1900, s. 24

⁸⁶ Christensen, 1981, s. 35

tidsskrifter, digte, malerier samt værker, der fortæller om en fælles historie. Dette understøttes af tanken om den fælles fortid, som var den primære bevægelse i den nordiske renæssance, hvilket blev forstærket gennem Grundtvigs og Oehlenschlägers digte. Her blev ideen om vores fælles sprog grundlagt og en fortælling om, at vi engang har været ét folk gjort stærkere. Dette fællesskab blev mere udbredt ved at skandinavierne konstant talte om, at danskerne, nordmændene og svenskerne var et broderfolk, hvorigennem man skabte et tilhørsforhold til hverandre. Om det er sandt, er ikke så vigtigt som forestillingen om, at dette broderskab findes.

I Norge fandt man en anderledes følelse. Her var den første halvdel af 1830'erne præget af konflikten mellem det norske storting og den svensk-norske konge i en strid om ændring af den norske grundlov. I den sidste halvdel af 1830'erne fandt man en national patriotisme og kulturnationalisme, da man forsøgte at definere det kulturelle indhold i den norske nationsbygningsproces. Dette var ikke en specifik skandinavisme, men kom til at have indflydelse på denne i det næste årti med studenterskandinavismen.⁸⁷

Studentermøder og togter - Studenterskandinavismen 1840'erne

Studenterskandinavismen var det navn, som blev påduttet den samling af studerende fra Danmark, Norge og Sverige, som mødtes for at diskutere akademiske spørgsmål. Det første af disse møder blev afholdt i 1839, og det var et møde for de tre landes naturvidenskabsmænd. Danskere, nordmænd og svenskere deltog. Mødet var en succes, og det skulle blive den første af mange.⁸⁸ Her blev der diskuteret om behovet for et større skandinavistisk samarbejde, i hvert fald inden for det faglige miljø. Det var i disse år at skandinavismens program begyndte at tage form, og nationalitetsfølelserne begyndte at bryde frem. Inspirationen og initiativet til denne udspang fra lignende initiativer i Italien og Tyskland, hvor der ligeledes var udbredte ideer om et tættere videnskabeligt, kunstnerisk og økonomisk samarbejde mellem henholdsvis tyske og italienske nationalister.

⁸⁷ Sannes, 1959, s. 15

⁸⁸ Ibid. S. 43

Selvom *studenterskandinavisme* lyder så fagligt som det kunne blive, involverede disse besøg og rejser også gerne en stor mængde af fest, punch og diskussioner. For at få et bedre indblik og skabe et stærkere sammenhold, begyndte de studerende at tage på rundture i de større skandinaviske byer. Svenskere og nordmænd kom til København, og danskere kom til Stockholm, Uppsala, Kalmar, Lund og Malmø. Flere tusinde af studenter fra de tre lande samledes for at feste og derved fejre sig selv og skandinavismens ideer. Her blev der skålet for de tre lande samt for den fælles historie og kultur, som de delte. Det var også her, der blev opbygget venskaber og stiftet forbindelser, som senere skulle være med til at have indflydelse på Skandinaviens fremtid. Blandt disse studenter finder vi fremtidens danske politikere, deriblandt Orla Lehmann og Carl Ploug. Det var på et sådant togt, at Ploug i 1843 udtalte, at han ikke ønskede Skandinaviens samling på baggrund af dynastiske følger. Dette havde, som Kalmarunion påviste, været et tvangsforbund til fyrsternes fordel. Tværtimod skulle det være på et folkeligt initiativ, at en sådan union skulle danne sig, altså på baggrund af en folkelig skandinavisme, frem for en dynastisk skandinavisme.⁸⁹

Det var ligeledes blandt studenterne, at liberalismens ideer vandt frem, og kravet om ytringsfrihed voksede. Basale demokratiske frihedsrettigheder var ikke noget, som Danmark kendte til endnu. Norge havde fået en fri forfatning tilbage i 1814, som et resultat af deres nye union med Sverige. I det korte øjeblik, hvor Norge blev selvstændig i 1814 i håb om at slippe for unionen med Sverige, blev den danske kronprins, Christian VIII udråbt til norsk konge. Han gik med på den frie forfatning, hvilket garanterede Norge mange af de demokratiske rettigheder såsom ytringsfrihed. Da Christian ikke kunne forblive konge, måtte han gå tilbage til titlen som kronprins, men Norge beholdte deres friheder med undtagelse af uafhængighed. Mange af de nationalliberale så derfor frem til den gamle kong Frederiks død, da dette ville betyde enevældens afskaffelse samt en demokratisering af Danmark under Christian, som lignende de friheder, man fandt i Norge. Dette ville medføre fri tale og derigennem en offentlig og lovlig debat om vigtige emner såsom skandinavismen. Til deres store forfærdelse valgte Christian

⁸⁹ Christensen, 1981, s. 242-99

at fortsætte enevælden og ikke at indføre en fri forfatning, som han havde været med til i Norge i 1814.⁹⁰

Orla Lehmann⁹¹ var på dette tidspunkt en dansk student, som var ved at uddanne sig til jurist. Han havde en stor interesse for politik og blev en stærk forkæmper for et samlet Skandinavien. Igennem ham kom den politiske skandinavisme til udtryk. Under en tale ved et af studentermøderne i 1845 appellerede Lehmann til sine tilhørere, om at de skulle være med til at kæmpe for et fælles Norden. Han blev efterfølgende tiltalt for at have været fortaler for en politisk og dynastisk samling af Norden. Dette skete da han udtalte: "*thi mit Fædreland er det hele treenige Norden*".⁹² Den skandinavisme, som man på dette tidspunkt finder i Danmark, havde allerede fået, om end en svag, politisk farve i visse kredse. Dette gjorde Danmark til det land, hvor den har vundet mest frem. Grunden til at denne ikke var klart defineret endnu skyldes bl.a., at man ikke havde opnået ytringsfrihed. Dette besværliggjorde klar tale i offentligheden, og det betød, at man derfor ikke frit kunne diskutere emner, der talte imod kongehuset og dynastiet.⁹³ Dette kunne føre til fængsel eller en klækkelig bøde, som Lehmann fandt ud af. Dette medførte flere problemer for skandinavierne, da man ikke entydigt kunne diskutere, hvad en sådan politisk forening skulle indeholde af frygt for at blive arresteret. Dette begrænsede ligeledes mulighederne for at udbrede skandinavismen til den bredere del af befolkningen.

Med i Lehmanns planer var den såkaldte "Ejderpolitik", som gik ud på, at hertugdømmet Slesvig skulle inkorporeres i det danske kongerige, hvorimod de to andre hertugdømmer, Lauenborg og Holsten, skulle udsondres til Tyskland. Denne politik fik senere stor betydning for dansk politik, men næsten ligeså meget for skandinavismen, da Lehmann så de to som samme ting. I Sverige havde de på

⁹⁰ Glenthøj m.a. 2016, s. 173-174

⁹¹ Gyldendal (red). "Orla Lehmann". *Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi*. Web. 03.10.2018

http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_1536-1849/Orla_Lehmann.

⁹² Danske Taler. "Orla Lehmanns tale til de nordiske studenter i Christiansborg Ridehus". Web. 20.11.2018. <https://dansketaler.dk/tale/tale-til-de-nordiske-studenter-i-christiansborg-ridehus/>

⁹³ Hemstad, Møller & Thorkildsen, 2018, s. 226

dette tidspunkt kun omfavnet den litterære udgave, og i Norge var den stadigvæk kun en spire.⁹⁴ Norges incitament for denne gryende politiske skandinavisme havde ikke samme politiske slagkraft som i Sverige og Danmark. Dette skyldtes, ifølge Sannes, en manglende trussel såsom den, Danmark og Sverige følte overfor henholdsvis Tyskland og Rusland.⁹⁵ Det gennembrud, der kom, var af en mere åndelig karakter, frem for politisk.

De initiativer, som der blev oprettet mellem de tre nordiske lande i denne periode, var inspireret af henholdsvis italienerne og tyskere, som også følte denne nationalitetsfølelse mellem sig, hvilket ansporede en politisk forening på længere sigt. Dette passer godt ind i Snyders teori om pannationalisme. Følelsen af, at man har fælles rødder i fortiden, og derfor også har et vis tilhørsforhold i fremtiden, ansporede lande såsom Sardinien-Piemonte og Preussen til at samle deres respektive nationaliteter til ét land, henholdsvis Italien og Tyskland. Begge gennemførte deres mål gennem krig, hvilket Danmark også forsøgte i 1864 ved at anmode Sverige-Norge om hjælp. Som Snyder påpeger, lykkedes disse forsøg på nationale foreninger ligeså meget, som de fejlede, da der ville opstå modpres fra en anden nation med samme interesse.⁹⁶ I Danmarks tilfælde var modstanderen Preussen.

Til trods for skandinavismens popularitet i de lærde kredse, blandt borgere og studerende, skal det stadig holdes i mente, at dette kun udgjorde en meget lille del af befolkningen. Den var ikke blevet til et allemandsprojekt endnu, og dens støtter havde derfor udgjort en lille del af den samlede befolkning, og derfor havde den ikke haft nogen opbakning fra den almene borger. Disse menigmænd havde højst sandsynligt intet hørt om skandinavismen, og hvis de havde, havde de sikkert ikke interesseret sig spor for den. Dog var den vigtig og epokeskabende, da den formede tidens ungdom i skandinavismens tegn. Disse unge studerende blev senere sat i magtfulde stillinger og prøvede derigennem at realisere deres ungdommelige mål, hvilket var et samlet Skandinavien. Dette var en kulmination på den tidlige

⁹⁴ Clausen, 1900, s. 78

⁹⁵ Sannes, 1959, s. 16

⁹⁶ Snyder, 1984, s. 6

litterære skandinavisme med nyere politiske elementer. Det var dog stadig uklart, hvor forpligtende den skulle være, og i hvor stor grad de tre lande skulle involveres. Skulle det være en føderation? En enhedsstat? Dette spørgsmål var stadig under udarbejdelse.

Skandinavismen i krig og fred – 1848-1855

I denne periode stod skandinavismen sin første store prøve. Treårskrigen startede i marts 1848 og kastede Danmark ud i en borgerkrig med hertugdømmerne Slesvig-Holsten, som blev støttet af Preussen. Kong Christian døde i januar samme år, hvilket medførte, at den nyligt-kronede kong Frederik VII arvede et splittet rige. Krigens udbrud kan placeres ved flere parter. På den ene side står Lehmann og hans ejderpolitik, der havde til formål at binde Slesvig tættere til Danmark gennem annektering. På den anden side står Slesvig-holstensk nationalisme samt deres ønske om en uafhængig tysk stat. Da begge parter fandt hinandens krav for uacceptable, endte det med åben krig.

Da krigen kom som en realitet, begyndte folk at kigge imod de skandinaviske frænder mod nord. Ville Sverige-Norge komme dem til hjælp? Den danske offentlighed var overbevist om dette, og i mange aviser blev der printet rygter om, at Sverige-Norge ville sende et hjælpekorps på 15.000 mand.⁹⁷ Der ankom også en del svensk-norske frivillige, der meldte sig under de danske faner. Disse blev ligeledes fejret. Det gik dog snart op for danskerne, at de svensk-norske hjælpekorps ikke kom for at deltage i krigen. Den svenske konge, Oscar I ville gerne hjælpe Danmark, men regeringen havde nægtet at gå i krig for Danmarks skyld. Den ældgamle frygt for Rusland lurede stadig, og uden en sanktion fra Rusland turde regeringen og Oscar ikke at dedikere sig fuldt til en krig imod Preussen.⁹⁸ Rusland udgjorde på dette tidspunkt en stor magtfaktor i Norden, hvilket medførte at de havde muligheden for at sanktionere politiske indgreb af denne kaliber.

⁹⁷ Christensen, 1981, s. 242-243

⁹⁸ Holmberg, 1946, s. 173-174

Krigsudbruddet medførte dog en bølge af "danskerbegejstring" blandt befolkningen i Sverige-Norge, hvilket skandinavierne forsøgte at udnytte til fulde.⁹⁹ Dette hjalp dog ikke. Disse forhåbninger kostede skandinaverne en del prestige, da deres lovede støtte fra nord ikke kom. Der ville ikke komme nogen separat hjælp fra Sverige-Norge.¹⁰⁰ Kong Oscar af Sverige endte også med at komme Danmark til hjælp – dog ikke gennem en formel krigserklæring til Preussen, men nærmere som en garanti for dansk uafhængighed. Et hjælpekorps blev samlet og sendt til Danmark.¹⁰¹ Korpset skulle dog ikke deltage aktivt, medmindre at Preussen og oprørsstyrkerne bevægede sig op i Jylland og forsøgte at besætte øerne.

Treårskrigen som den senere blev kaldt, endte med status quo, da hertugdømmerne forblev under den danske krone og fortsat medlem af den danske helstat.¹⁰² Slesvig beholdte sin status som et dansk hertugdømme og blev ikke direkte inkorporeret i den danske stat. Symbolsk blev "London-protokollen" underskrevet, hvilket skete af to omgange. Blandt de nationer, der skrev under af første omgang, var Storbritannien, Rusland, Frankrig og Sverige-Norge. Den udtrykte de europæiske stormagters interesse i at bevare Danmark i den form, som den besad før krigen.¹⁰³ De vigtigste parter, Østrig og Preussen, nægtede at underskrive denne traktat, da den ikke tog hensyn til de tyske fyrstedømmer. Derfor blev der i 1852 underskrevet endnu en traktat, der denne gang inkluderede Østrig og Preussen. Heri blev Christian af Glücksborg anerkendt som tronfølger til Danmark og hertugdømmerne. Derudover måtte Danmark forpligte sig til ikke under nogen form at forsøge på at integrere Slesvig i Danmark. Dette løste ikke problemet, og det skulle komme tilbage og hjemsøge dem 14 år efter.

Den udeblevne svensk-norske hjælp betød, at den politiske skandinavisme i Danmark fik et ordentlig tilbageslag, som den ikke opnåede at komme sig over før

⁹⁹ Møller, 1948, s. 19

¹⁰⁰ Christensen, 1981, s. 234

¹⁰¹ Holmberg, 1946, s. 176

¹⁰² Betegnelse for statsforbindelsen mellem kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Lauenborg og Holsten, hvor der er et fælle statsoverhoved. Jf. Historisk Samfund for Sønderjylland: *Sønderjylland A-Å*. P.J Schmidt Grafisk A/S, 1. udgave, 1. oplag. S. 162.

¹⁰³ Glenthøj, 2014, s. 215

de følgende år. Alligevel betød dette ikke, at danskerne var bitre over deres nordiske venner. Ifølge Becker-Christensen havde hjælpekorpsset gjort et kæmpe indtryk på store dele af befolkningen, hvortil den nordiske samhørighed nu udbredte sig.¹⁰⁴ Disse grupper havde før stået ligegyldigt overfor skandinavismen, men havde nu fået en positiv opfattelse af denne, hvilket bredte sig til flere samfundslag. Den passive skandinavisme fortsatte dog nogle år fremefter. De skandinaviske studentermøder, som før havde trukket overskrifter og medført dundrende taler for skandinavismen havde ligeledes mistet pusten. Som Erik Møller skriver om studentermøderne: *"Om egentlig Skandinavisme var næsten slet ikke tale"*.¹⁰⁵

Perioden 1850-1855 er således blevet beskrevet som en stilstandstid for skandinavismen – ikke kun i Danmark, men også i Sverige-Norge. Dette skyldtes bl.a. Ruslands interesse i, at en sådan union ikke blev til noget. En skandinavisk union blev vurderet som "anti-russisk", og derfor forholdte de nordiske lande sig varsomt.¹⁰⁶ Det, som havde virket så lovende i krigens første år, endte med at blive begravet – i altfald lige for denne her årrække.

En ny mulighed - Skandinavismen i præ-krigens Skandinavien 1855-1860

I denne periode skete der meget i Europa. Krimkrigen havde involveret Rusland på den ene side, og Frankrig, Sardinien-Piemonte, Storbritannien og Osmannerriget på den anden. Her opstod en åbning. Rusland tabte denne krig, hvilket havde, til dels, brudt den dominans som Rusland havde benyttet sig af, til at diktere Skandinaviens politik op indtil da. Dette åbnede et vindue, som betød, at de skandinaviske riger nu kunne gå deres egne veje.

Studentertogtet i 1856 var en speciel begivenhed i mange henseende. Studenterne var mødt op i Uppsala, Sverige, og her startede turen. Ploug satte togtet i gang med en tale, hvori han talte for en eventuel politisk union. Denne ville sikre, at de tre skandinaviske lande aldrig ville komme i modstridende alliancer igen, som var sket

¹⁰⁴ Christensen, 1981, s. 257

¹⁰⁵ Møller, 1948, s. 22

¹⁰⁶ Glenthøj, 2014, s. 270

under Napoleonskrigene. Dette skulle sikres gennem en gennemførelse af den dynastiske skandinavisme, hvor de tre rigers krone skulle sættes på én herskers hoved. Det, der adskiller dette togt fra så mange andre, var, at studenterne blev inviteret som gæst ved den svenske konge, Karl I i Stockholm. Her udbragte Ploug en skål for den svenske konge, og Karl udbragte ligeledes en skål for den danske monark, kong Frederik VII. Han udtrykte senere, at han havde de bedste forhåbninger om Nordens fremtid.¹⁰⁷

Denne fremtid havde selvfølgelig henblik på at forene de tre kongeriger under den svenske krone, og så derigennem studenterskandinaverne som et middel til at opnå dette.¹⁰⁸ Oscar påbegyndte derfor, i samarbejde med nogle loyale undersåtter, at forberede Danmark til at ændre deres arvefølgelov. Dette blev gjort med henblik på at indsætte Oscars søn, den senere Karl XV som dansk tronfølger. Dette skulle ske på bekostning af den danske kronprins Christian. Dette skulle opnås ved at påvirke den danske offentlighed gennem medierne. Denne spillede gerne på den fare som Tyskland og Rusland udgjorde for henholdsvis Danmark og Sverige. Noget nær en propagandakrig skulle udspille sig indenfor de kommende år. Disse aviser forsøgte at udstille kronprins Christian som "tysker", hvilket var et argument, som resonerede ved mange af tidens skandinaver.¹⁰⁹ Karl blev derfor sendt til København, både på charmeoffensiv, men også for at føle stemningen. Han faldt dog ikke i god jord ved danskerne, men den danske konge tog ham til sig. Dog var det ikke muligt for den danske konge at udvælge sin efterfølger, da dette både skulle gå gennem rigsdagen og Rigsrådet, som var det danske folketing på givent tidspunkt. Ikke nok med dette, så skulle Europas stormagter ligeledes tages hensyn til.

Oscars plan var således at alliere sig med Frankrig. Hvis Frankrigs kejser, Napoleon III, sagde god for planen, var der gode chancer for, at Storbritannien ligeledes ville acceptere dette. Storbritannien og Frankrig ville få en allieret, et bolværk imod Rusland i nord. Lauenborg og Holsten kunne udsondres til Tyskland,

¹⁰⁷ Møller, 1948, s. 8-10

¹⁰⁸ Hemstad, Møller & Thorkildsen, 2018, s. 268-269

¹⁰⁹ Møller, 1948, s. 27

hvilket forhåbentligt ville købe deres accept og billigelse. Rusland behøvede man ikke at tage hensyn til, da de ikke ville kunne modsætte sig de andre magter. Den franske kejser var dog ikke helt solgt, og ville derfor vente på, at tiden var moden. Hans slægtning, prins Jerome, var derimod enig. Dette medførte, at svenske og franske medier begyndte at udgive artikler, pjecer og lignende, der alle talte for skandinavismen.¹¹⁰ Her blev skandinavismen international, da Storbritannien ligeledes begyndte på artikler. I Danmark spredte der sig mange forskellige holdninger.

Selvom Oscars ideer og planer for skandinavismen stod klart, var det ikke ensbetydende med, at danskerne var enige. Nogle ville have et forsvarsforbund, andre vil have en føderation, og andre igen ville have, at Danmark skulle udskille hertugdømmerne for derefter at kunne blive optaget i unionen. Til at understrege dette, kan man henviser til en pjece, der blev udgivet i 1857, hvis forfatter var den danske kronprins svoger, baron Blixen-Finecke. I denne pjece erklærer han sig selv for skandinav – men han efterspørger også et decideret oprigtigt program. Han henviser til, at skandinavismens fortalere raflede med dynastier, kroner og personer, som at det var almene handelsvarer.¹¹¹

Kong Oscar korresponderede stadigvæk med Ploug, hvor han forhørte sig om mulighederne for en alliance og dernæst en union. Ploug var fortaler for et "Danmark til Ejderen". Dette betød, at hvis Oscar ville vinde den danske trone, skulle han være parat til at forsvare en sådan politik i tilfælde af, at der opstod problemer med Tyskland. Dette indvilligede Oscar i. Hvad de ikke havde taget hensyn til, var, hvor mange støtter, som helstaten havde i Danmark. Sverige lovede at støtte, hvis krigen involverede selve Danmark eller Slesvig. Hvis det derimod gjaldt Holsten eller Lauenborg, kunne de ikke forvente andet end diplomatisk støtte. Umiddelbart kunne det lyde som en god alliance, men sådan lød det ikke blandt de mere konservativt-stillede politikere og borgere. Den konservative helstatsmand, Ludvig Nicolaus von Scheele, var en af kong Frederiks tætteste rådgivere. Derudover kunne Frederik ikke fordrage de nationalliberale, hvis

¹¹⁰ Glenthøj, 2014, s. 271-272

¹¹¹ Clausen, 1900, s. 136-137

venstrefløj med Ploug i spidsen forventede, at han accepterede tilbuddet. Scheele overbeviste derfor Frederik om, at han ikke skulle ofre helstaten, altså Lauenborg og Holsten, på skandinavismens alter.¹¹²

Kong Oscar blev syg i 1857, og han måtte derfor overlade den fortsatte politik til sin søn, Karl XV, der tiltrådte som regent. Karl var, som sin far, stor tilhænger af skandinavismen. Han slægtede dog ikke sin far på, hverken når det kom til intelligens eller politiske evner. Derudover var han bundet af sin regering. Regeringen havde ofte befolkningens støtte, hvilket betød, at han ikke bare kunne afskedige denne, når denne ikke makkede ret. Dette var regeringen bevidst om, og resulterede derved i, at han ofte tabte ansigt til denne. Med dette skal det ikke forstås, at monarkerne, hverken Frederik eller Karl, var uden politisk relevans eller magt. Til trods for den stigende folkemagt som følge af tidens tanker, besad disse stadigvæk en reel politisk magtfaktor.¹¹³ Kong Oscar døde i juli 1858, og den nyligt kronede Karl overtog tronen.

I 1855 blev der i Danmark udarbejdet en fælles forfatning, der havde til mål at sikre den danske helstats beståen. Denne inkluderede kongeriget Danmark samt hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Denne indførte et fælles rigsråd for medlemmerne af helstaten, som bestod af 80 medlemmer. 20 af disse var valgt af kongen, 30 af rigsdagen og 30 valgt ved direkte valg. Denne skulle tage sig af de sager, der vedkom hele staten, og ikke kun kongeriget Danmark.¹¹⁴ Umiddelbart lød dette som en fornuftig løsning på problemet med at inkludere hertugdømmerne, men det gjorde den ikke. Allerede i 1858 forkastede Holsten og Lauenborg forfatningen og forlangte en ny.¹¹⁵ Kravet om en ny forfatning blev dog ikke imødekommet.

I Norge vandt skandinavismen som politisk projekt ikke så stor genklang som i Danmark og Sverige. Norge var forbeholden over at få Danmark med i en union, da dette ville betyde en yderligere mindskning af muligheden for den selvstændighed,

¹¹² Glenthøj, 2014, s. 274

¹¹³ Hemstad, Møller & Thorkildsen, 2018, s. 258

¹¹⁴ Glenthøj, 2014, s. 230

¹¹⁵ Ibid. S. 284-285

som de så længe havde længtes efter. Den kulturelle skandinavisme havde dog en del flere tilhængere, da denne kun beskæftigede sig med "venlig samkvem".¹¹⁶

Årene 1855-1860 så en genoplussen af den dynastiske skandinavisme i form af svenskernes Oscar I og danskernes Frederik VII. Gennem medierne forsøgte den svenske konge at styrke sympatien for et samlet Norden, nu hvor russisk indblanding ikke længere var et problem. Gennem Ploug og andre skandinavister forsøgte Oscar at fremmedgøre den dansk-tyske arving, kronprins Christian for således at bane vejen for sin egen søn, kronprins Karl. Oscars plan var en fælles føderation, der inkluderede alle de tre lande, med undtagelse af Danmarks tyske fyrstedømmer, Holsten og Lauenborg. Et alliancetilbud blev ligeledes fremsendt, men den aldrende Frederik takkede nej dels grundet sin daværende udenrigsminister von Scheel, dels grundet sin afsky for de nationalliberale.¹¹⁷

Optræk til storm – 1860-1864

Situationen i starten af 1860'erne var alt andet end stabil. I Danmark stredes helstaten med fællesforfatningen,¹¹⁸ og hvordan den bedst kunne gribes an. I Sverige-Norge arbejdede Karl fortsat for europæisk støtte til et samlet Skandinavien, hvilket involverede at rejse rundt til de stormagter, hvis støtte var påkrævet – Storbritannien og Frankrig. Disse stillede sig neutral, men ikke direkte afvisende overfor sagen, hvilket betød, at kongen fortsatte med at udstede garantier til Danmark.¹¹⁹

Forhandlinger mellem Danmark og de tyske hertugdømmer kom ikke nogen vegne. Storbritannien prøvede at mægle, men danskerne afslog flere forslag, da de havde sat sig for et "Danmark til Ejderen". Dette betød, at Slesvig var et indre dansk anliggende, og derfor havde hverken Tyskland eller Storbritannien noget at gøre der. Danmark var diplomatisk isoleret, og så nu skandinavismen som sin redning.

¹¹⁶ Skougaard, 2004, s. 212-213

¹¹⁷ Glenthøj, 2014, s. 273

¹¹⁸ En forfatning der skulle sikre sig konstitutionel repræsentation mellem Danmark, Slesvig, Lauenborg og Holsten. Holsten og Lauenborg anerkendte ikke denne forfatning, da den gav Danmark et småt flertal i alle afstemninger. Glenthøj, 2014, s. 231

¹¹⁹ Glenthøj, 2014, s. 278-279

Ideen kom fra D.G Monrad (med støtte fra Lehmann).¹²⁰ De tilbød Sverige at lade Danmark indgå i en union mod at få en alliance. Dette tilbud gik udenom kongen, regeringen, rigsdagen og Rigsrådet. Karl måtte derfor afvise dette, men han ville i første omgang overveje et forsvarsforbund. Grundet preussiske indenrigsproblemer i marts 1863 valgte den danske regering at gennemføre *Martskundgørelsen*. Denne vedtog en delvis udsondring af Holsten, og den knyttede Slesvig tættere på Danmark, end Holsten var.¹²¹ Dette var et brud på Londonprotokollen og traktaten fra 1850-1852. Man var dog sikker på, at Sverige-Norge gennem sine mange løfter havde bundet sig til Danmark, og at de ville komme til hjælp.¹²²

Det tyske forbund krævede herefter, at Danmark trak *Martskundgørelsen* tilbage, hvilket blev nægtet. I juli 1863 mødtes den danske og svenske konge, og fremtidige skandinaviske planer blev diskuteret.

Allerede i september 1863 begyndte det at gå galt. Den svenske regering ville ikke acceptere alliancen, som Karl havde indgået med danskerne, men dens svenske konge og hans kulturminister, Hamilton, forsøgte at overbevise dem. Diplomater blev sendt til London og Paris. I London indvilligede de at ville mægle, men de ville ikke forpligte sig til at gå i krig. I Frankrig ville de ikke svigte Danmark, men officielt lød erklæringen på, at man måtte overveje situationen sammen med Storbritannien. Den 5. december gjorde Sverige-Norge det klart, at de ikke kunne opretholde den alliance, der var blevet forhandlet. Sverige-Norge ville kun kaste sig i krig, hvis det skete i overensstemmelse med de andre underskrivere af Londonprotokollen, navnlig Storbritannien og Frankrig.¹²³

For at gøre ondt værre, døde kong Frederik VII den 15. november 1863. Han var den sidste konge af det 400-års gamle Glückborgske dynasti, og gennem ham havde Danmarks de ubestridte arvekrav på samtlige af statens riger. Tanken om en

¹²⁰ Monrad tilhørte den højre fløj af de nationalliberale, og var fortaler for helstaten, og var derfor i komplet modstrid til Lehmann, der var tilhænger af ejderpolitikken og en skandinavisk union. Disse valgte dog at arbejde sammen på givent tidspunkt, for at kunne finde en løsning for Danmark.

¹²¹ Glenthøj, 2014, s. 324

¹²² Ibid. s. 325

¹²³ Møller, 1948, s. 326

skandinavisk union blev herefter besværliggjort af to ting. Første var der Londonprotokollen, der krævede at hertugdømmerne forblev adskilt fra den danske stat, og så var der kronprinsen Christian. Protokollen af 1852 havde som punkt, at Christian var den retmæssige arving, hvilket gjorde, at han havde den officielle opbakning fra samtlige riger, der havde underskrevet den. Novemberforfatningen, der var blevet udarbejdet inden kongens død, gik ud på en permanent tilnærmelse mellem Danmark og Slesvig. Denne blev opfattet af mange som Danmarks forsøg på at indlemme Slesvig i kongeriget, hvilket var forbudt gennem Londonprotokollen, da denne skabte en politisk enklave bestående af kun Danmark og Slesvig.¹²⁴ Denne krævede dog kongens underskrift for at være gældende, og dette afslog den nyligt kronede kong Christian IX. Dette medførte massive demonstrationer imod kongen. Mange "ultra-skandinavister" begyndte endog at snakke om revolution og derved afsætte Christian til fordel for den svenske prins Oscar. Christian anså det for sin pligt at opretholde helstaten, da det var derfor, han var blevet valgt som tronfølger af protokollen 1851. Dette stred imod, hvad hans regering og befolkningen ønskede, hvilket satte ham i en ubehagelig situation. Han endte dog med at underskrive, men gjorde det med ordene: ".... *Det ville føre landet til ulykker*".¹²⁵

Det svenske kongehus havde ikke opgivet tanken om en skandinavisk union endnu. Karls bror, prins Oscar, overvejede at udnytte den utilfredshed, der var imod kong Christian og derigennem få Danmark til at stemme om deres fremtidige monark. Han var overbevist om, at han ville vinde en eventuel afstemning. Prins Oscar overvejede ligeledes en anden plan. Han ville melde sig til den danske hær og derigennem vælge at kæmpe for den danske nation, men ikke den danske konge. Ingen af planerne blev dog realiseret, da kongen, Karl, ikke ville give tilladelsen. Da det svensk-norske brud på alliancen blev kendt, blev der holdt mange borgermøder i Norge. Størstedelen af disse blev enige om én ting. Danmark skulle ikke stå alene, og Norge skulle nok hjælpe dem med at bære de byrder, som krigen

¹²⁴ Glenthøj, 2014, s. 330

¹²⁵ Ibid. s. 345

måtte medføre. I Sverige opstod der ligeledes tumult, og i mange kredse herskede samme stemning som i Norge.¹²⁶

Da alliancebruddet spredtes i Danmark, medførte dette en tilbagevenden af det gamle svenskerhad, der havde været så udpræget knap 100 år tidligere. Sverige havde forrådt Danmark, og de havde endnu engang vist deres troløshed. De mere radikale skandinavister, ultraskandinavisterne, valgte dog at fremstille det således, at det var kong Christian, der havde saboteret allianceforhandlingerne. Disse håbede stadigvæk på at kunne få prins Oscar på den danske trone, om det skete gennem revolution eller allianceplaner. Disse sendte herefter en ambassadør til Karl for at få uddybet hans planer. Karl udtalte, at han ikke behøvede en alliance for at gå i krig, og at han ville samle 22.000 svenske soldater, og i egen person lede dem til hjælp i Danmark.¹²⁷ Dette var selvfølgelig ikke blevet godkendt af den svenske regering. Dog blev et svensk-norsk statsråd samlet, og det bevilligede at samle 20.000 soldater til forsvaret af Danmark. Kravet var dog stadigvæk at det skete i forståelse med Frankrig og Storbritannien.

I Danmark blev D. G. Monrad blevet udnævnt til konseilspræsident¹²⁸ den 31. december. Monrad var tilhænger af tærskelprincippet, og han var overbevist om, at hvis Danmark for fremtiden skulle kunne klare sig i et Europa domineret af stormagter, måtte det hæftes sammen med Sverige-Norge gennem en union. Planen var en dynastisk skandinavisme, men denne skulle ikke ske med det svenske kongehus på tronen, men derimod under Christians søn, kronprins Frederik. Han skulle ægte kong Karls datter, prinsesse Lovisa, og derigennem forene Skandinavien.¹²⁹ Monrad havde dog ikke forhørt sig hos hverken det svenske kongehus eller de danske skandinavister. Han kunne dog heller ikke forhindre krigen, og den 1. februar 1864 overskred preussiske og østrigske tropper Ejderen. Den 2. slesvigske krig var begyndt.

¹²⁶ Møller, 1948, s. 343

¹²⁷ Glenthøj, 2014, s. 351-353

¹²⁸ Konseilspræsident – en tidlig udgave af ”statsminister”

¹²⁹ Ibid. S. 364

Krigen og skandinavismen – januar 1864 – september 1864

Sverige-Norge var ikke kommet Danmark til hjælp, og krigen var derfor ganske ulige. Danmark på den ene side, Østrig og Preussen på den anden. Efter tilbageslaget fra Dannevirke nåede spændingen sit højdepunkt i København. Carl Rosenberg var politiker, historiker, og ikke mindst en ultraskandinavist. Rosenberg skrev til kong Kar og bedte inderligt kongen om at forjage Christian fra den danske trone. Han forsikrede kongen om, at tiden var moden, og at Danmark ville acceptere en svensk prins som konge.¹³⁰

I Sverige så man chancerne for et forenet Skandinavien løbe ud i sandet. Den svenske regering ville ikke acceptere en krigserklæring imod Preussen og Østrig, til trods for at prins Oscar talte for en intervention.

Stemningen i Sverige-Norge var pro-dansk. Penge blev samlet ind, strømper blev strikket, og demonstrationer imod den nølende regering eskalerede. I Norge var man parat til at gå i krig for Danmark, men stadig med det forbehold, at man fik fransk eller britisk støtte. Kong Karl forsøgte at trække Sverige ind i krigen ved at fremsætte en krigserklæring igennem det norske storting.¹³¹ Norge var stadigvæk delt, når det kom til skandinavismen – bønderne havde ingen interesse i hverken skandinavismen eller dens krig, men i byerne stod denne stærkt. Karl fik Norges støtte til at gå i krig, men dette var, ligesom hjemme i Sverige, betinget af, at enten Frankrig eller Storbritannien gik med.¹³²

Til trods for de mange tilbageslag opgav kong Karl ikke ideen om et samlet Skandinavien. Karl sendte sin bibliotekar til København og fik sat sig i kontakt med en række prominente danske politikere. Denne form for skandinavisme var ikke den dynastiske version, som Frederik VI opfattede den tilbage i 1809, men derimod i dens reneste politiske form. Glenthøj nævner i sit værk, at denne form for union skulle være en forbundsstat. Alle tre lande skulle beholde deres egne folkeforsamlinger og et fælles parlament skulle oprettes, så de tre riger blev ligeligt

¹³⁰ Ibid. S. 378

¹³¹ Det norske storting er navnet på Norges parlament. Denne nød en vis grad af autonomi i forhold til Sverige. Norge var dog nødsaget til at have den svenske konge som statsoverhoved. Derudover havde de ingen selvstændig udenrigstjeneste, men fulgte den svenske

¹³² Møller, 1948, s. 379

repræsenteret. Denne union skulle gælde kongeriget Danmark, og derfor hverken indeholde Holsten eller Lauenborg. Slesvig ville forsøges at blive inkorporeret, men det kom an på, hvordan fredsaftalen ville komme til at se ud.¹³³ For at udrede den dynastiske del af planen, skulle den længstlevende konge ende med at styre Skandinavien.

En forening af de tre riger var indenfor rækkevidde, og selvom Karl havde handlet uden sin regerings velvidende, fortsatte de forhandlingerne med Danmark. Da hverken Monrad eller den svenske regering kunne få aftalen gjort klar døde projektet. Endnu et søm i de skandinaviske forhandlingers kiste blev det til, da Monrad skrev i et brev, at Holsten skulle være en del af den fremtidige union, hvis denne nogensinde skulle udføres.¹³⁴ Monrad forsøgte endnu engang på et senere tidspunkt at appellere til en union, men dette var for sent, og det svenske udenrigsministerium anså det ikke for alvorligt. Efter sin afskedigelse den 11. juli forsøgte Monrad en sidste gang at få prins Oscar på den danske trone. Han forhørte prinsen om, han ville tage imod kronen i tilfælde af, at der udbrød revolution i København. Oscar svarede, at han ikke ville afvise den, hvis den danske konge blev væltet. Forudsætningen var dog, at hans bror, kong Karl, og regeringen gav ham grønt lys. Dette skete heller ikke, og freden med Preussen blev underskrevet den 30. oktober 1864.

Danmark og skandinavismen havde med krigen i 1864 lidt et stort nederlag, og ikke på grund af manglende kampgejst. En politisk union med Sverige havde været oppe at vende op til flere gange, men hver gang blev den stoppet. Enten var det den svenske regering, der satte en stopper for Karls forsøg, eller også var det grundet ilde forberedt tilnærmelser, som man ser i Monrads tilfælde. Ifølge den ældre historieskrivning var dette antageligt skandinavismens dødsstød, hvorefter den blev afløst af den praktiske skandinavisme. Men kan dette være sandt?

¹³³ Glenthøj, 2014, s. 400-401

¹³⁴ Ibid. s. 402

Dansk politik efter 1864

I slutningen af den 2. slesvigske krig blev den nationalliberale regering med Monrad i spidsen afløst af en konservativ regering pr. 11. juli, som derefter søgte fred med Preussen og Østrig. I perioden, som jeg undersøger i følgende afsnit, 1864-1870, var den danske regering domineret af de konservative, dog med fortsat modstand fra de nationalliberale.¹³⁵ Dette afsnit vil give en introduktion til det politiske system i Danmark indenfor denne tidsperiode. Det vil være en fordel at kende til det, da min analyse kommer til at omhandle de politiske aviser og politikeres holdninger, grupperinger og ståsteder.

Det politiske spektrum i Danmark 1864-1871

Når jeg skriver, at jeg vil undersøge de danske medier på hele det politiske spektrum, så hentyder jeg til de tre primære politiske grupperinger, der var fremtrædende i Danmark i denne tidsperiode. Her skal det understreges, at der ikke er tale om deciderede partier, men derimod om løse grupperinger. Hver af disse grupperinger havde forskellige fløje, der repræsenterede forskellige politiske værdier og holdninger. De tre primære grupperinger var Bondevennerne (venstre), de nationalliberale (centrum), og de konservative (højre).

Bondevennerne - Venstre

Bondevennerne blev stiftet i 1846 af A. F. Tscherning med hjælp fra Orla Lehmann.¹³⁶ Denne forsamling blev en blanding af landboerne og de liberale. Deres primære mål var ligeledes en sammensmeltning af de to gruppers mål, hvilket var ønsket om bedre folkeoplysning. Derudover var det deres plan at forbedre forholdene for bønderne på landet for derved at give dem bedre vilkår samt at svække de rige godsejere.¹³⁷ Som sagt tidligere, var disses interesser sociale i den forstand, at de ville forbedre livet for den almene bonde og menigmand. Af denne grund var deres placering i tidens politiske spil gerne skiftende, hvilket vi kan se i

¹³⁵ Jahnke & Møller, 2011, s.265

¹³⁶ Det skal klarlægges at Lehmann først og fremmest var nationalliberal, og forsøgte gennem grundlæggelsen af Bondevennerne at samle støtte imod absolutismen og de konservative.

¹³⁷ Glenthøj, 2014, s. 80

deres forskellige grupperinger og aviser.¹³⁸ Dette "partis" rødder bestod af to forskellige bevægelser, som tilsammen udgjorde Bondevennerne.

Den ene fløj var storbyernes radikalt-demokratiske bevægelse, der var inspireret af oplysningstidens ideer om folkestyre. Denne var den rationalistiske del af Bondevennerne, og blandt lederne på dette tidspunkt fandt man Balthazar Christen, J. A. Hansen samt A. F. Tscherning.¹³⁹ Disse var modstandere af nationalisme og derigennem også af skandinavismen.¹⁴⁰ De kæmpede bøndernes kamp, og var imod privilegier og standskel. Deres primære avis var *Aalborg Stiftstidende* og *Aarhus Amtstidende*.

Den anden fløj var markant anderledes, og den vandt især meget støtte blandt bønderne ude på landet. Disse var tilhængerne af den danske præst og politiker, N. F. S. Grundtvig. Han så bønderne som nationens kerne, og han ville derfor kæmpe deres kamp. De ligesindede blev kaldt for *grundtvigianerne* eller *de nationale* efter deres inspiration fra Grundtvig, og de var ligesom ham præget af romantikkens tanker. Denne fløj dyrkede skandinavismen og det nationale, og fløjen så gerne, at Danmark tilsluttede sig Sverige-Norge i en føderal union.¹⁴¹ Deres primære avis var *Morgenposten*.

De Nationalliberale - Centrum

Dette var betegnelsen for den samling af akademisk uddannede embedsmænd, deriblandt Orla Lehmann, som gik ind for afskaffelsen af enevælden i Danmark. Dette fik de gennemtruffet i marts 1848, da den nyligt kronede Frederik VII bøjede sig for folket, og Danmark blev omdannet til et konstitutionelt monarki. Disse gik ind for ytringsfrihed samt politiske og religiøse frihedsrettigheder for den almene mandlige borger.¹⁴² Til forskel for Bondevennerne gik Lehmann og mange af de nationalliberale ikke ind for et rent folkestyre, men derimod et styre

¹³⁸ Bindslev, 1936, s. 42

¹³⁹ Fabricius o.a, 1949, s. 25

¹⁴⁰ Vammen, 2011, s. 216

¹⁴¹ Hemstad, Møller & Thorkildsen, 2018, s. 116

¹⁴² Vammen, 2011, s. 107

for "de dannede, de begavede og de rige".¹⁴³ Der var dog også splittelser indenfor dette parti, da man var enige om visse punkter, men ligeså meget uenige om andre.

Venstrefløjen indenfor partiet var ledet af Orla Lehmann og Carl Ploug, og det kan beskrives som den yngre gruppering af de nationalliberale, hvor mange af disse havde været med på de store studentertogter i 1840'erne. Disse gik ind for skandinavismen, og de var af den overbevisning, at en politisk og dynastisk union med Sverige-Norge var Danmarks chance for en fremtid. Denne blev især forstærket efter nederlaget i 1864, hvor truslen fra Tyskland stadigvæk spøjte i Danmark. Deres til tider meget stærke holdninger kom til udtryk gennem deres taleorgan, som var *Fædrelandet*.

Højrefløjen var den moderate fløj af de nationalliberale, og den bestod primært af de ældre liberale såsom J.F. Schouw og L.N. Hvidt. Mange af disse havde kritiske romantikere som forbilleder, og de så derfor ikke en fordel i en union med Sverige-Norge på baggrund af fælles historie og kultur. Til gengæld var de ofte uenige med den anden fløj, da det også var i idegrundlag, at deres interesser adskilte sig. Af disse grunde modarbejdede de ofte hinanden, hvilket ofte kommer til udtryk i deres politiske avis, hvilket var *Dagbladet*.

De Konservative - Højre

Den gruppering stod i modsætning til de nationalliberale og Bondevennerne og efterstræbte at vedligeholde en status quo i samfundet. Deres politiske gruppering blev betegnet som "Højre", hvilket blev grundlagt og kom til magten i kølvandet på krigen i 1864.¹⁴⁴ Denne gruppering bestod primært af godsejere, de rige, royalister samt konservativt-indstillede bønder og embedsmænd, og det havde derfor et stort antal tilhængere indenfor de forskellige stænder i samfundet.¹⁴⁵ De var modstandere af ejderpolitikken og skandinavismen, og mente, at Danmark og helstaten skulle bevares. De havde som sådan ikke interne stridigheder og "fløje"

¹⁴³ Ibid. s. 216

¹⁴⁴ Adriansen, Inge & Frandsen, 2016, s. 125

¹⁴⁵ Bindslev, 1936, s. 42

på samme måde som de andre partier. Deres stemme i pressen var *Flyveposten* og *Dagstelegrafen* samt *Fyens Stiftstidende*.

Analyse

Jeg vil i dette afsnit behandle de data, som jeg har fundet frem til ved at have gennemgået de kilder, som jeg har valgt at benytte til mit analyseafsnit. Disse kilder er som tidligere nævnt samtidige pamfletter, uddrag fra diskussioner i rigsdagen og frem for alt aviser. Jeg vil dække hvert år individuelt, og jeg vil slå ned på de begivenheder, der omhandler skandinavismen. Det kommer derfor til at foregå kronologisk fra slutningen af 1864 til sommeren 1871, hvori specialets afgrænsning strækker sig til. Efter at have analyseret hvert delafsnit vil jeg i slutningen diskutere, hvad begrundelsen for disse holdninger og avisartikler var.

1864 - Fredens nederlag (17 artikler)

Danmark stod i de sidste måneder af 1864 i en uklar situation. Resultatet af den 2. Slesvigske krig var endnu ukendt i oktober, da Østrig og Preussen stadig ikke havde offentliggjort den fredsftale, som Danmark ville blive stillet overfor. Mange var optimistiske – måske man fik lov til at beholde Slesvig, da denne havde et stort dansk mindretal og blev af mange opfattet som en del af Danmark. Selv de konservative aviser så med milde øjne på en eventuel fred, hvori skandinavismen måske for én gangs skyld kunne medføre en positiv beslutning i Danmarks favør. Aviserne på dette tidspunkt forholdt sig positivt indstillede til eventuel fred. *Dagstelegrafen* skriver i sin artikel fra starten af oktober: "Man troer endnu bestandig, at Skandinavismen, knyttet til den franske Politiks vigtigste interesser, i fremtiden vil komme til at spille en vigtig rolle".¹⁴⁶ Frankrig skulle nok hjælpe danskerne og derigennem mildne de krav, som Preussen og Østrig stillede. Sådan blev det ikke. Freden blev indgået den 30. oktober, og Rigsrådet accepterede fredsftalen i midten af november. Danmark mistede Slesvig, Holsten og størstedelen af Sønderjylland.

Siden Wienertraktatens offentliggørelse i oktober 1864 skulle Danmark omstille sig til sin nye position i Skandinavien og Europa. Dette medførte, at der har været meget uklare fremtidsudsigter – ville Danmark kunne overleve som en lille

¹⁴⁶ "En Slesvigsk deputation til Paris", *Dagstelegrafen*, 2. Oktober 1864. Hentet på: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:5792d568-5683-44a9-a9d9-a33a476e8987>.

nationalstat, eller ville landet blive opslugt af Tyskland? var en personalunion med Sverige den eneste vej frem? Disse var bare få af de mange spørgsmål, der florerede i Danmark i den sidste halvdel af 1864, og som prægede både medierne og den menige mand. I tidsperioden fra den 1. oktober til den 31. december var der 17 artikler i medierne, der omtalte skandinavismen.

Fremtidsudsigterne var noget, der fyldte meget i den danske presse resten af 1864. Flere af de mere liberalt prægede medier opstillede to muligheder for Danmark. Den ene betød en union med Sverige-Norge, og den anden betød, at Danmark blev opslugt af Tyskland. Den førstnævnte vej var den eneste rigtige for de nationalliberale – i hvert fald dem, som fulgte *Fædrelandet*. Danmarks eneste mulighed for en fortsat eksistens var gennem en union med Sverige-Norge. Dette ville give stabilitet og samtidigt afskrække eventuel tysk aggression i tilfælde af, at de ville færdiggøre erobringen af Jylland. En sådan union vil derudover også sikre Danmark-Norge-Sverige en alliance med Frankrig, da det var i deres interesse med en stærk allieret i nord, der stod som et bolværk mod Rusland. Dette ville resultere i, at med Frankrigs hjælp ville et samlet Skandinavien kunne tage Sønderjylland tilbage fra tyskerne.¹⁴⁷ Hermed var de nationalliberale også internt splittet. *Dagbladet*, og derved også den nationalliberale højrefløj, var uenige i dette. Som den skandinavistisk-kritiske fløj af de nationalliberale blev der ikke overraskende udgivet flere artikler, der var anti-skandinavistiske. Inden Wienertraktatens hårde betingelser blev offentliggjort, udgav *Dagbladet* en artikel, hvori de skyder skylden for krigen på skandinavismen. Det var den liberale regerings higen efter skandinavismen, der havde haft indflydelse på krigsudbruddet i 1864, og ligeledes var det skandinavismen der havde givet falsk håb til danskerne om, at Sverige-Norge ville hjælpe os i tilfældet af krig.¹⁴⁸ Modsat *Fædrelandet* mente *Dagbladet* ikke, at en personalunion med Sverige ville føre til en generobring af Sønderjylland – tværtimod ville det føre til krig med Rusland og Tyskland. Ifølge en korrespondent, der befandt sig i Skt. Petersborg, ville Rusland arbejde på at få

¹⁴⁷ "Personalunion og Skandinavisme", *Fædrelandet*, 17. November 1864. Hentet:

<http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:f27487dc-ee70-4e27-ae7c-e239bf7daaf5>

¹⁴⁸ "Adresseforslag", *Dagbladet*, 13. Oktober 1864. Hentet:

<http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:e33296f5-3949-4e84-8620-519327018d12>

Preussen til at tilbagelevere Slesvig til Danmark. Dette ville dog ikke ske, hvis regeringen førte en politik, der havde en skandinavisk union for øje.

Som det fremgår af bilagene, var de konservative medier i vildrede. I starten af oktober stod *Dagstelegrafen* frem med en artikel, hvori en af dens korrespondenter forsikrede danskerne om Frankrigs støtte gennem forhandlingerne. Denne støtte kunne tilskrives den stærke skandinavistiske tradition i Danmark, da det var i Frankrigs interesse, at en sådan stat blev skabt. Dette kom som en glædelig nyhed, men knap en uge efter kom endnu en artikel, hvori skandinavismen brutalt blev nedgjort. Der blev skrevet, at disse skandinavister fejrede "nordisk højtid", og at de således snakkede om skandinavismen og dens glæder. Dette blev fremstillet som en djævelskab, og ideen om, at Sverige-Norge skulle komme Danmark til hjælp, blev affejet med ordene: "*deres ord er tomme som en god støvle*".¹⁴⁹

Ligeledes var *Flyveposten* i vildrede. Her ser vi artikler, der delte samme holdning som deres liberale modpart, men også artikler, hvor de var komplet uenige. Artiklerne startede i slutningen af oktober med en anti-skandinavistisk artikel, der oprindeligt kom fra et svensk blad. Heri blev skandinavismen fremstillet som et middel, danskerne benyttede sig af, til at kunne udnytte svenskerne, og at danskerne ikke var til at tro på. Svenskerne var ikke så godtroende som danskerne, og størstedelen af Sverige kendte hverken til skandinavismen eller havde lyst til det. Skandinavismen og de nationalliberale blev fremstillet som dobbeltmoraliske – "uden Slesvig, intet Skandinavien" skulle de have udtalt. Nu stod de uden Slesvig, og alligevel råbte de på et Skandinavien. Nu havde de mistet den ene halvdel af landet til Tyskland, og nu ville de smide den resterende del mod nord. I november ændrede de dog holdning. Den 4. november udgav de en artikel om, at hvis Danmark fortsat skulle eksistere, måtte de undvære skandinavismen og erkende sig til en total form for neutralitet. Det optimale mål ville dog være en union med Norge og Sverige, men indtil videre kunne det kun ses som et luftkastel. I december kom endnu en artikel. Skandinavismen blev talt op, men ikke med henblik på en union eller alliance, men nærmere med henblik på handel og venskab de tre lande

¹⁴⁹ "Soldatertro", *Dagstelegrafen*, 9. Oktober 1864. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:4e3a97c6-c0f0-4546-b659-810f38dc47d6>

imellem. For at Danmark kan fortsætte med at eksistere, måtte landet opgive enhver tanke om at blive en magtfaktor i Europa.

I landstinget så det ikke spor anderledes ud end i medierne. Politikerne diskuterede lovforslag samt holdninger til, hvilken fremgangsmåde de skulle vælge, og hvilke emner de skulle adressere til kongen. Et eksempel er en diskussion mellem lederen af Bondevennerne, A. F. Tscherning, og et medlem af de nationalliberale, Hack Kampmann. Tscherning stod som fortaler for at anbefale kongen at fokusere på Danmark og sørge for opretholdelsen af en national og uafhængig statstilværelse. Kampmann ville dog få landstinget til at anbefale kongen at søge hen imod en skandinavistisk politik, da Danmarks fremtid lå med Sverige-Norge. Rimestad, der opsummerer de forskellige holdninger, beskyldte den lærde Kampmann for ikke at kende betydning af "national og uafhængig statstilværelse". Han afsluttede med at udtale, at med en politik som den skandinaviske ville det gå ilde for Danmark, ligesom det havde gjort i fortiden.¹⁵⁰ Udover en personalunion med Sverige har der ligeledes været snak om en personalunion med Slesvig. Den var oppe og vende i Folketinget, men politiske sværvægttere såsom Tscherning talte imod og sagde, at det var ligeså umuligt som skandinavismen.¹⁵¹ Ligesom man kan se i Folketinget, ligeledes kan man se i aviserne. Dette er godt i overensstemmelse med Frandsen og Adriansen, der skriver, at den hårde fred medførte en ligeså bitter strid om skyld og skyldsunddragelse.¹⁵²

Skandinavismen havde lidt et klart nederlag efter 1864, hvilket vi også kan se i medierne. Dog var den ikke død og begravet endnu. Der blev stadig skrevet om den, og der var stadig rimelig meget omtale og opbakning til den, især blandt de mere nationalliberale aviser, såsom *Fædrelandet*. Men hvorfor fortsatte den med at få opmærksomhed? Teoretisk betragtet minder situationen om Hobsbawms tærskelprincip. Ifølge dette ville lande, der var små og forarmede, ikke fortsat kunne eksistere i en darwinistisk verden. For at overleve måtte mindre lande slå

¹⁵⁰ Rigsdagstidene forhandlingerne på Folketinget, 1864/1865, Sp. 231-234

¹⁵¹ Ibid. sp. 682.

¹⁵² Adriansen, Inge & Frandsen, 2016, s. 123

sig sammen med sine kulturelle ligesindede og derigennem forbedre sine chancer for fortsat eksistens. Tabet af Sønderjylland og de tyske hertugdømmer reducerede Danmark til et lille forarmet land, og det sendte mange i panik. Som Frandsen og Adriansen pointerer, så bredte der sig noget lignende en undergangsangst i landet.¹⁵³ Hvad skulle forhindre Preussen og tyskerne i at komme tilbage senere? Hvordan ville Danmark kunne overleve? Her var det, at mange af medierne henviste til en dynastisk union med Sverige-Norge. "... Nordens Enhed som det eneste Middel til at skaffe vor Nationalitet Sikkerhed og Uafhængighed udadtil...".¹⁵⁴ Således tordnede C. Rosenberg i sin artikel i *Fædrelandet*. Det eneste, der ville kunne sikre Danmarks suverænitet, var en union med Sverige-Norge. Danmark var blevet for småt et land til at kunne overleve for sig selv, og derfor måtte landet søge støtte hos dets brødre. Et lille og lemlæstet land ville ikke have en chance i denne darwinistiske verden, og derfor vendte mange blikket mod nord. En union ville derfor, ifølge Rosenberg, afskrække, og måske endda kunne modstå, Preussen. Selv den ærkekonservative *Flyveposten* udgav en artikel, hvori at en union med Sverige-Norge var at foretrække frem for tysk herredømme. Ellers skulle Danmark bekende sig til en fuldstændig form for neutralitet. Dette var en tid, hvori Danmark skulle finde sig selv og sin nye plads i Europa. Lidt sund skepsis er dog fornuftigt at have, når man læser *Flyveposten* og *Fædrelandets*, da disse aviser havde så klar en tendens, at det nærmer sig grænsen til propaganda.

1865 - Uro på hjemmefronten (40 artikler)

1864 gav vej for 1865, og intet ændrede sig spor. Mange var stadig optaget af Danmarks fremtid, deriblandt om en union med Sverige var mulig, og om sådan overhovedet skulle gennemføres. Mange af skandinavismens tilhængere så selvfølgelig på dette med velvilje, da det havde været deres mål siden Lehmann udbasunerede tanken tilbage i 1840'erne under studentertogterne. Dette var dog noget, som de mere konservative elementer i samfundet var modstandere af. De

¹⁵³ Adriansen, Inge & Frandsen, 2016, s. 59

¹⁵⁴ "C. Rosenberg: "Den politiske Skandinavisme, Hindringerne, Nødvendigheden og Muligheden for dens Gjennemførelse,". *Fædrelandet*, 27. Oktober 1864. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:8de75477-0625-4b07-ae68-93e2b9dd5af5>

danske aviser og politikere var ligeledes stadigvæk splittede og uenige, hvilket kommer til udtryk i aviserne og *Rigsdagstidende*.

Det, som de liberale tilhængere havde til formål i denne periode, var at få udbredt skandinavismen til den brede befolkning. Til dette formål blev pjecerne *Blade til Menigmand* udgivet. Pjecen redegjorde for den politiske skandinavisme, men på en måde så den almene udannede dansker ville kunne forstå det. Disse pjecer blev der reklameret for i *Fædrelandet*, hvori der fulgte en artikel. Artiklerne varierede i emne, men selve grundfortællingen var den samme: Skandinavismen er ikke fjenden, men derimod Danmarks fremtid. De spillede meget på den daværende eksistensfrygt, der befandt sig i Danmark på denne tid, og fremstillede skandinavismen som den eneste udvej, medmindre at man ville ende som Slesvig – annekeret eller som en vasalstat af Preussen. Den første udgivelse forsøger at besvare spørgsmålene: *Hvad er skandinavismen? Og hvorfor er den nødvendig for Danmark? Samt: Vil skandinaverne dele Danmark?* Disse to første udgaver, der udkom i 1865, omhandler mest af alt spekulationer, deriblandt spekulationer om at hvis Skandinavien var blevet samlet, så ville Tyskland ikke have angrebet os tilbage i 1864. Derudover pustede de til frygten for Rusland-Preussen, og at det vil ende med, at de delte Norden mellem sig. Neutralitet blev ligeledes talt ned, da det ville medføre tysk indvandring, og langsomt ville dansk kultur, sprog og arbejde blive udryddet. Tilbage ville Danmark stå, men i skikkelse af en vasalstat til Preussen.¹⁵⁵ Desværre kan man ikke sætte meget lid til disse pjecer, da de specifikt har til formål at få skandinavismen til at fremstå, som det bedste alternativt. Dog er de stadigvæk relevante, da de viser resultaterne af den praktiske skandinavisme i forsøget på at udbrede en bedre folkelig forståelse og opbakning til den politiske skandinavisme.

Udover pjecerne var det gerne skandinavismens udbredelse, der trak overskrifter i *Fædrelandet*. Udbredelsen af skandinavismen skulle være førsteprioritet, især i Norge og Sverige, da det var her, at initiativet til en union skulle komme fra. *Fædrelandet* skriver: "...men det Arbeide, som vi hidtil have forsøgt at udføre, saa

¹⁵⁵ Rosenberg, 1865 *bd. I*, s. 9

godt vi have kunne, nu paahviler de to andre nordiske Folk, navnlig det svenske som Hovedfolket".¹⁵⁶ Danmark havde prøvet sin måde at få en union. Dette mislykkedes, da skandinavismen ikke var stærkt nok i de to nabolande, så den eneste vej, ville være at udbrede den i disse lande. Heri vandt skandinaverne en sejr, da både *Fyns Stiftstidende* og *Fædrelandet* udgav en artikel, hvori det rygtedes, at den gamle svenske anti-skandinav Ludvig von Manderström var blevet fyret og erstattet af en pro-skandinavist. Med en pro-skandinavistisk konge og udenrigsminister ville det gå stærkt i Sverige med udbredelsen af skandinavismen. Heri stillede *Dagbladet* sig overraskende nok sammen med *Fædrelandet* og prædikede gennem en række artikler (udgivet i midten af året) for større udbredelse af skandinavismen. Deres korrespondent i Norge skrev i sin artikel: "Vort skandinaviske selskab arbejder ufortrødent, og flere og flere slutter sig til det".¹⁵⁷ Det samme kan siges om Sverige, da *Dagbladet* i en lignende artikel analyserede en svensk artikel, hvori tesen var, at Sverige var blevet en forkæmper for skandinavismen. Dertil gav Wienerkongressen ikke skandinavismen dødsstødet, men gjorde den derimod stærkere. Dette giver indtrykket af, at skandinavismen nød mere og mere udbredelse. Desuden gav det tilmed også et vink til Danmark om, at arbejdet ikke var forgæves. Det, der var specielt ved *Dagbladet*, var, at det tilhørte fløjen af nationalliberale, der som regel altid havde vist sig skeptiske overfor skandinavismen. De vendte dog også på en tallerken, da de i december udgav en artikel, hvori de gjorde befolkningen opmærksom på, at det bedste våben imod skandinavismen var nationalfølelsen. Artiklen afsluttes med, at hvis Danmark indgår i unionen, så vil det at være "dansk" forsvinde.

Samme holdning havde *Morgenposten*. I en af avisens artikler blev der gjort opmærksom på, at der i Sverige blev opfordret til at samle sig i skandinavistiske foreninger."*Thi kun ved Rigernes politiske Sammenslutning kan, efter Foreningens Mening, deres nationale Uafhængighed og politiske Frihed holdes oppe mod de to*

¹⁵⁶ "Gruplerier over danske forhold og tilstande", *Fædrelandet*, 05.05.1865. Hentet:

<http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:5c034d65-708c-43f6-bbaf-049892acb3bc>

¹⁵⁷ "Fra Norge", *Dagbladet*, 04. april 1865. Hentet på: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:c350efda-0c27-45e0-b309-0e8ea7feef3d>

nærmeste Stormagters, Ruslands og Preussens.."¹⁵⁸ Den opfordrer derefter Danmark til at opstille et lignende initiativ. Dette passer godt med de nationalliberale aviser ovenover. En anden artikel fra samme avis skriver også at bøndernes har taget demokratiets ideer til sig, ligesom de har taget skandinavismen til sig. Derfor vil det, hvis det kom til en demokratisk afstemning om en union, føre til et resultat, der var til deres fordel.

De konservativt indstillede medier med *Flyveposten* i spidsen fortsatte deres kamp imod skandinavismen og dens tilhængere. Heri nævnes, at *Martsforeningen*¹⁵⁹ udgav en pjese om at slå den danske konge ihjel for at kunne realisere sine planer om en union: ".... *Med sin pjese om at rydde Kongen afveien for den Skandinaviske Idees Skyld*".¹⁶⁰ Dette har højest sandsynligt ikke været ment som at slå den danske konge ihjel, men nok nærmere at afsætte ham til fordel for den svenske konge. Den politiske skandinavisme krævede, at enten den danske eller svenske konge blev afsat for at den tilbageværende ville kunne krones til konge over alle tre riger. Umiddelbart var det den danske konge, der stod for skud, for at Danmark kunne indgå i en union med Sverige og Norge. Her må danskerne være kritiske og bekende sig til, at *Flyveposten* ville få mere ud af det, hvis det blev fremstillet på denne måde. *Fædrelandet og Blade til Menigmand*¹⁶¹ havde på givent tidspunkt allerede gjort det klart, at dette ikke var planen. I tilfælde af en eventuel union skulle den konge, der måtte vige sin plads, modtage tilpas kompensation for måske endda at få tronen i tilfælde af, at den anden konge ikke fik en arving.¹⁶²

Flyveposten udgav mange artikler i denne periode. Disse omhandlede som regel, at en fortsættelse af den politiske skandinavisme ville føre til krig med Preussen, og en union med Sverige ville føre til krig imod Preussen og Rusland. De affærdigede

¹⁵⁸ "Skandinavismen i Sverrig", *Morgenposten*, 13. marts 1865. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:2711482e-2176-40bb-9972-27723b52952b>.

¹⁵⁹ En pro-skandinavistisk forening

¹⁶⁰ "Martsforeningens Frontforandring", *Flyveposten*, 20. januar 1864. Hentet på: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:52188e79-09a5-47a4-9b5d-38713b909a0f>

¹⁶¹ Rosenberg, 1865 bd. III, s. 3-4

¹⁶² "Danmarks Hovedfare og Skandinavismen", *Fædrelandet*, 11. januar 1865. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:3dade018-2e59-425c-ad33-966fd28c9bc2>

skandinavismen med, at Frankrig ikke længere havde brug for et samlet Norden som modstand til Rusland, da de to lande ikke længere var på fjendtlig fod med hinanden. Uden Frankrig til at støtte dem, ville skandinavismen således ikke kunne lykkes. Den pro-skandinav, som den svenske kong Oscar havde opløftet, ville heller ikke kunne hjælpe skandinavismens sag. Selvom vedkommende var skandinav, ville de ikke risikere at følge op på en union. De ville kun give falsk håb til de nationalliberale.

En begivenhed, der trak overskrifter i alle blade, var dog justitsminister Heltzen og bruddet på brevhemmeligheden. Heltzen var selverklæret anti-skandinav, og han udtalte således, at han priste Sverige og Norge for ikke at have hjulpet os tilbage i 1864, da det ville have bragt kongen og dynastiet i fare.¹⁶³ Derudover var han en udpræget konservativ helstatsmand samt glødende royalist.¹⁶⁴ I *Rigsdagstidende* blev der således gjort opmærksom på, at et brev fra justitsminister Heltzen var blevet udleveret til flere aviser. Brevet har indeholdt et strafværdigt faktum, ligesom han blev anklaget i at have bortgivet offentlige embeder, deriblandt dommer- og justitsembeder. Beskyldningerne kom fra *Fædrelandet*. Heltzen havde fattet mistanke til en ansat i justitsministeriet, Jules Hansen, der fik tilbudt betalt ophold i Paris for at kunne fostre gode forhold med Frankrig. Opholdet blev betalt af de nationalliberale, og derfor mistænkte han Hansen for at fremme en nationalliberal politik med den franske kejser.¹⁶⁵ Dette kunne have været i form af en alliance, hvori at Danmark og Sverige-Norge skulle indgå i en politisk samling der havde Frankrigs velsignelse. Af denne grund sendte Heltzen et brev til Hansen, hvori han efterspurgte hans motiver, og gjorde det klart at hans orlov fra justitsministeriet ville blive afbrudt, medmindre at Hansen brød med de nationalliberale. Han skulle efter sigende også have tilbudt Hansen et herrefogedsemede hvis han gjorde som der blev bedt om. Dette brev blev således offentliggjort. Heltzen forsvarede sin opførsel med, at han havde handlet i statens

¹⁶³ "Af en Statsmands papirer", *Fædrelandet*, 01. april 1865. Hentet:

<http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:6290abcc-2de2-4304-b4f7-e9414312305e>

¹⁶⁴ Gyldendal (red). "E. Heltzen". *Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi*. Web. 20.10.2018. http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Samfund_jura_og_politik/Myndigheder_og_politisk_styre/Minister/E._Heltzen

¹⁶⁵ Ibid

interesse. Han havde afværget en skandinavistisk sammensværgelse, og han havde hele tiden haft til mål at beskytte dynastiet samt forhindre, at riget mistede sin selvstændighed ved at tilslutte sig Skandinavien.¹⁶⁶ Dette hjalp ham dog ikke, og han blev senere samme år afskediget fra sin post.

Heltzens brud på brevhemmeligheden trak overskrifter blandt alle aviserne, og godt og vel de fleste fordømte dette. Undtagelsen var selvfølgelig *Flyveposten*, der støttede op om Heltzen og hans gerning. Her fremstilles han som en patriot, der afværgede et muligt attentat på kongen samt cementeret Danmarks selvstændighed: "*Skandinavismen) snart føre til Danmarks fuldstændige Undergang. De arbeide paa Danmarks endog dynastiske forbindelse med Sverrig, og da denne kun kan naaes ved at rydde Kong Christian den Niende af Veien, rettes deres anstrengelser ogsaa nærmest herpaa.*".¹⁶⁷ Man kan udlede meget fra dette – deriblandt, at det fremstiller skandinavierne som en broget flok fanatikere, der vil forsøge at myrde den danske konge for at opnå deres mål. Man kan ligeledes udlede, at disse skandinavier arbejdede på en fuldstændig ødelæggelse af Danmark og dansk kultur. Jeg kan ikke forestille mig, at det faktisk var sandt. Dels fordi at skandinavierne ikke i øvrigt sympatiserede med tanken om at begå kongemord. Dels fordi at *Flyveposten* havde en interesse i at optegne et skræmmebillede af skandinavierne, så færre personer ville tilslutte sig denne. Dette viser igen, at skandinavismen i hvert fald af sine fjender blev anset for at have en rimelig opbakning i den stemmeafgivende del af befolkningen.

Fædrelandet udgav flere artikler om denne begivenhed, hvori både anklagen opridses og et interview med Holtzen bringes. Heri beskriver han sig selv som "*dynastiets skjoldbærer, som den danske uafhængigheds riddermand, som Skandinavismens uforsonlige fjende...*".¹⁶⁸

¹⁶⁶ Rigsdagstidene forhandlingerne på Folketinget 16. Samling 1 – 1864, sp. XL (40)

¹⁶⁷ "ingen titel", *Flyveposten*, 27. marts 1865. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:f40edd70-42bd-465b-8f50-590cd6c6e74f>

¹⁶⁸ "Hr. Helzens forsvar", *Fædrelandet*, 03 april 1865. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:2fcce3b9-cc81-48f0-b543-0146df35c8a8>

Skandinavismen fandt dog en allieret i Christen Berg, der var et grundtvigiansk medlem af Rigsrådet. Han argumenterede for, at Danmarks ulykker ikke kun skyldtes skandinavismen, som mange politikere ellers var hurtige til at beskyjde, men derimod mange andre faktorer. Iblandt de forskellige faktorer var antiskandinavisme, helstats- og ejderpolitikken. Disse havde en påvirkning på ulykkerne, der var sket, men hvis man skulle finde de rigtige fjender, skulle man lede udenfor landet og ikke dømmе hinanden for hårdt.¹⁶⁹ Ligeså stor en allieret som skandinavismen fandt i Christen Berg, ligeså stor fjende fandt den i *Dagbladets* redaktør, Carl Bille. Han klandrede medlemmerne i rigsrådet for at ignorere, når deres venner kom med skandinavisk prægede udtalelser, men straks hoppede på andre, når de gjorde det. Han brugte den konservative politiker, Scavenius, som var hård modstander af skandinavismen som eksempel. Scavenius sagde ikke noget, da hans gode ven, Birkedal, udtalte, at Rigsrådet burde have anbefalet kongen at nedlægge kronen for så at hylde Carl den 15. som Skandinaviens konge, da denne mulighed opstod. Det kan muligvis forklares med at Birkedal var grundtvigianer, og dermed også tilhænger af en skandinavisk union – men det burde ikke forhindre hans venner i at klandre ham, når det kom til politik.¹⁷⁰ Denne kritik foranledigede Scavenius til at svare, at man godt kunne være venner og bekendte uden at dele samme politiske anskuelser, og at han stadigvæk anså skandinavismen som en fare imod Danmark.

I året 1865 led Danmark stadigvæk meget under den uvished, der prægede fremtiden. Selvom knap så mange artikler omhandlede Tysklands tilbagevenden, så var der stadigvæk meget uro om denne, hvilket kan ses i henholdsvis de to ekstremer, *Flyveposten* og *Fædrelandet*. Sammen med Rosenbergs pamfletter holdte de liv i frygten. De andre aviser har holdt sig til at kommentere på Holtzen-skandalen, hvilket fyldte meget i de danske medier i 1865. Undtagelsen var dog *Dagbladet*, der både talte for en større udbredelse af skandinavismen, men samtidig også talte imod den. Dette skyldtes formodentlig forfatternes skiftende

¹⁶⁹ Rigsrådstidende – Forhandlinger paa Folketinget, 3. overordentlige samling – 1865, sp. 151-152

¹⁷⁰ Ibid. sp. 176-177

forhold til de nationalliberale, da nogle muligvis var skandinavister, hvorimod andre var anti-skandinavister.

Holtzen-skandalen viste, at de konservative ikke havde mistet frygten for den politiske skandinavisme. Gennem smædekampagner i *Flyveposten* forsøgte de at fremstille skandinavisterne som statsfjendtlige landsforæddere, der alle ville se Danmark ødelagt og kongen død. Så hård var tonen dog ikke i Rigsrådet, men skandinavismen var stadigvæk et emne, der delte folk på tværs af de forskellige partier, og det blev opfattet som en fornærmelse at være tilhænger af. Den politiske skandinavisme var således stadig til debat, og den fyldte derved meget i de forskellige dagblade, hvor der både blev talt for, men også talt imod denne. De nationalliberale og *Fædrelandet* anlagde i 1865 en anden tilgang til udbredelsen, nemlig at udbrede den til den menige mand, og gøre den mere kendt ude i samfundet. Dette var et led i den praktiske skandinavisme, hvis hovedmål var at udbrede denne, så en eventuel union ville fremkomme acceptabel for danskerne.

1866 – Det jyske problem (42 artikler)

Udover de sædvanlige angreb imod skandinavismen fremsatte *Flyveposten* et argument, der bestod i, at det var Jylland, der ville betale prisen for en union. Denne halvø havde stået som en dansk forpost i årtusinder, og den havde i løbet af denne tid været oversvømmet af fjendtlige soldater, deriblandt svenske.¹⁷¹ Ingen gode danskere ville kunne byde Jylland dette igen, da en union ville medføre en besættelse af halvøen. Dette punkt besvarede Rosenberg i en af sine pjecer. Ifølge Rosenberg, så vil et samlet Skandinavien kunne stille 144.000 soldater. Disse ville være mere end nok til at holde Preussen hen. Derudover så var den jyske halvø bygget til at give en fordel til forsvarene.¹⁷² Så længe at Danmark og Sverige-Norge havde flåde-overlegenhed, vil en krig kun kunne gå Danmarks vej.¹⁷³ Til dette gengav *Fyens Stiftstidende* en artikel fra en tysk avis, hvori skribenten postulerede, at Danmarks nederlag i 1864 førte dem lige i armene på skandinavismen. Da et

¹⁷¹ "Nordens Gjenforening", *Flyveposten*, 30. Juni 1866. Hentet på: *Mediastream*. Web. 11.12.2018 <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:757963c5-a5cf-40c9-9776-8b297c0b05a8>

¹⁷² Rosenberg, 1866 bd V, s. 3-6

¹⁷³ Rosenberg, 1866 bd IV. S. 9

samlet Skandinavien ville kunne true Preussen, anbefalede denne at annektere resten af den "cimbriske" halvø før, at dette ville kunne ske. Det samme gør nogle artikler fra *Lolland-Falsters Stiftstidende*, hvori de udgav en fransk artikel om emnet. Denne anbefaler et samlet Skandinavien, men så gerne den trussel som Preussen udgjorde imod Jylland. Dette ræsonnerede meget godt i andre blade, såsom venstrebladet *Aarhus Amtstidende*. Her dækkede korrespondenten et valg i Jylland og priste sig lykkeligt over, at den skandinavist-sindede kandidat ikke blev valgt. Han fortsatte med at udtale, at der heldigvis kun fandtes få af skandinavismens agenter i Jylland. Ifølge korrespondenten var den politiske skandinavisme ikke andet end krigspolitik, og derved fornægtede den Jyllands interesse til fordel for Sjælland. En anden politiker udtalte således: "*Han hverken nu eller fremtidig vilde være politisk Skandinav, og ingen fornuftig jyde kunde efter hans tanke ville det*".¹⁷⁴

Morgenposten bemærkede dette og udgav en artikel, der diskuterede problemerne, som skandinavismen stod med, deriblandt manglende udbredelse blandt alle parter. Den argumenterede for, at grunden til, at skandinavismen fejlede, var mangel på udbredelse blandt folket i alle de tre nordiske riger. I Danmark havde den sin fødsel, og den burde derfor være mest udbredt. Situationen i Jylland betød dog, at projektet ikke ville kunne fortsættes, medmindre at især Jylland blev "konverteret".¹⁷⁵

Blandt de nationalliberale medier ser vi både modsætninger og sammenhold. *Dagbladet* udsendte flere artikler, der omtalte en union. De argumenterede, at det var Danmark, der førte an i skandinavismen sidste gang, og da de prøvede at række hånden frem, blev den brændt. Det måtte være Sverige-Norges tur til at tage føringen, hvis den svenske konge stadigvæk var alvorlig angående skandinavismen. Den skulle gerne realiseres før at det blev for sent.¹⁷⁶ Det samme

¹⁷⁴ "Man Skriver til os i Kjøbenhavn", *Aarhus Amtstidende*, 26. november 1866.

<http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:1fbc3c7b-88fd-4556-820a-8d709bd5145d>

¹⁷⁵ "Lidt mere om Skandinavismen", *Morgenposten*, 5. februar 1866. Hentet:

<http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:6f28306b-4993-4941-840d-0bfa5b25abf4>

¹⁷⁶ "Folketingsvalgene", *Dagbladet*, 13. oktober 1866. Hentet:

<http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:225f4eb6-267a-4d26-8ffb-e52d477e4676>

gengav de i en senere artikel, hvori de dog opstillede kravet om Slesvigs tilbagevenden til Danmark, før at en union overhovedet kunne komme på tale. Lige så hurtigt som Dagbladet var til at hentyde og anbefale en union, lige så hurtig var den til at fraråde den. I de efterfølgende artikler blev der advaret imod Preussen, og andre igen anbefalede den gyldne mellemvej – fuldkommen neutralitet, frem for at "spille med musklerne" overfor Preussen, som artiklen formulerede det. Der var endda en artikel fra en fransk avis, som de havde gengivet. Denne insinuerede, at Preussen og Sverige var i gang med hemmelige forhandlinger om, hvordan de bedst ville kunne dele Danmark. I *Fædrelandet og Blade til Menigmand*¹⁷⁷ afvises alt dette selvfølgelig, og de gjorde det klart, at en deling af Danmark VILLE finde sted. Dog kun i tilfælde af, hvis Danmark ikke bekendte sig til skandinavismen, da denne ville kunne redde Danmark fra Preussens klør. De var også uenige i forslaget om, at Sverige-Norge skal føre an i en eventuel union. Her anbefalede skribenten, at danskerne skulle række hånden ud for at forsikre Sverige-Norge om, at danskerne ikke havde opgivet tanken. Frem for at vente på, at de skulle tage det første skridt, skulle Danmark gøre det endnu engang, da skandinavismen nu var nået ud til den brede befolkning.¹⁷⁸ De bekendte sig heller ikke til neutralitet, såsom *Dagbladet* anbefalede, da det ville føre til, at Danmark blev til en tysk vasalstat. Den eneste vej for Danmarks fortsatte eksistens var en udførelse af den politiske skandinavisme og dermed en union. Disse var selvfølgelig kun spekulationer, men i lyset af det dalende antal artikler, kan vi udlede, at skandinavismen måske ikke klarede det så godt, som de ville lade os vide af.

Sofus Høgsbro, medlem af Bondevennerne og tilhørende den grundtvigianske fløj, begyndte ligeledes at få tvivl om skandinavismen og den gennemførelse. Han skrev i en artikel, at skandinavismen kun i øjeblikket var et tågebillede, og at der ikke kom andet af det end venskabeligt forhold mellem de tre folk. Han afsluttede med, at ingen af dem ville være i live til at se det lykkedes, og at man i stedet burde øge

¹⁷⁷ "Mens tiden henslæber sig", *Fædrelandet*, 10. januar 1866. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:0a1f9aab-f5a8-4115-8f0d-a53860322b2d>

¹⁷⁸ "Højtærede redaktør", *Fædrelandet*, 21. juni 1866. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:b9075acb-38b3-4ef9-b2ce-4550fb0289e2>

kongens magt og frihed. Flere skandinavister indsendte læserbreve, hvori de anklagede aviserne, og især *Flyveposten*, for at være anti-skandinavistiske. De henviste til, at størstedelen af disse blade kun var med til at så splid og frygt blandt befolkningen i deres jagt på at forjage skandinavismen.

Fra regeringens side fyldte skandinavismen ikke så meget, som den gjorde i aviserne, men der foregik dog visse tilnærmelser til nabolandene. Dette skete gennem debat om lovforslag og lignende. Loven, der blev sat til debat, var en lov, der lod svenske og norske sømænd sejle med danske skibe. Der havde indtil da været et krav om, at minimum 51% af besætningen skulle være danske sømænd, og resten kunne være af anden skandinavisk herkomst. Med loven skulle det være muligt at have et fartøj, der ikke behøvede et dansk flertal af sømænd på skibet. Der har måske været en skjult hensigt bag denne lov for derved at give den et skandinavistisk præg. En politiker, U. Haage, udtalte: *"Man skulde næsten troe, at det, der er forestaaet, var et underfundigt paafund for at forene de tre nordiske riger"*.¹⁷⁹ Hr. Haage fortsatte med at udtale, at man kunne have hvilken holdning, man har lyst til om den praktiske skandinavisme, men at selv den mest anti-skandinavistiske person alligevel måtte kunne se det nyttige i sådan en lov. Han anbefalede efterfølgende at lade loven gå til videre behandling med håb om, at den gik igennem. Til understøttelse af denne kan man henvise til, at danskere og nordmænd sejlede sammen før skilsmissen i 1814, og at der efter Norges indtrædelse i union med Sverige stadigvæk var flere danskere, der valgte at fortsætte med at sejle på norske skibe.¹⁸⁰ De var jo trods alt gamle landsmænd.

En hr. Barfod fortsætter i et senere udspil med at udtale, at især nordmænd skal betegnes og behandles som danskere, og ikke omtales som udlændinge. De var jo ikke udlændinge før 1814, udtalte hr. Barfod, og det har ikke ændret sig af, at de har fået en anden konge. Til at understøtte dette, så påpeger han også, at sønderjyderne ikke var blevet mindre danske, efter at Wienerfreden rev dem fra det danske rige, og at de da havde en anden konge og regering end tidligere.

¹⁷⁹ Rigsdagstidene forhandlingerne på Folketinget 17. Samling 1 – 1865/1866, sp. 834-835

¹⁸⁰ Glenthøj o.a, 2016, s. 54

1866 begyndte at se en tilbagegang for skandinavisterne. Jylland var især, ifølge aviserne, en anti-skandinavistisk bastion i Danmark. Men hvorfor var det Jylland, og ikke andre steder, der blev beskrevet som anti-skandinavisk? Det, der højst sandsynligt "pustede til ilden", var, at Jylland ville være taberen i en eventuel union, der muligvis ville føre til krig. Det var dem, som ville blive besat, hvilket var sket gentagne gange gennem historien. Danmarks styrke har altid ligget i dens flåde, og derfor ville det være plausibelt, at Danmark/Skandinavien ville kunne blokere sundet, hvilket ville overlade Jylland til fjenden. Denne frygt blev selvfølgelig ikke hjulpet af aviserne, der pustede til ilden. Grunden til, at disse aviser, såsom *Aarhus Amtstidende* ofte udtalte sig om jyske forhold, lå højst sandsynligt i, at det var der, de havde deres læser-base. Det var hos de jyske bønder at en stor del af Bondevennerne hentede deres stemmer, og derfor er det jo naturligt, at deres medie talte deres sag. Jyderne har derfor sandsynligvis frygtet at ende som Slesvig og Sønderjylland, som var dem, der blev ofret i kølvandet på et skandinavistisk projekt fra de nationalliberale.

Regeringsudspillende for denne periode, hvilket inkluderede sømandsloven, kan om muligt ses som et skandinavistisk udspil. Ligeledes bekræftede det at kalde nordmændene for landsmænd, at alle havde en fælles skandinavisk identitet i og med, at andre skandinaver ikke var udlændige. Selvom udtalelsen om påfundet om at grundlægge en skandinavisk stat højst sandsynligt blev sagt i spøg, har der meget muligt været op til flere anti-skandinaver, der så det som alvor. Der var ifølge aviserne en stigende mængde anti-skandinaviske politikere, der ikke har villet have noget at gøre med skandinavismen i nogen form. Dette ville derfor kunne ses, i hvert fald af nogle, som et aktivt forsøg på at bringe landene tættere på hinanden og dermed skabe et fundament for en mulig fremtidig skandinavisk stat. Det kan selvfølgelig også bare vise, at mange, politikere såvel som menigmand, var sympatisk indstillet overfor skandinavismen, og at de gerne så et bedre forhold med Sverige-Norge som et mål, der var værdigt at stræbe efter. Den dalende interesse for en eventuel union er forståelig grundet den hetz, som gennem de seneste år blev kørt mod skandinavismen og en politisk union.

1867 - Oppositionen styrkes (25 artikler)

I året 1867 sker der et stigende antal anti-skandinavistiske artikler fra mange af aviserne. Disse inkluderede mest af alt *Aarhus Amtstidende* med Bjørnbak forrest. Med deres mange anti-skandinavistiske artikler er det klart dem, der har været mest aktive i dette år. Deres fokus i artiklerne har forsøgt at vende den brede befolkning imod skandinavismen, og derigennem forsøger artiklerne at modarbejde skandinavisternes forsøg på at udbrede deres tanker, hvilket skete gennem *Blade til Menigmand*. Flere af Bjørnbaks artikler fremstillede skandinavismen som befolkningens, og især den menige mands, værste fjende.¹⁸¹ Det ville føre til krig præcist som i 1864, og det var som altid bønderne og Jylland, der skulle bøde for krigen. Bedre blev det ikke af, at *Dagbladet* bragte en svensk artikel, hvori det rygtedes, at den svenske prinsesse Lovisa, datter af Karl d. 15, skulle giftes med den preussiske konges nevø. Dette resulterede selvfølgelig i opråb fra danskerne, deriblandt skandinavierne, og det blev fremstillet som et forræderi imod denne. De bringer også Sveriges svar på dette, hvori de gjorde det klart, at Danmark ligeledes var dobbeltmoralisk, da deres prinsesse, Dagmar, blev gift med den russiske zar i 1866. Desuden, fortsætter de, at hvis Danmark havde forventet at få den svenske krone gennem Lovisa, så kunne det ikke være længere fra sandheden. Sverige ville ikke have, og ville aldrig få, en Glücksborger på tronen.¹⁸² Monrads plan fra 1863 ville altså ikke kunne lykkes, da et ægteskab mellem Lovisa og kronprins Frederik ikke ville forene Skandinavien, sådan som han havde spået. At det var *Dagbladet*, der valgte at bringe dette, og ikke *Flyveposten*, siger noget om det store skel, der var mellem de to fløje af de nationalliberale. Denne fortsætter med at angribe skandinavismen og fremstillede det som en tåget ide, der endnu ikke havde bidraget til foreningen af Nordens tre kroner. Den blev dog brugt af diplomaterne til at fastholde mistro landene imellem. Selv det grundtvigianske medie, *Morgenposten*, begyndte at stille spørgsmålstegn ved den. Først var der tale om en alliance, så pludselig en føderation. Den havde en

¹⁸¹ "Den for fine Skandinavisme", *Aarhus Amtstidende*, 25. april 1867. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:1ff0ee26-418c-47ff-8b7d-2855e6196f4f>.

¹⁸² "Den Preussisk-Svenske Giftemaal", *Dagbladet*, 10. August 1867. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:e50b574e-4b17-4c7e-97e2-9dc240f3c104>

alt for skiftende karakter, og hvorfor skulle Dannebrog have lavere status end det svenske flag? *Fædrelandet* forsøgte at besvare alle anklagerne og henviste til, at Norge nu havde taget skandinavismen til sig, og at det var tegn på en begyndende sammenkomst af det skandinaviske folk. Derudover hjalp det ikke at angribe skandinavismen, da det kun ville gøre den stærkere. Derudover postuleres der i samme avis at de fleste og bedste skolelærere, både i Danmark og Norge, havde taget skandinavismen til sig.¹⁸³ De var dog enige i, at Danmark stod i en ulykkelig position, men at dette har hjulpet med at få omvendt kong Christian til skandinavismen, som derfor vil gå efter at genvinde det tabte. Her er netop, hvad Bjørnbak og Bondevennerne advarede imod – en genoptagelse af skandinavismen vil føre til krig, og det vil, ifølge *Fædrelandet*, blive både imod Tyskland og Rusland. *Fædrelandets* agitation for krig imod disse stemmer dog meget godt overnes med et af Snyders trin indenfor pannationalisme. Et land, der har en interesse i et område grundet kulturelle og sproglige forbindelser, vil altid søge for at få dette erobret. Det var, hvad Preussen forsøgte imod Danmark i 1848-1851, og hvor det lykkedes i 1864. Preussen tog dog ikke kun Holsten og Lauenborg, men også Slesvig indeholdende størstedelen af Sønderjylland. Dette førte til et krav fra dansk side om at tilbageerobre disse provinser – for Danmark anså Slesvig som dansk, og især den nordligste del, Sønderjylland bestod primært af danskere. Dette kan bruges til at forklare den længsel efter krig, som nogle, såsom *Fædrelandet*, følte i Danmark, og det er tegn på en udbredt revanchisme i disse artikler. Dette kan have ræsonneret meget godt med mange af de mere nationalistisk-prægede danskere, der må have følt Wiener-freden som uretfærdig. For at dette skridt dog kunne tages, skulle der indgås en union med Sverige-Norge for at kunne få den nødvendige industri og militær.

1867 var ikke så begivenhedsrigt et år som tidligere. Færre artikler omhandlende skandinavismen begyndte at dukke frem, hvilket måske kan skyldes en faldende interesse fra borgernes side. Dette forhindrede dog ikke Bjørnbak, og den rationalistiske fløj af Bondevennerne, i at mobilisere bønderne i Jylland imod

¹⁸³ "Antiskandinaverne", *Fædrelandet*, 19. november 1867. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:9bc38eea-2263-4a18-9e8f-5f8ad8fa29fd>

skandinavismen. Dette skyldtes højest sandsynligt den tidligere nævnte begrundelse med, at Jylland var mere udsat end resten af riget, og at det derfor også vil være dem, der skulle betale prisen for en krig mod Tyskland. *Fædrelandets* fortsatte agitation for en samling, og dernæst krig imod Preussen, passer dog meget godt med deres politiske mål for Danmark.

1868 - Skandinavismen på fremmarch (29 artikler)

Frygten for et giftermål mellem den preussiske konges nevø og den svenske prinsesse Lovisa forsvandt i juli 1868. Forlovelsen mellem den danske kronprins Frederik og Lovisa kom frem, hvilket resulterede i flere artikler. Disse kom primært fra Tyskland, og de omhandlede faren ved skandinavismen. Dem udgav *Fyens Stiftstidende*, og det primære tema var, at folket skulle passe på skandinavismen. Til trods for den hetz, som skandinavierne havde været udsat for gennem de sidste mange år, må de stadig have haft en del tilhængere. Sidste år udgav *Fædrelandet* en artikel, hvori de med stolthed udtalte, at størstedelen af skolelærerne i landet havde taget skandinavismen til sig. Umiddelbart kan man sige, at siden det kommer fra en avis med tilbøjeligheder til at favorisere skandinavismen, så skulle dette måske tages med en vis skepsis. Noget sandt må der dog have været i det, da *Dagbladet* udsendte en artikel, hvori både de og *Aarhus Amtstidende* ytrede deres bekymring over den store udbredelse, som skandinavismen nød blandt skolelærere og embedsmænd.¹⁸⁴ Gennem disse var den i stand til at sprede modvilje imod adelen, kongehuset og godsejerne. De konservative aviser med *Flyveposten* i front udgav en række artikler, der talte imod unionen. Begrundelserne ligner meget de samme, som de har brugt tidligere. Danmark vil blive en svensk provins, dansk kultur vil forsvinde. Mest af alt var det imponerende, at ingen, selv ikke skandinavierne, vidste, hvad tilnærmelserne til Sverige ville føre til. Ploug vil have en union, Høgsbro en alliance, men Paludan Müller mente, at en sammensmeltning vil føre til en ny identitet – ikke dansk, norsk eller svensk, men derimod en nordisk identitet. Ergo, det ville udslette danskheden, og derfor var det farligt. *Dagstelegraphen* argumenterede for, at

¹⁸⁴ "Politisk Møde", *Dagbladet*, 2. oktober 1868. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:a162fe16-db13-4fb8-9d91-fcf363f8a6fd>

skandinavismen ville blive brugt til at sikre svensk neutralitet i den kommende krig mellem Preussen og Frankrig. Sverige vil få frit spil i Norden, hvilket vil sikre dansk og svensk neutralitet.¹⁸⁵

Bondevennerne, hvilket inkluderede begge fløje, var ligeledes imod skandinavierne for dette år. Selv *Flyveposten* priste Bjørnbak og hans avis, *Aarhus Amtstidende*, for at være anti-skandinavier. I flere artikler advarede de om, at hvis en grundtvigianer stiller op til politiske poster for dernæst at prædike om skandinavismen, så ville de miste alle deres stemmer. Skandinavierne blev også anklaget for at hjernevaske uskyldige elever i skolen og udbredte blade, der skældte ikke-skandinavier ud. Grundet Jyllands modvilje mod skandinavismen, så ville grundtvigianerne tabe indflydelse blandt de jyske menigmand. *Lolland-Falsters Stiftstidende* argumenterer til at begynde med lidt mere rationelt og henviser til en artikel af Paludan-Müller, hvori konklusionen er, at en union simpelthen ikke vil virke i den tid. En union vil blive den samme som Kalmarunionen – en unfair balance de tre lande imellem, hvilket resulterede, at Sverige led under den. Denne her gang ville det dog blive Danmark, der ville lide. Det rationelle niveau faldt dog hurtigt, da de efterfølgende udgav en artikel, der kort sagt fortalte, at skandinavismen var Danmarks fjende, og intet hvad Danmarks fjende havde at sige, vil være til Danmarks gavn.¹⁸⁶

Morgenposten havde ofte et nationalt præg, til trods for deres pro-skandinavistiske holdninger. I 1868 erkendte de at de hellere vil beholde det nationale, frem for at lade det gå under i en union. Alle deres artikler omhandlede primært skandinavismens fare imod Danmark, det danske kongehus samt Jylland. De udtalte således også, at Danmark havde livskraft nok til at kunne overleve for sig selv. Det at erstatte det blomstrende danske dynasti med det svenske blev i de

¹⁸⁵ "Bismarch og Skandinavismen", *Dagstelegrafen*, 18. januar 1868. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:e7089d12-b66e-47f9-88da-d797f034c703>

¹⁸⁶ "Det skandinaviske spørgsmål", *Lolland-Falsters Amtstidende*, 21. juli 1868. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:eda00f0b-fa53-48b9-aa61-db93e86d7d7f>

kredse anset for ganske absurd. I denne periode mindede *Morgenposten* ganske meget om *Flyveposten*, og skandinavismen blev fremstillet som "fordærvelig".¹⁸⁷

Ligesom i det tidligere år virkede det umiddelbart på baggrund af artiklerne som om, at skandinavismen begyndte at miste momentum, og derved sine tilhængere i Danmark. Man skal dog altid være skeptisk, når man prøver at uddrage noget fra disse kilder, og man kan jo også se, at der i hvert fald var en vis bekymring for den store skare af tilhængere blandt lærerne og embedsmændene i landet. Derudover kan man forestille sig, at brylluppet mellem prinsesse Lovisa og kronprins Frederik medførte en bølge af skandinavisme, da den dynastiske union, som Monrad drømte om, virkede indenfor rækkevidde. Noget, der også skiller sig ud fra denne periode, er den ene fløj af Bondevennerne og deres angreb på grundtvigianerne. *Aarhus Amtstidende* og Bjørnbaks angreb imod grundtvigianerne kan skyldes, at begge parter fandt deres primære vælgere ude på landet. Ved at fremstille grundtvigianerne som lumske skandinavister, der udøver dårlig indflydelse på uskyldige elever, ville de muligvis kunne vinde stemmer fra den side af, og samtidig undergrave skandinavismen. I mange af aviserne har skandinavismen fået et dårligt ry, hvilket sandsynligvis havde spredt sig til deres læsere. Vi er immervæk også i en tid, hvor eksistensangsten fra 1864 så småt er forsvundet. Nederlaget var fire år i fortiden, og Preussen manglede endnu at annektere Danmark, hvilket måske er grunden til, at Danmark så småt begyndte at glemme denne fare og derimod så indad frem for udad.

1869 – Skyer på horisonten (13 artikler)

Norge indkaldte i 1869 til et studentermøde og ventede på svar fra studenterne i Danmark. Under et ordinært dansk studentermøde, hvori en cand.jur. B. Ballø (der var skandinavist), argumenterede for, at det ikke vil tjene noget formål med studentertogterne mere. Studentermøderne havde udspillet deres store rolle. Dette mål var dog allerede nået i 1862 erklærer han, og han så ikke nogen grund til at fortsætte dem. Han var dog enig med Rosenberg og andre skandinavister, at der

¹⁸⁷ "Jydske folkemøder", *Morgenposten*, 30. september 1868. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:e0c6e444-9394-42fd-8521-05a64b9ac131>

fortsat skulle arbejdes på udbredelsen af skandinavismen.¹⁸⁸ Dette skulle bare ikke gøres i form af internationale studentermøder. Rosenberg, der ligeledes var skandinavist, erklærede sig delvist enig. *Fædrelandet* dækkede ikke denne begivenhed, hvilket ellers også ville have været en indrømmelse om, at skandinavismen og kampgejsten så småt begyndte at sive ud af selv de mest trofaste støtter. Derimod begyndte bladet så småt at udgive artikler, der modargumenterede blandt andet Bjørnbak og *Aarhus Amtstidende*. Her blev Bjørnbak sammenlignet med en tyr, da han oftest begyndte at brøle, hver gang han hørte om skandinavismen. Mere sagligt var det angående den forestående union. *Fædrelandet* henviste, på baggrund af stigende internationale spændinger, til en mulig åbning for en union. Når Preussen og Frankrig engang kom i krig, ville Preussen med højest sandsynlighed tabe. Dette ville være det perfekte tidspunkt for Sverige-Norge og Danmark at tilbageerobre Slesvig og Sønderjylland.¹⁸⁹ I forlængelse af denne udgav de et læserbrev fra en slesvigsk bonde, som bekendte sig fuldstændig til, at vejen hjem til Danmark skulle ske gennem skandinavismen. Desværre var der ikke mange, der følte det på samme måde dernede skrev han, men det skyldes mest af alt uvidenhed. Han bedte derfor skandinavierne om fortsat at sprede oplysningen. Som tidligere nævnt, stod Jylland som anti-skandinavisternes bastion, og det blev fremstillet som komplet ugunstig jord for skandinavismen. Det er ikke sandt, hvis man skal tro på *Morgenposten*. Til trods for at denne avis søger inspiration fra Grundtvig og derigennem var pro-skandinavistisk, havde den heller ikke holdt sig tilbage fra at stille sig skeptisk overfor skandinavismen flere gange. Her blev der for eksempel til et vælgermøde gjort op med postulatet om, at hele Jylland og alle bønderne er imod skandinavismen, og at denne ville føre til landets undergang. Dette modsatte størstedelen af jyderne på mødet, hvilket tydede på, at den jyske holdning ikke var

¹⁸⁸ "Det almindelige studentermøde", *Dagbladet*, 5. april 1869. Hentet:

<http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:3532970a-1c51-4e70-9cd8-764fd2020487>

¹⁸⁹ "ingen titel", *Fædrelandet*, 20. maj 1869. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:152a6a43-1e7a-45af-95ba-cc257b7a67d0>

så ensidig, som Bjørnbak og Bondevennerne om muligt forsøgte at have gjort det til.¹⁹⁰

Lolland-Falsters Stiftstidende, som ellers ofte var anti-skandinavistisk, tilsluttede sig til dels også en politisk skandinavisme – måske ikke den samme, som Ploug og Lehmann forestillede sig den. De var enige i, at for at Danmark kunne eksistere, skulle landet knyttes til Sverige-Norge. Indadtil skulle Skandinavien fortsætte med at være tre lande, og hvert medlem skulle regere sit eget land. Udadtil skulle Skandinavien dog se ud som én stat. Det ville være den eneste måde, hvorpå den politiske skandinavisme ville virke, da alle lande ville beholde deres egen konge. Knap en måned efter udgav de dog endnu en artikel, men i den skrev de, at en skandinavistisk union ikke ville være mulig, da Sverige-Norges holdning til Danmark ikke havde ændret sig siden krigen. Det ville dog have set anderledes ud, ifølge artiklen, hvis de havde hjulpet danskerne med at kæmpe for den gamle grænse.

Lovisa og Frederiks bryllup blev også diskuteret i Landstinget. Problemet var dog en lille affære, da det omhandlede formuleringen af lykønskningsen. Problemet var, at lykønskningsen kunne forstås på en anden måde. Den lød således: ”*Fyrsterne mødes i erkendelsen af den høje betydning, enighed og sammenhold mellem Rigerne vil have for disses fremtidige selvstændighed og udvikling.*”¹⁹¹ J. A. Hansen og den Tscherniske fløj af Bondevennerne modsatte sig denne, da det her kunne tolkes, at der mentes ét selvstændigt rige, frem for henholdsvis Danmark og Sverige-Norge. Denne ville blive forstået på den måde, at den danske regering ville opfordre til en politisk union. Politikeren U. Haage, som vi kender fra tidligere, udtalte til dette: ”*Jeg tror ikke at skandinavismen enten fremmedes eller standses ved, hvad vi her sige paa en mere eller mindre stærk eller klar maade.*”¹⁹² Det kan han dog have ret i, og selvom denne problemstilling ikke omhandlede en politisk og dynastisk union, så

¹⁹⁰ ”Det tredje nordiske folkemøde”. *Morgenposten*, 7. juli 1869. Hentet:

<http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:26e48afc-c9d4-4643-88ab-1d122cc6a848>

¹⁹¹ Rigsdagstidene forhandlingerne' på Folketinget, Ordentlig Samling 1868-1869, sp. 434

¹⁹² Ibid. (sp. 436). Print.

var problemet nærmere hentydningen til denne. Måske var det bare J. A. Hansen, der var paranoid for den mindste chance for, at en politisk skandinavisme kom på tale, eller også kan denne formulering have haft til formål netop at antyde dette. Dette kan vi kun gisne om. Man kan dog godt forstå de reaktioner, dette fremkaldte. Hvis det blev tolket på den forkerte måde, kunne det give svenskerne incitament til at række følere ud og derved om muligt gentage den propagandakrig, der udspillede sig under Oscar d. 1. i den anden halvdel af 1850'erne.

Man kan blandt skandinavisterne stadigvæk opfange en fast overbevisning om, at en politisk union med Sverige-Norge stadigvæk var mulig i 1869. Dette er højst sandsynligt grundet det politiske klima, som Europa oplever i denne periode. Internationale spændinger mellem Frankrig og Preussen skabte en slags stilhed før stormen, som mange så som tegn på en kommende storkrig. Frankrig og Preussen begyndte at opruste mod hinanden. Som følge deraf var der artikler, der foreslog, at man tilbageerobrede Slesvig, når nu Preussen ville tabe krigen. Dette ville være muligheden for Danmark og Sverige-Norge til at gå sammen i en union på baggrund af en sådan krig. Dertil har foreningen af det danske og svenske kongehus muligvis også spillet en rolle. Den politiske skandinavisme havde et godt år i 1869, hvis vi skal gå ud fra aviserne.

1870 - Så tæt på, og alligevel så langt fra (11 artikler)

1870 må stadigvæk, til trods for krigens udbrud i sommeren, blive vurderet til at have været et skandinavistisk år. Iblandt Landstinget gjorde den ærkekonservative Scavenius udfald imod skandinavismen, da denne er indhold i mange udtalelser: "*(Scavenius) uhørligt udfald imod de provocerende skandinavistiske udtalelser*".¹⁹³ Med denne udtalelse fik han ifølge artiklen, flere af medlemmerne til at forsvare skandinavismen. Dette kan til dels stadigvæk være et resultat af brylluppet mellem Lovisa og Frederik samt en spænding over den internationale situation. Preussen skulle i krig med kolossen Frankrig, og mange anså en fransk sejr som sikret. Da den franske kejser, Napoleon III, ofte stillede sig positiv overfor

¹⁹³ "Finanslov for 1870-71", *Dagbladet*, 16. Februar 1870. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:32fa6f09-5ac3-472f-937e-837407e1dc28>

skandinavismen, kunne man om muligt forvente en retfærdighed overfor fredsftalen i 1864, og derigennem måske forvente at få Slesvig tilbage. Dette anså *Dagbladet* dog som bevis for, at man var ude af trit med virkeligheden. Bladet var dog enige i, at hvis man var gået i en union tidligere, så ville fortidens ulykker ikke have fundet sted, og skribenten udtaler "*Enighed gjør Stærk*".¹⁹⁴ Dette var dog for sent, da den politiske skandinavisme intet fremskridt havde gjort i Sverige, og da der indtil videre kun er de ringeste symptomer herpå, som de senere skrev i samme artikel. Derudover er det forståeligt, at der var mange danskere, der følte et vist forbehold overfor skandinavismen. Danmark tabte mange soldater i krigen, og endnu flere der blev invaliderede. De døde for intet, for Sverige kom ikke Danmark til hjælp, og derfor er en politisk union samt et Skandinavien til Elben komplet uopnåeligt, argumenterede de for.

Fædrelandet var særdeles aktivt i dette år. Her modtog de breve og artikler fra Norge, der priste forlovelsen mellem det danske kronprinsepar. Denne fik den skandinavistiske sag til at blusse op, og derved gav sagen kæmpe fremskridt. Også i Danmark blev dette fejret, og mange så det som en mulighed for at genrejse muligheden for en dynastisk og politisk union, som blev tabt i 1863-1864. Udover dette dækkedes der også et møde for skandinavister, hvori mange medlemmer fra militæret deltog. Her blev der omtalt fælles militærtræning og fællesskydning, og dette bidrog, ifølge artiklen, til at sprede skandinavismen. Mange af dem, deriblandt en artilleriløjtnant Schou, håbede, at denne vil føre til en politisk union.

Flere artikler omhandlede muligheden for en union. De omtalte den italienske nations samling og argumenterer for, at sådan skulle det ikke ske i Norden.¹⁹⁵ Bror imod bror skulle ikke kæmpe, og den skulle foregå fredeligt. Dette lyder som en genklang at Christian Augusts vision tilbage i 1810. En union gennem en krig mod hverandre ville blive opfattet som en borgerkrig, som andre lande ville udnytte til fulde. Dertil kom en bekymring, nemlig at den preussiske flåde var ved at være den

¹⁹⁴ "Ingen titel", *Dagbladet*, 5. marts 1870. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:3130e1fd-26db-4c2c-8f96-8ccb4f2f6767>

¹⁹⁵ "ingen titel", *Dagbladet*, 5. marts 1870. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:08dd6f61-64df-4968-872d-7bdb4e42fc37>

danske overlegen. Derfor skulle en union dannes hurtigt, da Sverige-Norge og Danmarks samlede flåde stadigvæk på givent tidspunkt kunne slå modstanderen. Meget af denne skandinavisme begejstring mundede ud i en artikel sidst på året, hvori der efterspurgtes et decideret skandinavistisk politisk parti. Hele Danmark stod inde for skandinavismen. Derudover vil det blive lettere for Danmark at lægge pres på Tyskland, hvis det havde et skandinavistisk parti i regeringen. Dette ville medføre en generhvervelse af Slesvig, var de overbevist om.

I modsætning til *Fædrelandets* positive syn på fremtiden var *Lolland-Falsters Stiftstidende* mere skeptisk. I to forskellige artikler stillede de sig enige om skandinavismen. Preussen var hovedfjenden og den, der vil udgøre størst modstand og fare imod en forening. Dernæst en artikel omhandlende, at skandinavismen var tæt på at lykkedes, både i 1863 og tidligere, men at det primært var Rusland, der forhindrede dette. Denne afsluttes med en artikel i november om, at Slesvig og sønderjyderne var ved at miste håbet om at vende tilbage til Danmark. Den politiske skandinavisme endte med kun at blive til en en udvasket ide, og dens potentiale blev ikke udnyttet, da chancen var der.

Danmark og Sverige-Norge imod Preussen. Det lyder som en af de sædvanlige artikler fra *Fædrelandet*, og den bør derfor ikke tages alt for seriøst. Og dog? Avisen fremlagde disse planer som en mulighed tilbage i 1869, hvor Danmark og Sverige-Norge skulle angribe Preussen, efter vedkommende havde lidt nederlag imod Frankrig i den kommende krig. Dernæst skulle Slesvig og Sønderjylland erobres tilbage, og efterfølgende vil en skandinavisk union gennemføres. Selvom det lyder som et drømmescenarie for en skandinavist, kan den understøttes af uddrag fra Landstinget. Et medlem heraf, Frederiksen, udtalte under et møde om finanserne: *"Man har tidligere sagt; ja, paa grund af disse overordentlige europæiske forhold er det nødvendigt at vi foreløbig bære så store byrder i dette Øiemed (militæret). Man sigtede engang til den krig, man ventede der skulde udbryde mellem Frankrig og Tydskland, og man havde det udbytte for Øie, som man ventede af denne krig til fordeel for vore forhold. Nu ere disse udsigter, forsaavidt man kan see, heelt borte."*¹⁹⁶

¹⁹⁶ Rigsdagstidene forhandlingerne' på Folketinget, Ordentlig Samling 1870-1871, sp. 112

Dette blev udtalt i oktober 1870. Krigen mellem Preussen og Frankrig var begyndt i juli samme år. Grunden til Frederiksens modløshed kan tilskrives krigens gang. Udover at den gik dårligt for Frankrig fra starten af, så blev den værre og værre. Den franske kejser, Napoleon III var i september blevet taget til fange af Preussen sammen med en stor del af den franske hær i det, der senere kendes som Slaget ved Sedan. Selvom krigen varede til januar 1871, stod Preussen allerede på dette tidspunkt som den kommende sejrherre. Dette viser, at Danmark i tiden efter 1864 angiveligt havde afsat omtrent halvdelen af sine indtægter til militæret i håb om en dag at kunne tilbageerobre de tabte besiddelser. Det fortæller også, at denne revanchistiske politik, som Danmark havde ført i denne periode, i sidste ende fejlede. Hvis Frankrig ikke kunne klare Preussen, hvordan skulle Danmark dog kunne det? Selvom Sverige-Norge ville hjælpe, ville dette være en yderst ensidig krig.

Frederiksen, der er selverklæret skandinav, udtaler senere i diskussionen: *"Der er intet, der har lidt mere ved, hvad der er foregaaet i Sommer, end den skandinaviske ide" "ere vi nu desværre længere tilbage end nogensinde, saaledes som forholdende, som stemningen i Danmark og i modsætning til den i de to andre lande, paa den anden side af Sundet har udviklet sig til i Sommer"*.¹⁹⁷ Frankrigs nederlag i de sidste måneder af 1870 lagde en dæmper på både den politiske og praktiske skandinavisme til trods for, at denne startede godt ud. Dette bredte sig således også blandt politikerne, til trods for deres skandinavistiske holdninger. Om Preussens nederlag ville have ført til krig mellem dem og Danmark er ikke til at vide. Til trods for den stærke revanchisme, der befandt sig i landet, kunne frygten for en gentagelse af 1864 om muligt have spillet ind. Det er ikke til at sige, om Danmark ville have gjort alvor af sine planer. Det ville højst sandsynligt have afhængt af, om Sverige-Norge ville have indvilliget i at deltage. Man kan spekulere på om regeringen i denne periode fulgte en skandinavistisk politik med Slesvig og Sønderjylland for øje, men udadtil fordømte en sådan kurs. Dette er dog kun spekulationer, da det ikke er til at vide uden konkrete beviser.

¹⁹⁷ Ibid sp. 113

Frankrigs stilling i krigen påvirkede dog ikke alle borgere lige meget.

Morgenposten udgav en artikel i november, hvori en grundtvigianer, hr. Birkedal, anbefalede en krig imod Preussen. Sammen med Sverige-Norge skulle man forsøge at generobre Slesvig og Sønderjylland, før at dette ville blive for sent. Med "for sent" mener han muligvis, når freden er kommet, og Preussen ikke længere havde Frankrig at bekymre sig om. Han anbefalede, at vi ved at gøre dette skulle kæmpe så længe, det var påkrævet, uden at tage hensyn til, hvor mange tab Danmark end måtte lide.¹⁹⁸

Europa befandt sig i en anspændt situation i 1870. Det trak op til krig mellem Preussen og Frankrig. Denne startede i juli 1870 og sluttede i januar 1871. Som vi kan se i aviserne i 1869 og 1870, var der mange aviser, der forventede, at Frankrig ville vinde. Enkelte havde endda også en ide om, at man kunne få Slesvig tilbage. Dette tyder på en udbredt revanchistisk opfattelse blandt aviserne, som de forsøgte at sælge til folket. Man kan forestille sig, at denne må have fundet en god grobund i den danske befolkning, da man stadigvæk huskede krigen i 1864 og de hårde fredsbetingelser, som denne medførte. Pan-nationalismens teori spiller igen ind her. En nation, der opfatter et stykke territorie som sit eget, vil altid forsøge at generhverve dette. Disse planer faldt dog hårdt til jorden, da krigen kulminerede i tilfangetagelsen af den franske kejser. Om en krig og eventuel sejr ville have ført til en politisk union med Sverige-Norge er ikke til at vide.

1871 – den begivenhedsløse måned

Krigen mellem Frankrig og Preussen startede i juli 1870 og sluttede den 27. januar 1871. Desværre er der ikke udgivet nogle artikler med relevans for skandinavismen på denne måned, som jeg vurderer, har været relevant til at tage med.

¹⁹⁸ "Grundtvigianismen og det forenede Venstre", 28. November 1870. Hentet: <http://hdl.handle.net/109.3.1/uuid:2fa996de-c363-414f-879d-1af2838731a9>.

Konklusion

Mit mål med mit speciale har været at modbevise den ældre historieskrivning, hvis opfattelse lød på, at den politiske skandinavisme døde efter nederlaget i 1864. Min hypotese var således, at den politiske skandinavisme overlevede nederlaget i 1864 og fortsatte i hvert fald frem til den fransk-preussiske krig 1870-1871. På baggrund af min analyse kan jeg konkludere, at denne er blevet bevist.

Umiddelbart efter nederlaget i 1864 stod den politiske skandinavisme som idé i kontrast til, hvad den ældre historieforskning skriver, ret stærkt i Danmark. Dette skyldtes højest sandsynligt den undergangsangst, der befandt sig i landet. Til at afhjælpe denne kom *Fædrelandet* og andre skandinavistisk-sindede aviser med et svar: En politisk union med Sverige-Norge, hvorefter Danmark ikke behøvede at frygte for sin selvstændighed mere. Dette mødte dog stærk modstand fra de mere konservative kræfter i landet, der advarede imod, at en union vil føre til krig og en ende på Danmark, som de kendte det.

Gennem de seks-syv år, som mit speciale strækker sig over, har den politiske skandinavisme fyldt meget i den offentlige diskurs. Dette inkluderer både aviser, pjecer samt parlamentariske forhandlinger. De eneste tidspunkter, hvor den var knap så fremtrædende, var i årene 1866-1867. Her kæmpede flere aviser en indædt kamp imod skandinavismen i form af de konservative og den rationalistiske fløj af Bondevennerne. Derudover var nederlaget på dette tidspunkt nogle år i fortiden, hvilket potentielt kunne have dæmpet undergangsangsten. Den politiske skandinavisme kulminerede i årene 1864-1865 da nederlaget stadigvæk stod i frisk erindring. Den var ligeledes stærk i 1868 som følge af Lovisa og Frederiks bryllup, og frem til efteråret 1870. Dens fald skyldtes overbevisningen om, at Frankrig ville besejre Preussen i krigen, som så viste sig at være forkert. Herefter ville Danmark og Sverige-Norge ikke have en chance for at generhverve Slesvig og Sønderjylland, da et forenet Tyskland ville være for stærkt. Der var ifølge parlamentariske dokumenter afsat en stor del af budgettet til militæret i tilfælde af, at dette skulle gøres ved militær magt. Der var altså fra regeringens side afsat betydelige beløb på opnåelsen af det mål, som skandinavierne og *Fædrelandet* havde skrevet om og håbet på. Det vil sige, at selv da skandinavismen

blev kritiseret i brede dele af pressen og rigsdagen, fortsatte man med en skandinavistisk politik i forhold til muligheden for en revanche krig. Revanche krigen kunne muligvis føre til en udførelse af den politiske skandinavisme og dermed en union med Sverige-Norge. Det blev dog ikke sådan, og i efteråret 1870 ser vi et fald i opbakningen til denne. Dette var et resultat af Preussen sejr over Frankrig ved Slaget ved Sedan hvori den franske kejser blev taget til fange. Meget af det, der drev skandinavisme frem, var chancen for en eventuel union med Sverige-Norge. Dette krævede en fælles fjende, som man kunne stå imod og udpege som fjenden. Da Preussen slog Frankrig, en af verdens store militærmagter på givent tidspunkt, viste det mange skandinavister, at en sejrrig krig mod Preussen og Tyskland ikke var en mulighed. Den politiske skandinavisme havde, ifølge Rosenberg og andre skandinaviske blade, til formål at sammenslutte de tre nordiske riger i en føderation. Denne skulle vise en fælles politisk enhed udadtil med bevarelse af hvert riges indre uafhængighed. Monarken skulle være den sidst-levende af henholdsvis den svenske og danske konge.

For at opsummere: Den politiske skandinavisme var stadigvæk at finde i Danmark til og med 1870. Dette skyldtes primært den undergangsangst og revanchisme, der fandtes i Danmark i denne periode, og skandinavismen tilbød en løsning på Danmarks udsatte situation. Den svandt dog stærkt ind efter Preussens sejr i den fransk-preussiske krig i 1870-1871, hvorefter selv et forenet Skandinavien ikke kunne give Danmark den tryghed, man søgte, og hvorefter neutraliteten i stedet for blev omfavnet.

Perspektivering

Det sorte hul, som Hemstad brugte til at beskrive skandinavismens historieforskning i tidsperioden 1864-1905, er med dette speciale blevet lidt mere oplyst. Specialet har bidraget til at afvise den forældede påstand, der lød på, at den politiske skandinavisme døde efter nederlaget i 1864. Specialet har fundet klare spor på, at denne stadigvæk fyldte meget i den offentlige diskurs i denne periode. Derved har dette speciale bidraget til at udvikle historieskrivningen indenfor dette emne.

Min undersøgelse argumenterer for den politiske skandinavismes beståen i et post-1864 i Danmark. Derved har den ikke udsagnskraft om Sverige og Norge. Det ville derfor være oplagt videre at undersøge forestillingen om skandinavismens død efter 1864 i disse nationale kontekster også. Det var på tale at dette speciale skulle undersøge henholdsvis Danmark og Norge, da kontrasten mellem disse to lande kunne være interessant. Danmark på den ene hånd, hvori skandinavismen stod stærkest, overfor Norge, hvor den ifølge forskningen stod svagest. En gennemgang af den offentlige diskurs også i Norge kunne derfor være interessant at foretage. Det samme studie vil således også kunne foretages i Sverige. Det, der forhindrede mig i at medtage Norge eller Sverige, var en mangel på tid.

Skandinavismens rødder har ikke været så stærke hos mig, da min sproglige forståelse af bokmål, nynorsk og svensk ville have ført til, at gennemgangen af et tilstrækkeligt antal tekster på disse sprog ville have umuliggjort specialets færdiggørelse inden for rimelig tid. En sammenstilling af den politiske skandinavismes stilling i de tre lande vil muligvis også bedst kunne udforskes til fulde i form af en ph.d.-afhandling. Et speciale af denne længde-begrænsning ville let komme til at lide af pladsmangel, og det ville derfor ikke kunne give emnet den grundighed, som det fortjener.

Abstract

It has been a general assumption among the older historians that the political scandinavianism died in the aftermath of the second Schleswig war of 1864. It is the focus of this paper to challenge this common belief. Additionally, another goal is to understand the development of scandinavianism. When did it begin to show, how did it change through the years, and what did it look like in the final year of 1864. For this part I would use a variety of research and literature that deals with these different periods in Scandinavian history, and therefore the literature will be both old and new. In order to find the answer to the main question, I have examined what the main discourse regarding scandinavianism was, both among the general population, but also among the members of the Danish parliament. The context I examine, are through parliamentary debates, newspapers and pamphlets.

In order to get a better understanding of this period in Scandinavian history, I also chose some different theoretical approaches. These theories are primarily based on nationalism, since this was a time in Europe where nations and nationalism started to play a bigger role. Among these we find Hobsbawm and Snyders theories of nationalism.

The history of scandinavianism is the history of Scandinavia, and it has chanced throughout the years. What started as a proto-scandinavianism in the mid-18th century, evolved through the years. It changed from a dynastic version to a cultural version and ended as a political version by the 1850s which continued up to the defeat in the war of 1864.

This study finds that the political scandinavianism was found to be present during the years 1864-1870, and that its continued existence was the result of external dangers, a sense of revanchism and a continuous presence in many of the contemporary newspapers. The consensus among the followers of the political scandinavianism, was that Denmark, Norway and Sweden should join in a union, where they each should have a representative parliament and equal say regarding policies.

Litteraturliste

Monografier

- Adriansen, Inge & Steen Bo Frandsen. *Efter 1864 – Krigens følger på kort og langt sigt*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2015. Print.
- Adriansen, Inge o.a. *Sønderjylland A-Å*. 1. udgave. Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland, 2011. Print.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1983. Print.
- Becker-Christensen, Henrik. *Skandinaviske drømme og politiske realiteter – Den politiske skandinavisme i Danmark 1830-1850*. Århus: Arusia, 1981. Print.
- Bindslev, Alfred. *Konservatismens historie i Danmark – fra 1848 til 1936*. 1. bind. Odense: Odense Kulturhistorisk forlag, 1936. Print.
- Clausen, Julius. *Skandinavismen: Historisk Fremstillet*. København: Det Nordiske Forlag, 1900. Print.
- Ekman, Kari Haarder. *Mitt Hems Gränser Vidgades En studie i den kulturella skandinavismen under 1800-tallet*. Lund: Makadam Förlag, 2010. Print.
- Ekman, Kari Haarder. *Mitt Hems Gränser Vidgades*. Lund: Makadam Förlag, 2010. Print.
- Engberg, Jens. *Magten og Kulturen – Dansk kulturpolitik 1750-1900 bd. 3*. Gads Forlag, 2005. Print
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell, 1983. Print.
- Glenthøj, Rasmus. *1864: Sønner af de slagne*. København: Gads forlag, 2014. Print.
- Glenthøj, Rasmus. *Skilsmissen – Dansk og norsk identitet før og efter 1814*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2012. Print.

- Glenthøj, Rasmus & Morten Nordhagen Ottosen: *Skandinavien mellem Napoleon og Bismarck. Den politiske skandinavismes historie, 1814-1870*, Gads Forlag (medio 2020).
- Hemstad, Ruth. *Fra Indian Summer til nordisk vinter – Skandinavisk samarbeid, skandinavisme og unionsopløsning*. Oslo: Akademisk Publiserings, 2008. Print.
- Hillström, Magdalena & Hanne Sanders. *Skandinavismen – En rörelse och en idé under 1800-talet*. Stockholm: Makadam Förlag, 2014. Print.
- Hobsbawm, E.J. *Nations and Nationalism since 1780 – programme, myth, reality*. 2. Udgave. Cambridge: University Press, 1992. Print.
- Holmberg, Åke. *Skandinavismen i Sverige – Vid 1800-tallets mitt*. Göteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolag, 1946. Print.
- Kirchhoff-Larsen, Chr. *Den danske presses historie 1827-1866, bnd. 3*. København: Berlingske Forlag, 1962. Print.
- Knud Fabricius o.a. *Den Danske Rigsdag 1849-1949 bd. 1*, København: J.H Schultz Forlag, 1949. Print.
- Leerssen, Joep. *National Thought in Europe – A Cultural History*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006. Print.
- Møller, Erik. *Skandinavisk stræben og svensk Politik omkring 1860*. København: G.E.C Gads Forlag, 1948. Print.
- Sanness, John. *Patrioter, Intelligens og Skandinaver – Norske reaksjoner på skandinavismen før 1848*. Oslo, Universitetsforlaget: 1959. Print.
- Sather, Lee. *The Prince of Scandinavia – Prince Christian August and the Scandinavian Crisis of 1807-1810*. Oslo: The Norwegian Armed Forces Museum, 2015. Print.
- Smith, D. Anthony. *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: University Press, 1999. Print.

Smith, D. Anthony. *Nationalism and Modernism*. New York: Routledge, 1998. Print.

Thomsen, Niels og Jette D. Søllinge. *De Danske Aviser 1634-1989 (II) – bind 2: 1848-1917*. Svendborg: Viborg A/S, 1989. Print.

Vammen, Hans. *Den tomme stat – Angst og ansvar i dansk politik 1848-1864*. København: Museum. Tusculanums Forlag, 2011. Print.

Antologier & artikler

Bull, E. Hagerup. "Det Nordiske Samarbejde i de sidste halvhundrede år – et tilbageblik". *Nordisk Tidsskrift for vetenskap, konst och industri*. 1928. årg. 4: 1-3. Print.

Glenthøj, Rasmus, "Skandinavismen som en politisk nødvendighed. Politisk skandinavisme i et teoretisk og komparativt perspektiv". *Skandinavismen – Vision og virkning*, udgivet af Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller og Dag Thorkildsen (red.) Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018. Print.

Glenthøj, Rasmus, "De danske liberale og den norske grundlov under den sene enevælde". *Mellem brødre – Dansk-norsk samliv i 600 år*. (red.) Rasmus Glenthøj o.a. Bosnia: Gads Forlag, 2016. Print.

Glenthøj, Rasmus. "Skandinavismen – en politisk utopi fra 1800-tallet? Et komparativt studie". *Utopi og realiteter – festskrift til Erik Kulavig*. Lars Bisgaard, Mogens Kragsig Jensen & Thomas Wegener Friis. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018. Print.

Harvard, Jonas og Magdalena Hillström, "Media Scandinavianism: Media Events and the Historical Legacy of Pan-Scandinavianism". *Communicating the North – Media Structures and Images in the Making of the Nordic Region*. Jonas Harvard & Peter Stadius. Surrey: Ashgate, 2013. Print.

Hemstad, Ruth, "Skandinavisme og skandinavisk samarbeid". *Norgesbilleder – Dansk-norske forbindelser 1700-1905*. Mette Skougaard. København: Gads Forlag, 2004. Print.

- Ottosen, Morten. "Den dynastiske grobunn og grenser, ca. 1845-1870".
Skandinavismen – Vision og Virkning. Hemstad, Møller og Thorkildsen.
Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018. Print.
- Seerup, Jakob, "I samme båd. Danske og norske søfolk og sø officerer i unionstidens Kongelige Søetat", i *Mellem Brødre - Dansk-norsk samliv i 600 år*. (red.)
Rasmus Glenthøj o.a. Bosnia: Gads Forlag, 2016. Print.
- Steen Bo Frandsen, "De store tabere I 1864: De Nationalliberales glemte modstandere". *1864 – og historiens lange skygger*, udgivet af Carsten Jahnke og Jes Fabricius Møller. Husum: Ihleo forlag, 2011. Print.
- Tim van Gerven, "The Copenhagen Question of 1800 – tracing the Intellectual Roots of Cultural Scandinavianism". *Skandinavismen – Vision og virkning*, udgivet af Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller og Dag Thorkildsen (red.)
Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018. Print.
- Østergaard, Uffe. "The geopolitics of Nordic Identity" I *The Cultural Construction of Norden*, redigeret af Sørensen, Øystein og Bo Stråht. Oslo: Scandinavian University Press, 1997. Print.

Samtidige kilder

- Rigsdagstidene forhandlingerne på Folketinget 16. Samling 1 – 1864/1865 – Nr. 1-116_ Kjøbenhavn, Trykt i Bianco Lunds Bogtrykkeri. Print.
- Rigsdagstidene forhandlingerne på Folketinget 17. Samling 1 – 1865/1866 – Nr. 1-116_ Kjøbenhavn, Trykt i Bianco Lunds Bogtrykkeri. Print.
- Rigsdagstidene forhandlingerne på Folketinget, Ordentlig Samling 1868-1869,. 1-bind – 1868/1869 – Nr. 1-177_ Kjøbenhavn, Trykt hos F.H. Schultz. Print.
- Rigsdagstidene forhandlingerne' på Folketinget, Ordentlig Samling 1870-1871, 1-bind – 1870/1871 – Nr. 1-174_ Kjøbenhavn, Trykt hos F.H. Schultz. Print.
- Rigsrådstidende – Forhandlinger paa Folketinget, 3. overordentlige samling – 1865. Kjøbenhavn: Bianco Lunos Bogtrykkeri. Print.

Rosenberg, Carl. *Blade til Menigmand fra danske Skandinaver bd I – Hvad er skandinavismen? Og hvorfor er den nødvendig for Danmark?* Kjøbenhavn: Karl Schönbergs Forlag, 1865. Print.

Rosenberg, Carl. *Blade til Menigmand fra danske Skandinaver bd II – Ville skandinaverne dele Danmark?* Kjøbenhavn: Karl Schönbergs Forlag, 1865. Print.

Rosenberg, Carl. *Blade til Menigmand fra danske Skandinaver bd III – Ville skandinaverne "rydde kongerne af vejen?"* Kjøbenhavn: Karl Schönbergs Forlag, 1865. Print.

Rosenberg, Carl. *Blade til Menigmand fra danske Skandinaver bd IV – Gendrivelse - vil Nordens Enhed bringe den danske Frihed og Lighed i Fare?* Kjøbenhavn: Karl Schönbergs Forlag, 1866. Print.

Rosenberg, Carl. *Blade til Menigmand fra danske Skandinaver bd V – Kan det forenede Norden værges sin uafhængighed?* Kjøbenhavn: Karl Schönbergs Forlag, 1866. Print.

Internettet

Mediastream. Det kongelige biblioteks mediesamlinger. Web. 01.01.2019.
<http://www2.statsbiblioteket.dk/mediastream/>

Danske Taler. "Orla Lehmanns tale til de nordiske studenter i Christiansborg Ridehus". Web. 20.11.2018. <https://dansketaler.dk/tale/tale-til-de-nordiske-studenter-i-christiansborg-ridehus/>

Gyldendal (red). "C. Rosenberg". Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi. Web. 10.12.2018
http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Litteratur_historiker/C._Rosenberg

Gyldendal (red). "Folketinget". Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi. Web. 20.10.2018.
http://denstoredanske.dk/Samfund%2c_jura_og_politik/Samfund/Folketinget_og_parlamentarisme_generelt/Folketinget

Gyldendal (red). "Rigsråd". Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi. Web. 20.10.2018
http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Samfund/Centraladministrationen/rigsraad

- Gyldendal (red). "Føderation". Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi. Web. 22.11.2018.
[http://denstoredanske.dk/Samfund, jura og politik/Samfund/Statsbegrebet og suver%C3%A6nitet/f%C3%B8deration](http://denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Samfund/Statsbegrebet_og_suver%C3%A6nitet/f%C3%B8deration)
- Gyldendal (red). "Renaissance". Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi. Web. 01.10.2018.
[http://denstoredanske.dk/Geografi og historie/Italien og Malta/Italien 600-1530/ren%C3%A6ssancen](http://denstoredanske.dk/Geografi_og_historie/Italien_og_Malta/Italien_600-1530/ren%C3%A6ssancen)
- Gyldendal (red). "B. W. Luxdorph". Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi. Web. 01.10.2018.
[http://denstoredanske.dk/Danmarks geografi og historie/Danmarks historie/Danmark 1536-1849/Bolle Willum Luxdorph](http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_1536-1849/Bolle_Willum_Luxdorph)
- Gyldendal (red). "Orla Lehmann". Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi. Web. 03.10.2018
[http://denstoredanske.dk/Danmarks geografi og historie/Danmarks historie/Danmark 1536-1849/Orla Lehmann.](http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_1536-1849/Orla_Lehmann)
- Gyldendal (red). "E. Heltzen". Den store Danske – Gyldendals åbne encyklopædi. Web. 20.10.2018.
[http://denstoredanske.dk/Dansk Biografisk Leksikon/Samfund, jura og politik/Myndigheder og politisk styre/Minister/E. Heltzen](http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Samfund,_jura_og_politik/Myndigheder_og_politisk_styre/Minister/E._Heltzen)